ગૃહજીવનની સુન્દરતા

શે. માંધીબાઇ વૃંદાવનદાસ દયાળ સ્મારક ગ્રન્થમાળા નં. ૧

ગૃહજીવનની સુન્દરતા.

લેખક,

કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઇ,

બી. એ. એલ. એલ. બી.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી તરફથી

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

હીરાલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેખ, બી. એ.,

આસિ. સેક્રેટરી—અમદાવાદ.

—:o:—

આવૃત્તિ ૨ જી.   પ્રત ૧૦૦૦.

—o—

સને ૧૯૨૪   સંવત્ ૧૯૮૦

કિમ્મત ચાર આના.

અમદાવાદ

શ્રી ગુજરાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ સોમાલાલ મંગળદાસે છાપ્યું
ઠે. પાંચકુવા, ચાર રસ્તા.

સ્વ. મોંઘીબાઈ, તે શા. વૃંદાવનદાસ દયાળનાં પત્ની ગ્રંથમાળા ફંડનો ઉપોદ્ઘાત.

સદરહુ ટ્રસ્ટ ફંડ રૂ. ૧૫૦૦) નું શેઠ વૃંદાવનદાસ દયાળે તેમનાં પત્ની સ્વ. મોંઘીબાઈના સ્મારક અર્થે સોસાઇટીને સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકો રચાવવા છપાવવા સોંપ્યું છે, તેમાંથી નીચેનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે:—

૧. ગૃહજીવનની સુન્દરતા. ૦–૪–૦

નિવેદન.

"શ્રીબોધ" માસિક પત્રમાં છુટક છુટક પ્રસિદ્ધ થયેલા આ લેખને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીના કાર્યવાહક મંડળે સ્થાયી સ્વરૂપમાં યોગ્ય ગણ્યો છે તેને પરિણામે આ પુસ્તક આજે બહાર પડે છે.

પુસ્તકનો વિષય પુરાણુ છે. લગ્નની પવિત્રતા અને ગૃહજીવન એ આર્યભૂમિને અતિ પ્રિય છે. તેના ગુણગાન શાસ્ત્રોમાં છે, કાવ્યોમાં છે અને અત્યારે લોકગીતોમાં પણ છે. વિષયની ઉપયોગિતા પણ તેવીજ છે. તેના ઉપર સમાજ સુખનો—સમાજ વિકાસનો સર્વ આધાર રહેલો છે. એટલે ફરી ફરી તે પ્રજા સમક્ષ આણવા માટે ક્ષમા માંગવાની જરાયે જરૂર મને નથી લાગતી.

પરંતુ આ પ્રસંગે એક બે વાત મનમાં આવ્યા વિના રહેતી નથી. લગ્નની સુંદર ભાવના આપણા સમાજમાં અત્યારે પ્રવર્તે છે? અત્યારે આપણા સમાજમાં ગૃહજીવન સુંદર છે? ના, નથી જ. ત્યારે તેનાં કારણ શાં છે? ગૃહજીવન સુંદર શી રીતે બની શકે? આ પ્રશ્નો ગહન છે, તે સાથે સ્વાભાવિક પણ છે. તેના ઉત્તર પણ અઘરા નથી. પરંતુ તેનાં ઉપાય કરવા માટે આપણો સમાજ જરાયે તત્પર હોય એમ લાગતું નથી.

આપણા શાસ્ત્રમાં લગ્નની ભાવના બહુજ ઉદાત્ત છે. લગ્નવિધિ પણ અર્થપૂર્ણ અને ગંભીર છે. અત્યારે આપણે વિધિનું કાંઇક સ્વરૂપ જાળવ્યું છે. પણ ભાવના તો ભૂલ્યાજ છીયે, એટલે વિધિ તો આત્મા વિનાના મૃત દેહ સમાન બની ગઇ છે. અત્યારે આપણા સમાજમાં થતાં લગ્ન જુવો, પરણનારની ઉંમર જુવો, તેમનું જ્ઞાન

જોઈએ. શાસ્ત્રમાં ચાર વર્ણોનોજ ઉલ્લેખ છે. જુની વાતોમાં અઢાર વર્ણો વાંચીયે છીયે, ત્યારે અત્યારે આપણે ત્યાં કેટલી જાતો, અને પેટા નાતો છે? વળી તેમાંયે લગ્ન માટે કુંડાળાં કેટલાં છે? આ રીતે વર અને કન્યાની પસંદગીનાં ક્ષેત્ર અતિ સંકુચિત છે. ત્યાર પછી આપણે ત્યાં કેળવણીનો અભાવ છે. પુરૂષ અને સ્ત્રી, બંનેને પ્રાથમિક જ્ઞાન તો હોવુંજ જોઇયે. તે વિના તેઓ પોતાની જીંદગી કેવી રીતે ભોગવી શકે? અને પરણનારની ઉંમર પણ સમજણી તો હોવીજ જોઇયેને? તે વિના સપ્તપદીની પ્રતિજ્ઞાઓ કેમ લઈ શકાય! પરંતુ અત્યારે તો બાળલગ્નનો દુકાળ નથી. સોળ વર્ષની ઉપર કેટલી કન્યાઓ હશે? જો ગૃહજીવનની સુંદરતા સાધવી હોય, લગ્નનું મહત્વ વધારવું હોય, અને તે દ્વારા સમાજનો વિકાસ કરવો હોય, તો બાળલગ્ન સદંતર બંધ થવાં જોઇયે; વર અને કન્યામાંથી અજ્ઞાનતા દૂર કરવી જોઇયે; અને લગ્ન વ્યવહારનાં ક્ષેત્ર બહોળાં બનાવવાં જોઇયે. આ ત્રિવિધ કાર્ય કર્યા વિના ગૃહજીવન વિશેષ પ્રમાણમાં સુંદર બનાવવું શકય નથી.

જ્ઞાન મોટી ઉંમરે પણ આપી શકાય છે, અને જો સ્ત્રીઓને આ સગવડ કરી આપવામાં આવે તો ઘણાંયે ગૃહોમાં આનંદ પ્રવર્તે. અને જેઓ ભણેલાં છે, જેઓ સમજુ છે, તેમનું તો ફક્ત ધ્યાનજ આપણે આ ઉપયોગી વિષય તરફ દોરવાનું છે. અને હું આશા રાખું છું કે આ નાનકડું પુસ્તક એટલું કામ તો કરશે. જો આ પુસ્તક એકપણ કુટુંબમાં આનંદ પ્રવર્તાવવા, એક પણ જીવનમાં સુંદરતા સાધવા, કારણભૂત થશે, તો હું કૃતાર્થ થઇશ.

આપણે આશા રાખીશું કે સમાજના પ્રત્યેક ગૃહમાં સદા સર્વદા આનંદજ હો!

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

ગૃહજીવનની સુન્દરતા.

વિભાગ પહેલો.

પરિણિત જીવન.

મનુષ્ય જાતિ ઉપર લગ્નની જે મંગલાશીષ વરસે છે તે પર્વત ઉપર પડતા આછા વરસાદ જેવી છે. આ વરસાદથી હજારો ઝરણાં ઉભરાય છે; અને સુંદર ખીણોમાંથી વહેતાં આ હજારો ઝરણના ઉભ-

* નોંધ—અત્યારે અંગ્રેજી સાહિત્યમાંથી લગ્નગાંઠની શિથિલતા દર્શાવનાર લેખો તથા વાર્તાઓ ગુજરાતી સાહિત્યમાં જોવાય છે. તે સાથે બીજી ભાવના પણ ત્યાં રહેલી છે, તે આ લેખમાળામાંથી જોઇ શકાશે. આ લેખમાળા રેવ. મીલરના એક પુસ્તકમાંથી લીધેલી છે. તેની ભાષા બહુ ભાવપૂર્ણ છે. વળી એ પુસ્તકની બાંધણી તથા અંદરના ચિત્રો કળાપૂર્ણ છે. લગ્ન સમયે ભેટ આપવા માટે આ પુસ્તક યોજાયલું છે. આપણા દેશમાં તો હજી આ ભાવનાઓ પ્રિયજ છે. પણ ઘણી નાની બાબતો વિષે દર્શાવાયલા વિચાર આપણે ત્યાં ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે. દાખલા તરીકે, આ લેખક લગ્ન સમયે શાંતિ, સુવ્યવસ્થા, અને આનંદ હોય તે માટે ખાસ આગ્રહ કરે છે; ત્યારે મોટે ભાગે આપણા દેશમાં તે સમયે એથી ઉલટુંજ જોવામાં આવે છે. આવી બાબતોની ખાસ નોંધ લેવા વાચકને આગ્રહ કરીયે છીયે.

રાઇ જતા કિનારા ઉપરની ઘાસ લીલીછમ રહે છે, અને અસંખ્ય ફુલો મધુરો પમરાટ પ્રસરાવે છે.

દેશના ગૃહ, તે પર્વતપરનાં ઝરણ જેવાં છે; તેનાં અસંખ્ય વહેળાં એકઠાં થઈ તેમાંથી મોટી નદીઓની માફક, સમાજ, નાતો પ્રજા અને વર્ણો બને છે. જો ઝરણાં ઓછાં થઇ જાય તો નદીઓ સુકાય; જો ઝરણાં પુષ્કળ પાણી રેડે તો નદીઓમાં પૂર આવે. જો ઝરણાં સ્વચ્છ હોય તો નદીનાં પાણી બિલોર જેવાં નિર્મળ રહે. જો તે ગંદા હોય તો નદીઓ ડહોળાયલી રહે. ગૃહજીવન ઉપર આશીષ હોય તો દરેક સ્થળે શાંતિ અને નવજીવન પ્રસરે. ગૃહ, તે જીવનના દેવનિર્મિત ફુવારા છે. મનુષ્ય એકાકી જીવન ન ગાળતાં કુટુંબ જીવન ગાળે છે, તે કાંઈ અકસ્માત નથી. મનુષ્ય જાતિની શરૂઆત કુટુંબમાંજ થઇ. જુદી જુદી પ્રજાઓ, જે પ્રમાણમાં આ પ્રાચીન સંસ્થાઓને સાચવી રહી છે, તથા જે પ્રમાણમાં લગ્ન અને ગૃહને તેમણે નિર્મળ અને પવિત્ર રાખ્યાં છે, તેજ પ્રમાણમાં તેમના ઉપર ઈશ્વરી આશીર્વાદ વરસ્યા છે; અને આ દૈવી આદેશોથી જેટલાં તેઓ દૂર ગયાં છે, અને લગ્નનું અપમાન કર્યું છે, તથા ગૃહની પવિત્ર દિવાલોને જેટલી તોડી છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં તેમના ઉપર શાપ વરસ્યા છે.

ગૃહની પાછળ લગ્ન રહેલું છે. લગ્ન દિવસનો પડછાયો ભવિષ્યમાં દૂર દૂર સુધી પડે છે, આ પડછાયાથી શાંતિ–આશીશ વરસે, વરસવી જોઇયે.

મધ્યયુગની એક અંગ્રેજ નવલકથામા લખેલું છે કે કન્યા દેવળમાં લગ્ન કરવા જતી હતી ત્યારે તેના માર્ગમાં ફુલ પાથરવામાં આવતાં હતાં. એ ઉપરથી એમ દર્શાવવાનો હેતુ હતો કે તેમનું પરિણિત જીવન આનંદમય અને સમૃદ્ધિમય થાય. સમસ્ત જગત ઉપર લગ્ન ક્રિયા અને લગ્નોત્સવમાં, તે આનંદના પ્રસંગ છે તેમ દર્શાવનાર

અંશો રહેલાં છે. કેટલાએ દેશોમાં કન્યાને ફુલની માળાઓ પહેરાવવામાં આવે છે. કેટલાએક દેશોમાં કમરે ફુલની માળા પહેરાવે છે અને તેના છેડા બાંધવાની ક્રિયા લગ્નક્રિયાનું એક અંગ ગણાય છે. વળી કોઇક દેશમાં વાળમાં કે છાતી ઉપર ફુલ ગુંથવામાં આવે છે, કે હાથે ગજરા બાંધવામાં આવે છે. વળી લગ્ન સમયે સંગીત હોય છે, ઘણુંજ આનંદમય સંગીત હોય છે; તે દર્શાવે છે કે લગ્નક્રિયા ખાસ આનંદની ક્રિયા છે. કેટલેક ઠેકાણે લગ્ન સમયે ઘંટનાદ કરવામાં આવે છે, અને તેના રણકા આનંદમય હોય છે. હિંદુ લગ્નક્રિયામાં પણ વારંવાર સંગીત—ક્રિયા વખતે સંગીત—આવશ્યક લેખાય છે. ફુલના તોરા, ફુલના ગજરા, ફુલની વેણી, એ બધું હિંદુ લગ્નમાં ક્રિયાના અંગરૂપ છે. હિંદુ લગ્નક્રિયા આનંદમયજ હોય છે. કન્યાને મેંદી મુકવી, સાકર ખવડાવવી, ગીત ગાવાં, એ સર્વ આનંદનીજ નિશાનીરૂપ છે.

આવી સર્વ લગ્નક્રિયાઓ દર્શાવે છે કે જગતમાં લગ્ન દીનને જીવનના એક મહાન પ્રસંગરૂપ લેખવામાં આવે છે, અને લગ્ન એ મુબારકબાદીનો સમય ગણાય છે; છતાંએ ભવિષ્ય સુખમય નિવડવાના આશીર્વાદ સર્વદા પૂર્ણ થતાં નથી. કોઇકવાર તે ફુલો કરમાઇ જાય છે, સંગીત બેસુરૂં બની જાય છે, અને લગ્નદીન કેવળ એક ભૂતકાળના આનંદરૂપ સંભારણા રૂપેજ રહે છે. પરંતુ તેમ બનવું જોઇએ નહિ. સાચું લગ્ન થયું હોય, અને પરિણિત જીવનમાં પ્રેમનેજ પ્રાધાન્ય અપાયું હોય, તો કદી પણ તેમ બનેજ નહિં. એમ હોય ત્યારે લગ્નની ફુલમાળ સદાયે તાજી અને સુવાસિતજ રહે છે, અને તે પ્રેમી યુગલ ખંડિત થતાં, પાછળ રહેનારનાં પ્રેમી હસ્તે તે માળા મરનારના શબને આરોપાય છે. લગ્ન સંગીત અને આનંદમય ઘંટનાદના પડઘા સદાયે કર્ણગોચર થયાંજ કરે છે, અને જયારે વિલાપ કરવાનો સમય આવે છે ત્યારેજ તે સંગીત વિલાપમય થઇ જાય છે, અને આનંદરૂપ ઘંટનાદનાં સ્મરણ ઇશ્વર ભજનનાં કીર્તનીયામાં લુપ્ત થઇ જાય છે.

લગ્નની ધારણા આનંદ માણવાની છે. પરિણિત જીવનનો હેતુ, સુખી, સંપૂર્ણ, પવિત્ર અને રસબસ જીવન બનાવવાનો છે. પ્રભુનો પોતાનો પૂર્ણતાનો આદર્શ તે લગ્ન છે. જયારે પ્રભુને લાગ્યું કે પુરૂષ એકલો સંપૂર્ણ નથી, ત્યારે તેની અપૂર્ણતાઓ પુરવા માટે તેણે સ્ત્રીની કલ્પના કરી. દિવ્ય ઇચ્છા તો એમજ છે કે લગ્નથી સુખ થશે, પતિપત્ની બેઉના જીવનમાં લગ્ન સંપૂર્ણતા રેડશે; અને તેથી કોઇને નુકશાન નહિ થતાં બન્નેને લાભ થશે. જો કોઇ પણ દાખલામાં લગ્ન આશીશરૂપ ન થાય, અને તેથી આનંદ, સંપૂર્ણ રસબસ જીવન ના પરિણમે તો તેમાં લગ્નસંસ્થાનો દોષ નથી, પણ લગ્નની છાયા નીચે રહી જેઓ લગ્નની શરતો પુર્ણ કરતાં નથી તેમનો દોષ છે.

નિષ્ફળતાનાં કારણો.

લગ્નની નિષ્ફળતાનાં કારણો લગ્ન વેદીના સમય કરતાં પહેલાનાં પણ હોય છે. કારણ કે જેઓએ કદીપણ લગ્નગ્રંથીથી જોડાવું જોઇયે નહિ તેવાં પણ કેટલાંએક જોડાય છે. અથવા તો આ કારણો લગ્ન સમય પાછીનાં પણ હોય છે. કારણકે જેઓ પરિણિત જીવનનું ઉચ્ચ સુખ ભોગવી શકે તેમ છે, તેઓમાંના ઘણાં, સુખી જીવનની ગુપ્ત વાત શીખ્યા નથી હોતાં તેથી તે ઉચ્ચ સુખ ભોગવી શકતા નથી.

આમાંની પ્રથમ ભૂલ ના થાય તે માટે, જેઓ લગ્ન કરવાનાં હોય તેમણે લગ્નની પવિત્રતા તથા ગંભીરતા બરોબર સમજવી જોઇએ. લગ્ન તો દૈવી કાયદો છે, અને ઇશ્વરે મનુષ્યને ઉત્પન્ન કર્યો તેની સાથેજ તે કાયદાનું નિર્માણ કર્યું હતું. એ કાંઇ મનુષ્યે સમયના વહેવા સાથે, પોતાની સગવડ માટે, કરેલી ગોઠવણ નથી. એ કાંઈ કોઇ પૃથ્વી ઉપરના ધારાશાસ્ત્રીયે રચેલો કાયદો નથી. એ કાંઇ મનુષ્યને જંગલી સમયમાં પડી ગયેલી ટેવ નથી. લગ્ન ઉપર તો દૈવી ઇચ્છાજ અને દૈવી આદેશની જ છાપ છે.

એક સગપણ તરીકે પૃથ્વી ઉપર તે અતિ નિકટનું અને પરમ પવિત્ર છે. બાળક અને માવિતરનું સગપણ ઘણું ગાઢ છે. શાસ્ત્રમાં બાળકને પોતાના માતપિતાને માન આપવાનું, તેમને પૂજ્ય ગણવાનું, તેમને વળગી રહેવાનું, અને હરેક રીતે તેમનું જીવન આનંદપૂર્ણ કરવાનું કહ્યું છે. અને તે છતાંએ પિતૃપ્રેમ કરતાં દાંપત્ય પ્રેમને ઉચ્ચ કોટીએ મૂક્યો છે, કારણ કે પોતાના માતપિતાને મૂકીને, પોતાનું જૂનું ઘર તજીને મનુષ્યે પોતાની સ્ત્રી સાથે રહેવાનું છે. લગ્ન પછી પતિની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ફરજ પોતાની પત્ની પ્રત્યે છે અને પત્નીની પતિ પ્રત્યે છે. બન્નેયે એકબીજાને અર્થેજ જીવન ગાળવાનું છે. જીવન માટે જીવન અર્પવાનું છે. ગૃહના લાભ આગળ બીજા સર્વ લાભ લગ્ન પછી ગૌણ ગણવાના છે.

રામચંદ્રજી વનવાસ જવા નિકળ્યા, ત્યારે તેમણે કૌશલ્યા માતાની રજા લઇ તેમને ઘેર રહેવા કહ્યું, પણ સીતાજીને તો પોતાની સાથે લઈ ગયા.

લગ્ન સંબંધ ન તુટે તેવો છે. બન્ને જણ સત્ય રીતે, પૂર્ણપણે એકજ બને છે. તે પહેલાં તે દરેક અધુરાં હોય છે: લગ્ન, બે અર્ધને એક, સમગ્ર કરે છે. તેથી જીવનો એવાં તો ખરેખરાં, અને ઘટ્ટ, એક થઇ જાય છે કે તે પછી બે નહિ પણ એકજ જીવન બની જાય છે; એવાં એક બની જાય છે કે મૃત્યુ શીવાય બીજું કાંઈ તેમને જુદાં પાડી શકેજ નહિ. લગ્ન એ કાંઈ એક યા બીજા પક્ષના મરણથી તોડી શકાય તેવો કરાર નથી. લગ્ન થયાં પછી કોઈક વાર કદાચ એમ પણ ખબર પડે કે બે જણા એક બીજાને ખરેખર અનુકૂળ નથી; પહેલાં ન જણાયેલી ટેવો કે વર્તણુંક એક પક્ષને બીજામાં માલૂમ પડે, અને લાગી આવે કે તે સંબંધથી સુખ મળવું અશક્ય છે; પતિ ક્રુર કે તકરારી હોય અથવા પત્ની મીજાસી, ઉડાઉ કે બોજારૂપ હોય; તો પણ શાસ્ત્રો સ્પષ્ટપણે કહે

છે કે લગ્ન એકવાર થયું તે તોડી શકાયજ નહિ. ખ્રિસ્તી શાસ્ત્રમાં એકજ ગુન્હા માટે (બિન વફાદારી માટે) એમ લખ્યું છે કે ગુન્હેગારને મરેલાતુલ્ય માની લઇને લગ્ન કરાર તોડવાની બીજા પક્ષને છૂટ છે. આ શિવાય ખ્રિસ્તિના બોધમાં પણ લગ્ન તોડવા માટે બીજું કાંઇજ પ્રમાણ નથી. જયારે લગ્નવેદી સમક્ષ, ઇશ્વરની અને મનુષ્ય સાક્ષીઓની હાજરીમાં, બે જણા એકબીજાનો હાથ ઝાલીને પતિ પત્ની થવાના સોગન લે છે, ત્યારે તે હાથ છોડાવનાર ફક્ત મોતજ હોઈ શકે. જીવનના અંત સુધી પવિત્ર રીતે એક બીજાનું સુખ સાચવવાનું અને ભલું કરવાનું તેઓ પણ લે છે.

લગ્ન સંબંધની પવિત્રતા, તથા અખંડિતતા ધ્યાનમાં લઇને તથા તે સાથે ગુંથાએલી બીજી અનેક નાની મોટી બાબતો વિચારીને, એટલું લગ્ન પહેલાં જોવુંજ જોઇએ કે લગ્નથી જોડાનાર બન્ને જણા એક બીજાને અનુકૂળ થઈ જશે, તેમનું જોડાણ સંપૂર્ણ બનશે, તથા એક બીજાને રીતસરના પણ સુખી કરશે. આ બાબત સ્પષ્ટ લાગે છે તોપણ તે ધ્યાનમાં રખાતી નથી તેથી તે તરફ લક્ષ આપવું જોઇયે. જો લગ્ન પહેલાં પ્રમાણિકપણે તેનો વિચાર થાય તો લગ્ન થયા પછી પસ્તાવાનું ઘણું ઓછું થઈ જાય.

અત્રે લગ્ન સંબંધીના વિષય વિષે બે શબ્દ યોગ્ય રીતે કહેવા જોઇયે. લગ્ન દિવસ આપણા જીવનમાં એક સ્મરણીય અને પવિત્ર દિવસ તરીકે ગણાવો જોઇયે. જીવનમાં અંત સુધી તે દિવસના આશીર્વાદો બાકીના સઘળા દિવસો ઉપર ઉતરવા જોઇયે. આપણાં જીવન પંચાંગમાં પ્રેમ અને આભારના પ્રકાશથી તે દિવસ બીજા સર્વ દિવસો કરતાં ઉજ્જવળ દેખાવો જોઇયે. વૃદ્ધવયમાં પણ સુખી લગ્ન જીવન આણનાર લગ્ન પછીનું સ્મરણ એક તારાની માફક ઝગમગતું રહેવું જોઇયે. આ કારણથી લગ્ન પ્રસંગને પણ બને તેટલો પ્રોત્સાહિત બનાવવો જોઇયે કે જેથી જીવનના બીજા સર્વ દિવસો અને પળો

કરતાં તે વધુ પ્રકાશીત અને પવિત્ર લાગીજ આવે. છુપાં લગ્ન કરવામાં આવે તો આમ થઇ શકતું નથી; તેમ થતાં તેની સાથે ઉત્તર જીવનમાં સાનંદ સ્મરણ કરવા યોગ્ય કાંઇ બિનાઓ ગુંથાયલી હોતી નથી. તેમ છેકજ હોહાટ અને ગોંઘાટવાળી ક્રિયાઓ અને ઉત્સાહો રાખવામાં આવે તો પણ તેમાં ઉત્સાહ દબાઇ જાય છે; લગ્ન સમયનો આનંદ કાંઇ હોહાટભર્યો, કોલાહલપૂર્ણ આનંદ હોઇ શકેજ નહિ. એ તો શાંત અને ઉંડો આનંદ હોય.

લગ્ન લમયે પરણનાર યુગલની પાસે તેમના તનના મિત્રોજ જેમનો સહવાસ તેઓ લગ્ન પછી પણ રાખવા ઇચ્છતા હોય તેઓજ હોવા જોઇયે. એ સમય કાંઇ ઉપલકીયા મિત્રોનો નથી. ડોળઘાલુ મિત્રોનું ત્યાં કામ નથી. આ પ્રસંગે સર્વ સંજોગો—આનંદ પ્રસંગો, લગ્નક્રિયા, લોકાચાર, ભેટ તથા અભિનંદનો, એવા ક્રમમાં ગોઠવવાં જોઇયે કે કાંઇ ગડબડ ઘોટાળો થાય નહિ, કે કોઇના ઉંચા મન થાય નહિ. આ પ્રસંગે બધીજ વ્યવસ્થા એવી દર થવી જોઇએ કે સદાને માટે તેની છાપ આનંદભરીજ રહે. આ બાબતો નજીવી લાગશે પણ લગ્ન સમયના સ્મરણો બધા સુખીજ હોવા જોઇયે. ઉત્તર જીવનમાં લગ્ન પ્રસંગનું સ્મરણ માત્ર થતાંજ આનંદોર્મિ ઉછળી આવે તેમ ગોઠવણ થવી જોઇએ. એક પણ બનાવ—એક નાની પણ બાબત—એવી ના બનવી જોઇયે, જે તે પ્રસંગની સંપૂર્ણતા શાંતિ—અને આનંદમાં સ્હેજ પણ ખલેલ નાંખે.

પ્રેમભરી ધીરજ.

લગ્નક્રિયા પુરી થયા પછી જ—જ્યારે બે વ્યક્તિઓ એકજ બની જાય છે ત્યારેજ—જીવનની ખરી શરૂઆત થાય છે: આ જીવનમાં સુખની, વિકાસની, ચારિત્ર્યની, ઉત્તમતાની, તથા પ્રેમના આનંદની ઘણી ઘણી શકયતાઓ રહેલી છે. લગ્નની વેદીની આસપાસ દેવદૂતો ઘુમ્યા કરે છે, અને જયારે હસ્તમેળાપ થાય છે અને મંગળફેરમાં

મત લેવાય છે ત્યારે તેમનાં ગુંજન બંધ રહે છે, અને જયારે પરિણિત દંપતી તેમની જીવનયાત્રાએ નિકળે છે ત્યારે તેઓ તેમની પાંખોની રક્ષક છાયા તેમના ઉપર નાંખે છે. ઇશ્વરે–ધર્મશાસ્ત્રોએ–જે પ્રમાણે લગ્ન નિર્ધાર્યું છે, તે મુજબ લગ્નસંબંધ બંધાય તો તે મહાન આશીર્વાદવાળો, ચારિત્ર્યનો ઉચ્ચ વિકાસ કરાવનારો ઉન્નત પુરૂષત્વ અને સ્ત્રીત્વ ખીલવનારો, અને સર્વાંગ સંપૂર્ણતાવાળો નિવડે છે. જો લગ્નથી આનંદ સિવાય બીજું કાંઇપણ પરિણામ આવે, અને દંપતીમાંનાં એકનું પણ સુખ, સંસારયાત્રામાં નિષ્ફળ જાય, તો તેમાં દોષ પરણનાર બન્ને જણાંનો અથવા બેમાંથી કોઇકનોજ હોવો જોઇએ.

છતાંયે આપણે એમ નથી ધારી લેવાનું કે લગ્ન તે સ્વર્ગનુંજ દ્વાર છે. જીવનના સર્વ દુઃખનું નિવારણ કાંઇ લગ્નમાં નથી. લગ્ન પોતાની મેળે કાંઇ અવશ્યમેવ જીવનની સર્વ સુંદરતા અને ઉચ્ચતામાં પ્રવેશ કરવાનું નથી. લગ્નમાં સુખ અને આશીર્વાદ માટે આટલી બધી શકયતાઓ રહેલી છે છતાં તેની નિષ્ફળતા તરફ આંખ–મિચામણાં કરવા જોઇયે નહિ. સાચું અને ડહાપણભર્યું–સાચામાં સાચું અને અતિશય ડહાપણભર્યું–લગ્નજીવન હોય, તોજ આદર્શ લગ્નસંબંધના સર્વ આશીર્વાદ સફળ નિવડે.

પ્રથમ શીખ પરિણિત દંપતીએ શીખવાની છે તે **પ્રેમભરી ધીરજ** રાખવાની છે. બે જીવનમાં સંપૂર્ણ એક્તા–સૂરેસૂર અને તારે તારમાં એક્તા–આણવા માટે થોડા સમયની જરૂર પડે છે. લગ્ન પહેલાં બન્ને જણા એક બીજાને ઘણા ઓળખતાં હોય, ગાઢ પરિચયમાં હોય, તોપણ જુદાઇની દિવાલ–પાતળો પડદો પણ–સંપૂર્ણ રીતે ખસી જાય ત્યાર પછીજ એક બીજાની સર્વાંગ ઓળખ થઇ શકે, તેમ એક બીજાના સત્ય જીવનની પછીજ ખરી માહિતી મળી શકે.

આપણા દેશના ઘણા ભાગમાં સ્ત્રીપુરૂષ લગ્ન પહેલાં એક બીજાને કેવળ અજાણ્યુ હોય છે. ઘણીવાર તો એક બીજાને નજરે જોયેલાં પણ હોતાં નથી. ચીનમાં પણ કન્યાને એક મ્યાનામાં બુરખાબંધ, લગ્નક્રિયા સમયે આણવામાં આવે છે, અને મ્યાનાના દ્વાર વરરાજા પાસે ઉઘડાવવામાં આવે છે. વરરાજા આ સમયેજ કન્યાનું મુખદર્શન કરે છે. આવી સ્થિતિ હવે આપણા દેશમાં નથી. હવે શિક્ષિત વર્ગોમાં વરકન્યા એક બીજાને ઓળખતાં હોય છે. એક બીજાથી જાણીતાં હોય છે. પરંતુ પશ્ચિમ દેશોમાં, જ્યાં લગ્ન પહેલાં વરવધુ સંવનન કરે છે, એક બીજાના ગાઢ પરિચયમાં આવે છે, ત્યાં પણ એક બીજાના આંતર જીવનની સત્ય હકીકત તેઓ જાણી શકતા નથીજ. કાંઇ વાત પ્રથમ છુપાવવાની દાનત ના હોય તોપણ લગ્ન પાછીજ એક બીજાની સાચી ઓળખ તો થઇ શકે છે. ચારિત્ર્યની, સ્વભાવની, કાંઇ કાંઇ બાબતો હોય છે, કે જેની માહિતી લગ્ન પછીજ, પહેલીવાર તેમને મળે છે; અને કાંઇક દોષો, સ્વભાવની વિચિત્રતાઓ, શોખ, મીજાસ, જેનો લગ્ન પહેલાં સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ના હોય, તે લગ્ન પછી જોવામાં આવે છે.

પરિણિત જીવનમાં મોટો ભય આ બાબતનોજ છે. તકરાર થવાના આ સંભવ, અને સ્વભાવના આ ભેદ, જોઇનેજ કેટલાંએક તો નિરાશ અને ના હિંમત બની જાય છે, અને એવા નિર્ણય ઉપર આવી જાય છે કે તેમનું લગ્ન તે એક ભૂલ થઇ ગઇ છે, અને તે નિષ્ફળ નિવડશે. તેમનું સુંદર સ્વપ્ન વિખરાઇ જાય છે. અને તે સ્વપ્ન વિખરાઈ જાય છે, અને તે સ્વપ્ન સાચું પાડવા પાછા પ્રયત્ન, તેઓ કરતાં નથી. ના હિંમત થવાનું કે નિરાશ થવાનું કાંઇજ કારણ નથી. સ્વભાવના ભેદ અને તકરારના સંભવ છતાંયે, પરિણિત જીવનનો અતિ ઉચ્ચ આદર્શ સાધવાનું બની શકે તેમ છે. એ તો ખરું બે નદીઓના સંગમ જેવું છે. બે નદીઓ મળે છે તે વખતે, ગડબડ, ગોટાળો, ગભરામણ,

ઉશ્કેરણી અને તકરારનો દેખાવ નજરે પડે છે, અને ઘડીભર એમજ લાગે છે કે આ નદીયો તો હમેશ જુદીજ દેખાયાં કરશે; પરંતુ જરાકજ આગળ જતાં તે બેનું એકઠું મળેલું, એક મોટું, પહોળું, શાંત વહેણ દેખાય છે, અને બેના મેળાપ વખતે આટલી બધી ધાંધળ થઇ હશે, એમ કોઇને પણ ખ્યાલ આવે તેમ રહેતું નથી. તેજ પ્રમાણે જયારે બે જુદાં સ્વતંત્ર જીવન, ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવ અને રૂચીવાળાં પ્રથમ ઐક્ય પ્રાપ્ત કરવા એકઠાં થાય, ત્યારે કાંઇક ગભરામણ, દેખીતો વિરોધ, જીવન જીવન વચ્ચેની અથડામણ, શરૂઆતમાં વારંવાર નજરે આવેજ; કોઇકવાર એમ પણ લાગી આવે કે આ બે જીવનનો શાંત સંગમ તો કદિ સંભવતોજ નથી, અને સદાયે તેમની વચ્ચે કલહ ચાલ્યાજ કરશે; પરંતુ પ્રેમભરી ધીરજ ધારણ કરવાથી આ બે પણ એક બની જઇ, તેમાંથી એકજ ઉચ્ચ બળવાન, પૂર્ણ, ગૂઢ, રસભર્યું જીવન પરિણમશે, અને શાંતિથી આગળને આગળ વધશે.

પૂર્ણ એકમયતા કાંઇ એક દિવસમાં આણી શકાય નહિ, આણી તો શકાયજ નહિ, પણ ધીમે ધીમે, કદાચ ઘણા દિવસ પછી, નમ્રતામાંથી આ એકમયતા ઉદ્ભવે. એક બીજા પ્રત્યે અનુકૂલતા ધારણ કરી દેવી જોઇએ, અને તે માટે થોડા સમયની જરૂર છે. તરતની ફરજ તો નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ ધારણ કરવાનીજ છે. દરેક જણે બીજાની ભક્તિ કરવામાં પોતાના સ્વાર્થને વિસરી જવાની જરૂર છે. કાંઇક ગડબડ થાય, કાંઇક ખોટું થાય, તો દરેક જણે પોતાનોજ દોષ જોવો જોઇયે. ક્ષમાવૃતિ અતિશય જોઇયે. અધીરાઇથી તો આખી નૌકા તુટી જાય. એકજ કડવા વેણથી, આત્માનું ઐક્ય થવામાં, મહિનાઓની ઢીલ થાય. બન્ને જણે જીવન સુખમય બનાવવાનો નિશ્ચયજ કરવો જોઇયે, અને તેમાં જે કાંઇ વિક્ષેપ આવે તે દૂર કરવા જોઇયે. આમ કરવાથી મતભેદના જે મુદ્દા હશે, તેજ ઐક્યના સબળ સાધન બની જશે. જયારે આત્માનું ઐક્ય સાધવાની આ ક્રિયા–પ્રથમ દુઃખ-

મય અને ભયભરી લાગતી આ ક્રિયા—પુરી થશે, ત્યારે તેને પરિણામે પરિણિત જીવન ઉંડી શાંતિભર્યું, શાંત આનંદવાળું; અને અવિચ્છિન્ન પ્રેમપૂર્ણ થશે.

વિનય.

પરિણિત જીવન સુખી કરવામાં બીજી વાત જે યાદ રાખવી જોઇયે તે "વિનય" સંબંધી છે. જે લોકોમાં લગ્ન પહેલાં પણ પરણનાર સ્ત્રી પુરૂષ એક બીજાના સમાગમમાં આવે છે, તેઓ તે વખતે એક બીજા તરફ પૂર્ણ થતાંજ આ રીતભાત, આ વિનય, ઘણીવાર અદૃશ્ય થઇ જાય છે તેનું શું કારણ હશે? શું આ વિનયની જરૂર લગ્ન થતાં સુધીની હશે? એક બીજાના સ્નેહની, પ્રેમની, તેમને એટલી બધી ખાત્રી રહેતી હશે કે તે ફરીથી દર્શાવવાની, ફરી ફરી કહેવાની જરૂરજ નહિ લાગતી હોય? વળી હિંદુઓમાં તો લગ્ન પછીજ દંપતી ખરા સહવાસમાં આવે છે અને જરા પુખ્ત થયા પછી, એટલે લગ્નને કાંઇક સમય વિત્યા પછી સાથે રહે છે. તેમણે એક બીજા પ્રત્યે વિનય રાખવો જોઇએ, તથા પ્રેમદર્શક વાર્તાલાપ પણ કરવો જોઇયે. તે લગ્ન જીવનરૂપી વૃક્ષને, પાણીરૂપ, ઝાકળરૂપ, તડકારૂપ છે. શું પરણ્યા પછીનું વૃક્ષ એટલું બધું મજબુત થઈ જાય છે કે તેને આ પ્રકાશ, આ પાણી કે આ ઝાંકળની જરૂર ના પડે? વિનય, સૌજન્ય તે શું આખી દુનિયા સાથેના વ્યવહારમાંજ જરૂરનાં છે અને આપણા ઘરમાં, આપણા પ્રેમ પાત્ર સાથે એકલાં હોઇયે ત્યારે તેની કીંમતજ નથી જ? ઘરના માણસના હૃદય કાંઇ જુદી રીતે ઘડાયલાં હોય છે કે, સામાન્ય વ્યવહારમાં જે અવિનયી, જંગલી રીતભાત માટે ક્ષમા પણ ના મળી શકે, તેવી રીતભાતનું ઘરનાં માણસોને કાંઇજ ખોટું ના લાગે? સામાન્ય વ્યવહારમાં અલ્પ પરિચિત મનુષ્યો અને જાણીતા લુચ્ચાઓ સાથે, પણ કાંઇક વિનય અને સારી રીતભાત બતાવવી જરૂરની ગણાય છે, ત્યારે શું આપણા ઘરમાં પ્રિયમાં પ્રિય મનુષ્યો સાથે વિનય અને રીતભાતથી વર્તવાની જરૂર નથી?

આખી દુનિયામાં એક પણ એવું સ્થાન નથી કે જ્યાં ગૃહ કરતાં વધારે વિનય અને સૌજન્યની જરૂર હોય. જે હૃદય આપણુંજ છે, આપણને સમર્પિત છે, તેઓ આપણી તરફના સુશબ્દો માટે તલસે છે. જે પ્રેમ પવિત્ર છે, જે પ્રેમ આપણોજ છે તે પ્રેમને પણ તેના નિર્વાહરૂપ પ્રેમભર્યાં શબ્દોની તથા વિનયની જરૂર છે. જંગલી રીતભાત તથા વિનય આપણા દ્વારમાં અને આપણાં પ્રિય મનુષ્યો તરફ તો અક્ષમ્યજ છે: સાચો પ્રેમ, સૂક્ષ્મ પ્રેમ તો નાની નાની બાબતો, નાનાં, માયાભર્યાં પ્રેમ પ્રમાણોની ઘણીજ આશા રાખે છે. વર્ષગાંઠ કે નૂતન વર્ષ દિને કીમતી ભેટોની આ પ્રેમને દરકાર નથી; જો બાકીના દિવસો ખાલી અને શુષ્ક હોય તો આ કીમતી ભેટો તો મશ્કરી જેવીજ લાગે. માયાળુ વર્તણુંક અને પ્રેમની ઉષ્ણતાની ગરજ કાંઇ ઘરેણાં, સાડીઓ કે સુંદર પુસ્તકોની ભેટથી સરે નહિ. પતિ પત્ની વચ્ચે અખંડિત સંપૂર્ણ વિનય, માયાળુ વર્તન. નિઃસ્વાર્થ સભ્યતા, ગાઢ પ્રેમાળપણું હોવું જોઇયે. એક અંગ્રેજ લેખક કહે છે કે–" એક ચુંબન, સ્મિત, માયાળુ નજર, ખરા અંતઃકરણથી આપેલું અભિનંદન એને તેવીજ નાની નાની અનેક બાબતો જે સહેજવારમાં ભૂલી પણ જવાય છે, તે બધાથી જીવનમાં સુખ મળે છે." આ સર્વ નજીવું લાગે, તે રહી ગયું હોય તો તે સંબંધી વિચાર પણ ના આવવો જોઇયે એમ લાગે, તોપણ તે સર્વ પ્રેમના પોષક છે અને તેના વિના હૃદય લુખાં રહી જાય છે–ભૂખ્યાં રહી જાય છે. પતિ ઘણોજ કામાર્થુ હોય અથવા પત્ની થાકેલી હોય, તેથી આવી નાની બાબતોની બેદરકારીથી જીવન સુખમય ઐક્ય ભોગવતા હોય તેમની વચ્ચે ભેદ વધતો જાય છે અને જાણે બે ભિન્ન ભાગ બની જાય છે.

હિંદુ સમાજમાં " વિનય " ને બહુ યાદ રાખવાનો છે, જુના સંસ્કૃત નાટકોમાંથી આ વિનયી વર્તનનાં–આ પ્રેમ પ્રકારનાં અનેક દષ્ટાંતો આપણને મળે છે. પરંતુ આપણા આંધાધુનીના

સમયમાં સ્ત્રી સન્માન ઘટયું અને તેની અસર પરિણિત જીવનમાં પણ દેખાઇ. કાલીદાસ કે ભવભૂતિના નાટકોમાં પ્રેમીયો વચ્ચે લગ્ન પછી પણ જે પ્રેમી વર્તણુંક, જે વિનયી વર્તણુંકનું આલેખન છે તે તો વિસરાયું, પણ ઉલટી કર્કશતા દાખલ થઇ ગઇ. પતિમાં પશું અને સ્વાર્થ પ્રધાન થયા. સ્ત્રીને ગુલામ રૂપ ગણવા માંડી. શિક્ષિત સમાજમાંથી હવે આ સંસ્કાર ભુંસાતા જાય છે તે આનંદની વાત છે. પરંતુ આ નાની દેખાતી બાબતો તરફ હવે ખાસ ધ્યાન આપવું જોઇયે. દાંપત્ય પ્રેમની આ નાની નિશાનીઓ છે. પ્રેમ વૃક્ષને પોષક તે પાણી છે અને તે વિના બે ભિન્ન માર્ગી થવાનો ભય રહે છે. આ સ્થિતિ ના આવે તે માટે પ્રથમથીજ સાવધ રહેવું જોઇયે.

નિત્ય ક્રમમાં ઐકય અને સહાનુભૂતિ.

પરિણિત જીવનમાં બીજી અગત્યની બાબત એ છે કે બન્ને જણા વચ્ચે હેતુઓની, કાર્યોની, એકતા હોવી જોઇયે. બન્ને જણાના કાર્ય જુદાં જુદાં હોવાથી, બન્ને જુદાઇમાં ઘસડાવાનો ભય લગ્ન જીવનમાં છે. પતિ પોતાના ધંધા રોજગારમાં ગુંથાયેલો—સખ્ત મહેનતમાં મચેલો હોય છે; પત્નીનો પોતાના ઘરના કામ, પોતાના લોક વ્યવહાર, બહેનપણીયો અને છોકરાંમાં જીવ રહે છે. જો યોગ્ય ધ્યાન રાખવાંમાં ના આવે તો આ જુદી જુદી રોકાણોથી, હૃદય અને જીવન પણ જુદાં થઇ જાય. આ થતું અટકાવવા માટે દરેક જે કાર્ય કરતું હોય તેમાં બીજાએ રસ લેવો જોઇયે અને તે તરફ સહાનુભુતિ દર્શાવવી જોઇયે. દરેક સાંઝે પતિયે ઘેર આવીને આખા દિવસમાં ઘરમાં બનેલા બનાવો શાંતિથી સાંભળવા જોઇયે, કાંઇક ગમત થઇ હોય, કાંઇક ગુંચવાડા ઉભા થયા હોય, કાંઇ મહેનત કરવી પડી હોય, છોકરાંએ કાંઇ કાંઇ કર્યું હોય, તે બધું સાંભળવું; પડોશીઓમાંથી કોણ મળવા આવ્યું હતું, તેમણે શું કહ્યું, ગામગપાટા શા ચાલે છે, વગેરે વાત પૂછવી,

અને આ બધી બાબતોમાં રસ લઇ સહાનુભૂતિ દર્શાવવી જોઇયે. પોતાની હૃદયવલ્લભાને જે બાબતોમાં રસ પડે તે બાબતો મહાન બુદ્ધિશાળી પતિને મનથી પણ તુચ્છ ગણાવી ના જોઇયે. મહાપુરૂષના જીવન વૃત્તાંતોમાં, તેમના ગૃહજીવનના પ્રસંગો ઘણાજ રસિક હોય છે; તેમની આખા દિવસની ચિંતાઓ તથા દરજ્જાના માનનો ભાર વેગળો મૂકીને, પોતાનાજ દ્વારમાં પોતાના નાનાં ભૂલકાઓ સાથે ખેલવા, તેમના કાલા કાલા બોલ સાંભળવા તથા ગૃહજીવનનો આખા દિવસનો ઇતિહાસ, પ્રેમાળ પત્નીના મુખેથી જાણવા તેઓ પ્રયત્ન કરે છે તે પ્રસંગો આનંદજનક હોય છે.

તેજ પ્રમાણે દરેક સમજુ અને પ્રેમાળ પત્નીયે પતિની દરેક પ્રવૃત્તિમાં રસ લેવાની ઇચ્છા ધરાવવી જોઇયે. એમનું કયું કાર્ય પાર ઉતર્યું, તથા શેમાં તે નિષ્ફળ નિવડયાં તે જાણવાની તેણે ઇચ્છા ધરાવવી જોઇયે અને તેમના નિત્ય જીવનક્રમની વિગતો સાથે સહાનુભૂતિ રાખવી જોઇયે.

લગ્નથી જો પરિણિત જીવનો દરેક બાબતમાં પૂર્ણ ઐકય પામ્યા ના હોય, તો તે લગ્ન સંપૂર્ણ થયું કહેવાય નહિ. આ ઐકય સાધવાનો રસ્તો માત્ર એજ છે કે બન્નેની દરેકે દરેક બાબતમાં બન્નેએ સામાન્ય રસ લેવો જોઇયે. બન્ને હૃદયોને, કાંઇક આનંદની વાત હોય તો, સાથે ધડકવા દો; દિલગીરીની બાબત હોય તો દુઃખ પણ સાથેજ ભોગવવા દો; દરેકને એક સરખોજ ભાર વહન કરવા દો. સમસ્ત જીવન બન્ને જણાને સામાન્ય—સરખુંજ થઇ જવા દો.

એક બીજી રીતે પણ તેમના જીવન ભેગાં મળી જવાં જોઇયે. તેમણે સાથે વાચન તથા અભ્યાસ કરવા જોઇયે, વિચાર શ્રેણી એક સરખીજ રાખવી જોઇયે અને ઉચ્ચ માનસિક વિકાસમાં એક બીજાને મદદ કરવી જોઇયે. તેમણે ઇશ્વર પ્રાર્થના પણ સાથેજ કરવી જોઇયે. તેમણે પોતાની પવિત્ર આશાઓ, પોતાના જીવનભર બાળકોની

ચિંતાઓ, વગેરે સર્વ સાથે પ્રભુને ચરણે ધરવા જોઇયે. તેમણે પોતાની ચિંતાઓ, નબળાઇઓ, લાલચો, કસોટીયોની વાતો કેમ એક બીજાને ના કરવી જોઇયે, અને તેમ કરી શબ્દોથી, આશ્વાસનથી, એક બીજાની સહાનુભૂતિ શા માટે ના મેળવવી જોઇયે? અને તેમ કરી જીવનમાં વિજયી કેમ ના થવું જોઇયે ?

આ પ્રમાણે તેમણે એકજ જીવન જીવવું જોઈયે, બે જુદાં નહિ. દરેક આશા, દરેક યોજના, બન્નેની સામાન્ય જોઇયે, એકાકી નહિ. જે પળે પતિ જીવનના કોઇ પણ કાર્ય કે વ્યવહારમાં પત્નીને વિસરે છે, અથવા પત્ની જે કાંઇક યોજનાઓ કરે, આનંદો ભોગવે, આશાઓ રાખે, મિત્રો કરે, તેમાંથી પતિને વેગળો મૂકેલો હોય, તેજ પળથી ગૃહજીવનમાં આફત આવે. એવી કાંઇક છુપી વાતો ના હોવી જોઇયે કે પતિપત્ની એક બીજાને કહી શકે નહિ. એવાં કોઈ પણ મિત્રો કે સોબતીઓ હોવાં ના જોઇયે કે જે બન્નેને સામાન્ય ના હોય. આ રીતે તેમનાં ભિન્ન જીવન એકત્રિત થઈ જવાં જોઇયે અને વિચાર, ઇચ્છા, લાગણી, આનંદ અને શોક એ સર્વ બન્નેને સામાન્ય હોવા જોઇયે.

પરિણિત જીવનની આંતરિક પવિત્રતામાં કોઇ પણ ત્રીજા માણસને પ્રવેશ કરવા દેવો જોઇયે નહિ. ગૃહના અર્થમાંજ કંઇક અંતરપટ, કાંઇ ખાનગીપણાનો સમાવેશ થાય છે. ગૃહવાસીઓને, આસપાસની દુનિયાથી અલગ કરે છે. એવા ગૃહિણી વિષે એમ લખેલું છે કે તેણે પોતાના ઘરમાં એક નાનો ખંડ એવો ખાનગી રાખ્યો હતો કે તેમાં તે અને તેના પત્ની તે સિવાય બીજા કોઇને પણ પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર નહોતો. આ દાખલો ઘણો સૂચક છે. પવિત્ર ગૃહમાં પણ એક વળી અતિ પવિત્ર વિભાગ હોવો જોઇયે, જયાં પતિ અને પત્ની વિના અન્ય કોઇ પ્રવેશ પણ કરી ના શકે, નજર પણ ના નાંખી શકે, જયાં તેમના સિવાય બીજા કોઈનો સ્વર પણ કાને ના પડે, કોઈ અજાણ્યાને આ વિભાગમાં સ્થાન ના હોવું જોઇયે, ગાઢ પરિચિત મિત્રને પણ તેમાંની છુપી

છુપી વાત જાણવાનો અધિકાર ના હોવો જોઇયે. તેનું દ્વાર કદી ઉઘાડું ન રહેવું જોઇયે, તેમાંની વાત કદિ બહાર ન આવવી જોઈયે. જે સંગમમય એકત્ર ગાઢ જીવન પતિપત્નીનું ત્યાં હોય તેનો દૃષ્ટા, પ્રભુ વિના કોઈ બીજો હોઈ શકેજ નહિ.

ગેરસમજુતીથી સાવધ રહો.

પરિણિત જીવનમાં બીજી એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની એ છે કે પતિપત્ની વચ્ચે કાંઈ પણ ગેરસમજુતની શરૂઆત થવા જેવું લાગે તો પ્રથમથીજ એકદમ સાવધાન રહેવું. ઘણુાયે ભગ્ન થઈ ગયેલાં ગૃહોમાં કોમળ પરિણિત જીવનનાં સ્મરણો રહેલાં હોય છે. ઘણીવાર દુનિયાએ ટીકાપાત્ર—નિંદાપાત્ર—ગણેલી ધણી ધણીયાણી વચ્ચેની તકરારનું મૂળ ઘણીજ નાની બાબતમાં સમાએલું હોય છે. જો તકરારની શરૂઆતમાં એકાએક પ્રેમ શબ્દનું કે દિલાસાનું ઉચ્ચારણ થયું હોત તો તકરાર ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ પણ કરત નહિ. પરંતુ આ પ્રેમ શબ્દ બોલાયોજ ના હોય, તેને બદલે ઉતાવળીયો—ડહાપણ વિનાનો શબ્દ કહેવામાં આવે એટલે, જે ગેરસમજુતી—તકરાર—થઈ હોય તે સમી જાય નહિ અને જે હૃદયો એક બન્યાં હોય તે પાછાં ચીરાવા માંડે છે અને વધુ અને વધુ દૂર થવા લાગે. તકરાર કાંઇ એકજ દિવસમાં ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કરતી નથી: એતો એક અંગ્રેજ કવિ કહે છે તેમ—
“ પ્રેમ બંસરીની અંદર એક નાની ચીર હોય તેથીજ સંગીત
“ બેસુરૂં બને છે, અને તે ધીમે ધીમે મોટી થતાં પ્રેમગાન સમૂળાં
“ બંધ પડે છે. અથવા તો મિષ્ટ ફળની અંદર પ્રથમ તો એક
“ નજીવો ડાઘજ દેખાય છે, અને તે ધીમે ધીમે વધી જતાં આખું
“ મધુરૂં ફળ જ કોહાઈ જાય છે.”

આ કારણથી કાંઈજ જુદાઈનાં ચિન્હ દેખાવા માંડે કે તરતજ સામે સાવધાનતાથી પવિત્રપણે ઉપાય યોજવા જોઇએ. કાંઈક ઉતાવળીયો શબ્દ બોલાયો છે ? તરતજ તે પાછો ખેંચી લ્યો, અને

ખરા મનની દિલગીરી બતાવો. કાંઇક ગેરસમજુતી થઈ છે? ફીકર નહિ, ગમે તેનો વાંક હોય તો પણ એકદમ તે દૂર કરી નાંખો; એક કલાક પણ તે ચાલુ રહેવી ના જોઇયે. ગૃહજીવનની ઉષ્ણતા ઘટતી લાગે છે? તેમાં વાંક કોનો છે તે તપાસવા ના ઉભા રહો, પરંતુ ગમે તેમ કરીને પ્રથમની આતુરતા પાછી મેળવવા યત્ન કરવા મંડી જાવ. કલહ થયો હોય તો એકથી બીજો શબ્દ તે બાબતમાં નાજ ઉચરવા દો. જે બે હૃદયો એકતા પ્રાપ્ત થયાં છે, તેમની લાગણી દુખાય તેવું કાંઈ પણ થયું હોય, તો તે દૂર કર્યા વિના સૂર્યાસ્ત થવા દો નહિ. પરિણિત જીવનમાં અભિમાનને સ્થાનજ નથી. એમ કર્યાથી તો મારૂં સ્વમાન ખંડિત થશે અથવા તો આમાં માફી માંગવાની મારે નથી, પણ બીજા પક્ષને છે, એવા વિચાર લગ્ન જીવનમાં કદી પણ મનમાં આણવાના નથી. સાચો પ્રેમ આવા દંભને ઓળખતો જ નથી. તે પોતાના હક્ક કે અધિકારની પરવા કરતો નથી. ક્ષમા કરવામાં, નમી પડવામાંજ, પહેલ કરવામાં તેને ઘણો આનંદ થાય છે. પતિ અને પત્નીયે એક વાત ખાસ શીખવાની છે; જયારે જયારે તેમના મનમાં એમ લાગે કે તેમની કાંઇક ભૂલ થઇ છે, અથવા તો તેમના કાંઇક કૃત્યથી સામાની લાગની દુભાઇ છે, એટલે તરતજ કાંઇપણ બીજો વિચાર કર્યા વિના, તેમણે ખુબીથી ક્ષમા માગીને તરતજ મન રંજન કરી દેવું જોઈયે. જેનામાં "મારી ભૂલ થઇ છે, મને ક્ષમા કરો" એમ તો નાજ કહી શકાય તેવું અભિમાન હોય, તેનામાં લગ્ન જીવન ભોગવવાની યોગ્યતાજ નથી, એમ કહી શકાય. એક અંગ્રેજી કવિતામાં લખ્યું છે કેઃ—

"આપણે સર્વ ગુસ્સાનું કારણ તો આપીયે છીયે—

"લગ્ન જીવનમાં એક પણ દિવસ એવો નહિ હોય, કે સાંજ
"પડે વિચાર કરવા બેસીયે તો, સામાનો જીવ દુખાય તેવા બોલ,
'તેમને દુભવીયે તેવી નજર, ઉશ્કેરીયે તેવી ચુપકી, એ સર્વ બન્યું

" છે, એમ આપણે જોઈ ના શકીયે. પણ એક બીજાની ક્ષમા-
" ખરા મનથી ક્ષમા–રાત પડે યાચવી જોઇયે."

ગૃહજીવન સંબંધી એક પુસ્તકને અંતે એક લેખક લખે છે કે, " ઘરમાં એવું જીવન રાખવાની ખાસ સંભાળ રાખવી જોઇયે
" કે જયારે આ જીવન કોઇ કાળે નષ્ટ થાય ત્યારે ફક્ત પ્રભુની
"ઇચ્છા સિવાય, બીજાં કાંઇજ કટુ સ્મરણો સહન કરવાનાં આવી
"પડે નહિ. આ બાબતનો સતત વિચાર, કાંઇક આત્મત્યાગ,સચ્ચાઇ,
"સત્યજીવન તથા એક બીજા અને પ્રભુ તરફ જવાબદારીનો ખ્યાલ
"રાખવાથી, દુઃખ અને પશ્ચાતાપ આવતાં અટકશે, એટલુંજ નહિ
"પણ ઉત્તમ શાંતિનો અનુભવ કરાવશે, અને પ્રભુના દરબારમાં
"વિખૂટાં થયેલાં હૃદયોમાં ફરી જોડાવાનો–અનન્ય ઉત્સાહ આણશે,
"જયારે ક્રૂર કાળ એક શરીર ઝુંટાવી લે, ત્યાર પછી કટુતા વિનાનું
"સ્મરણ સાચવવા એક માત્ર ઉપાય એ છે કે, પરિણિત જીવનની
"દરેક પળ, બે પ્રેમી હૃદયો જેટલી પ્રેમપૂર્ણ અને સચ્ચાઇથી
"ભરેલી બનાવી શકે તેટલી બનાવવીજ."

આ સર્વ બાબતો સાથે લગ્નોત્સવ સમયે તથા લગ્ન થયા પછી પરિણિત જીવનના દરેક દિવસે પ્રભુનું સાંનિધ્ય સ્મરણમાં રાખવું અને તેની કૃપા યાચવી. આપણાં ગૃહજીવનનાં સ્થાપન સમયે તથા નિત્યજીવનમાં પ્રભુને વિસરવા જેવી મોટી ભૂલ તો એક પણ નથી. આ ભૂલથી ગૃહની શાંતિમાં જે ખોટ પડશે તે બીજી કોઇપણ ભૂલથી પડશે નહિ. પ્રભુની હાજરી વિનાની લગ્ન ક્રિયામાં મિત્રોની મુબારકબાદી તો કેવળ લુખીજ લાગશે. પરિણિત જીવનમાં દરરોજ પ્રભુની કૃપા નહિ હોય તો, પૂર્ણ, સાચ્ચો, અને અખંડિત પ્રેમ ભૂખ્યા હૃદયોને જોઇતી શાંતિ આપી શકશે નહિ. દૈવી આશિષ વિના, દુનિયાઇ સૌંદર્ય, આનંદ, કે ધન, કદિ પણ અખંડિત શાંતિ અર્પી શકશે નહિ.

આપણા દેશમાં તો લગ્નક્રિયા તે ધર્મક્રિયાજ છે. અગ્નિદેવની સમક્ષ, પ્રભુની સમક્ષજ લગ્ન થાય છે. પરિણિત જીવન–ગૃહસ્થાશ્રમ–

એક ધાર્મિક ફરમાન જ છે. અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં દંપતીએ સાથે અનેક ધાર્મિક કાર્યો-યજ્ઞો-કરવાનાં છે, એ સર્વ બાબતોને યોગ્ય રીતે સમજીને, વિચાર થાય તો દાંપત્યજીવન, ગૃહસ્થાશ્રમ, સદાયે સુખીજ રહે તેથી આત્મ કલ્યાણ–દેશ કલ્યાણ–સધાય અને આ લોક તથા પરલોકમાં મોક્ષ મળે.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં ઘણી વાતો રહેલી છે, ઘણી જોખમદારીયો ભરેલી છે, ઘણાનાં હિત સમાયલાં છે. અને આ સર્વ બાબતો પ્રભુની મદદ વિના સાધી શકાયજ નહિ, દૈવી શિક્ષક વિના આ સર્વ પાઠ ભણી શકાય તેવા નથી. રસ્તો વિકટ છે, તે પસાર કરવાનું કામ દિવ્ય ભોમીયા વિના બની શકે તેમ નથી. આ સ્થિતિની ફરજો એવી સૂક્ષ્મ છે, અને છતાં પરિણિત જીવન ગાળવું-ગૃહસ્થાશ્રમી થવું તે પ્રભુનો આદેશ છે. તેમાં જગતનું કલ્યાણ રહ્યું છે.

ખલાસીઓ ભર દરીયે વહાણ હંકારવાની તૈયારી કરે છે, ત્યારે જે પ્રાર્થના કરે છે તે, ગૃહસ્થાશ્રમની શરૂઆતમાં સર્વેએ કરવા યોગ્ય છે. તેઓ કહે છે, "હે પ્રભુ! મારૂં નાવડું નાનું– "અતિ નાનું છે, અને સાગર વિશાળ અતિ–વિશાળ–છે, માટે "મારૂં રક્ષણ કરજે." આ નાવને ઇજા આવતાં આપણું એક લોકગીત કહે છે કેઃ—

"બેડો બાઇ બૂડતો તારો રે, અંબે આઇ પાર ઉતારો."

દરેક જણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશવાને સમયે પ્રાર્થના કરો– પ્રવેશ કર્યા પછી પણ પ્રાર્થના કરો, હર હમેશ પ્રાર્થના કરો કે–

"સાચવજો સાચે સૃષ્ટિના બાપ હે!
"મારૂં નાનું નાવડીયું છે નાથ જો,
"અનંત સાગર ઉંડેરો અમાપ છે.
"મારી હોડી હરીજી તારે હાથ જો!
"સાચવજો સાચે સૃષ્ટિના બાપ હે!

વિભાગ બીજો.

પતિનો ધર્મ.

ગૃહજીવન સુંદર–સુખી બનાવવા માટે કુટુંબના દરેક માણસે પોતાનો હિસ્સો આપવાનો છે. જો દરેક જણ પોતાની ગૃહપ્રત્યેની ફરજ પ્રમાણિકપણે અને ખરા મનથી બજાવે તોજ ગૃહજીવનમાં સૌંદર્ય, સુખ, અને સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય. સગીતકારોની એક મંડળી હોય, અને તેમાં ફક્ત એકજ માણસ બેસુરૂ અને તાલ વિનાનું સંગીત કરતો હોય, તો, બીજા સર્વ સુંદર સંગીત કરતા હોય તોપણ આખી મંડળીનો તાલ બગડી જાય છે; તેજ પ્રમાણે ગૃહજીવનમાં પણ, કુટુંબનો એકજ માણસ પ્રેમ અને ફરજમાં પાછો પડે છે, તો આખું ગૃહજીવન બેસુરૂં બની જાય છે.

એક માણસથી ગૃહ સુંદર–જોઇએ તેવું સુંદર બની શકે નહિ. કોઇકવાર જેમ કાંટાના ઝાંખરાની અંદર કોઇક સુગંધમય પુષ્પ હોય તો તેનો પમરાટ આખી વાડને સુવાસિત કરી મુકે છે; તેમ કટુતાભર્યા કુટુંબમાં પ્રેમ સુવાસ પ્રસરાવી શકે છે. કોઇક વેળાએ એકજ નમ્ર અને નિસ્વાર્થી જીવ, કર્કશતા કાપી નાંખે, સ્વાર્થને પીગળાવી દે, અને કુટુંબમાં પ્રેમના આશીર્વાદ રેલાવા દે છે, છતાંય એટલું તો ખરૂંજ કે આવા એકાદ જણથી કાંઇ સમસ્ત ગૃહજીવન સંપૂર્ણ અને ભરપુર બની શકે નહિ. તે માટે તો દરેક જણે પોતાની ફરજ બજાવવી જોઇએ-પોતાનો ભાગ ભજવવો જોઇયે. પતિનું કાર્ય અલગ જ છે-બીજું કોઇ તે કરી શકેજ નહિ, પત્નીનો ધર્મ વળી જુદો છે, પછી બાળકો, ભાઇઓ, બહેનો

દરેકને સૌ સૌનાં કાર્ય કરવાનાં છે. સંગીત મંડળીમાં જુદા જુદા સ્વરો એકઠા મળી એક મધુરૂં સંગીત ઉપજાવી કાઢે છે. જુદા જુદા વાજિંત્રોનાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરો ભેગાં મળી મધુરી અસર નિપજાવે છે. કલાવિદ ચિત્રકારની જુદા જુદા રંગની પીંછીયો રસિક સુંદર ચિત્રકામ ઉભું કરે છે, ભિન્ન ભિન્ન યંત્રો પોતાના કાર્યથી એક કારખાનામાં શકિત, ચલન, નાજુકાઇ, અને હોંશિયારી ભર્યું કાર્ય નિપજાવે છે. તેજ પ્રમાણે કુટુંબના પણ સર્વ અંગો પોતાની ફરજ યોગ્ય રીતે બજાવે અને જોખમદારીઓની ગંભીરતા સમજે તો પરિણામે કુટુંબમાં-ગૃહમાં-એકતાન, આનંદ અને આશીર્વાદ વરસી રહે.

ત્યારે કુટુંબમાં પતિનું કાર્ય શું છે? પતિની ફરજ વિષે પ્રભુના શા આદેશ છે? લગ્ન સંબંધ થાય ત્યારથી પતિયે શું શું કરવાનું છે? પત્ની પ્રત્યે એનો શો ધર્મ છે? જયારે લગ્ન વેદિ સમક્ષ—પવિત્ર અગ્નિ સમક્ષ—પ્રભુની સમક્ષ—અને પંચની સમક્ષ, તેનો તેની પત્ની સાથે હસ્તમિલાપ થાય છે, તે ગંભીર, પવિત્ર પ્રતિજ્ઞાઓ કરે છે, તે સમયથી શા ધર્મ બજાવવાનું માથે લે છે?

" પ્રેમ. "

આ સર્વનો ઉત્તર એકજ શબ્દથી આપી શકાય તેમ છે. આ શબ્દ " પ્રેમ " છે. દરેક ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે કે " પતિયે પત્નીને પ્રેમથી ચહાવી જોઇયે. " આજ દૈવી આદેશ છે. ને નાનો છે—અથવા નાનો દેખાય છે. પણ તે સ્વીકાર્યા પછી, તેનું પાલન કરતી વખતે, આ આદેશ ગહન લાગે છે.

છબી પાડવાની કલા અત્યારે ઘણી આગળ વધી છે. મોટાં દૈનિક પત્રના આખા પાનાની છબી એકાદ ઇંચ જગામાં હવે સમાવી શકાય છે, છતાયે સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રમાંથી જોતા માલૂમ પડે છે કે એકેએક વિગત આ નાની છબીમાં આવી જાય છે, તેજ પ્રમાણે આ નાના શબ્દચિત્ર—'પ્રેમ'માં જીવનના-ગૃહધર્મના, વિચારોનો અને સૂચના-

ઓનો સંગ્રહ સમાયલો છે; અને જેમ જેમ સૂક્ષ્મતાથી આપણે તે સર્વનો વિચાર કરીયે છીયે, તેમ તેમ આ સર્વ "પ્રેમ" શબ્દમાં સ્પષ્ટ રીતે આલેખાયેલા માલૂમ પડે છે, ત્યારે પતિના પ્રેમમાં કઇ કઇ મુખ્ય બાબતોનો સમાવેશ થઇ જાય છે?

સ્નેહપૂર્ણ સન્માન.

આમાંની એક બાબત પત્નીની ચાહનાની, તેના તરફના સ્નેહપૂર્ણ સન્માનની છે. જયારે એક માણસ પોતાનો હાથ કોઇ સ્ત્રીને આપે છે ત્યારે તે પોતાના કાર્યથીજ કહી આપે છે કે બીજી સર્વ સ્ત્રીઓમાંથી તેણે આ સ્ત્રીને પોતાના પ્રેમ માટે પસંદ કરી છે, અને તે તેને ગાઢ પ્રેમથી ચાહે છે, લગ્ન વેદિ સમક્ષ તે પ્રતિજ્ઞા લે છે કે તેનો આ પ્રેમ મરણપર્યંત ચાલુ રહેશે, જયારે તેના મુખની સુંદરતા કમી પડી જાય, આંખના તેજ કરમાઇ જાય. ઘડપણની કરચલીયો દેહે દેખાય, અથવા માંદગી, આફત, કે ચિંતા, તેમની નિશાનીઓ તેના ઉપર મૂકતાં જાય, ત્યારે પણ વફાદાર પતિનો પ્રેમ તો, હંમેશની માફક અખંડિત, સાચો અને ગાઢજ રહે છે. એ હૃદય તો પોતાની વલ્લભા પ્રત્યે સ્નેહપૂર્ણ સન્માનથી જૂવે છે, અને અન્ય કોઇ પણ સ્ત્રી કરતાં પોતાની પત્નીથીજ તે આનંદ પામે છે.

પણ આ શબ્દના અર્થમાં કેવળ ભાવનાપૂર્ણ ચાહના કરતાં વિશેષ અર્થ રહેલો છે. ખ્રિસ્તિ ધર્મશાસ્ત્રમાં તો આ પ્રેમનું પ્રમાણ પણ આપેલું છે. તેમાં લખ્યું છે કે,

"પતિઓ! જે પ્રેમથી ઇસુખ્રિસ્ત દેવળને–ધર્મને ચાહતા "હતા અને જે પ્રેમથી તેમણે તે માટે સ્વાત્મભોગ આપ્યો હતો, "તેવા પ્રેમથી તમે તમારી પત્નીઓને ચાહજો."

ઇસુખ્રિસ્ત જે ગાઢ પ્રેમથી તેમના ધર્મને ચાહતા હશે તેનું માપ આપણે મર્ત્ય મનુષ્યો કાઢી શકીયે તેમ નથી; તો પણ એ પ્રેમનું પૃથ્વી ઉપર જેટલું અનુસરણ થઇ શકે તેટલું દરેક પતિયે

કરવાનું છે. ઈસુખ્રિસ્તે પોતાની જાત પોતાના ધર્મને અર્પી દીધી હતી. દરેક પતિયે પણ પોતાની જાત પોતાની પત્નીને અર્પી દેવાની છે; સારી પણ સંપૂર્ણ ભક્તિમાં તેણે પત્નીમય થઈ જવાનું છે. ધર્મના આદેશને સમજનાર પતિ, પોતાના અંગત સ્વાર્થનું બલિદાન લગ્નવેદિમાંજ આપી દે છે. પોતાની સગવડોનો તે વિચાર નથી કરતો પણ પોતાની પ્રિયાની સગવડોનો કરે છે. જાણે કે વંટોળીયો હોય તો, પવનનો સુસવાટો પોતે વહોરે છે. અને તેના ઝપાટામાંથી પોતાની પત્નીને બચાવી દે છે. પત્નીનું પોષણ કરવા માટે પોતે મહેનત કરે છે. તેને વધારે સુખ આપી શકાય, વધારે આનંદ આપી શકાય, તે માટે પોતે અનેક સ્વાર્થત્યાગ કરે છે. પત્નીને જો ફાયદો કરી શકાતો હોય, તો કોઇ પણ ભોગ તે ભારે લેખતો નથી.

લગ્ન થતાંજ, પત્ની પોતાના સર્વ સ્વાર્થની સુપરત પતિને કરી દે છે; પોતાનું જીવન સર્વસ્વ પતિને અર્પી દે છે; તે કાર્યમાં પવિત્રતા અને ગંભીરતા સમાયલાં છે. તે પોતાના માત પિતા અને બચપણનું ઘર તજી દે છે. પોતાના અત્યાર લગીના જીવનમાં સર્વ સંબંધને છોડી દે છે. નાનપણના મિત્રો અને મૈત્રિ તે મૂકી દે છે. જે આનંદો ભોગવવા તે ટેવાયલી હોય છે તેના સર્વ સાધનોથી તે દૂર થઈ જાય છે. જે મનુષ્યની તે પત્ની થાય છે તેના મુખ સામુ તે જતા હૃદયથી, પણ પૂર્ણ વિશ્વાસથી જુવે છે અને તેનેજ પોતાના પવિત્ર સ્વાર્થ સોંપી દે છે. તે આમ કરે છે, ત્યારે પતિને માથે ગંભીર ફરજ પ્રાપ્ત થાય છે. આ સુપરત એક નાજુક હૃદયનાં જીવનભરના સુખની છે. તે સુખી થશે કે દુઃખી તેનો આધાર તેના ઉપર રહે છે. આ સુપરતથી તે એક મનુષ્યને દૈવી સુખ આપી શકે, અથવા તો તેનું સૌંદર્ય સદાને માટે નષ્ટ કરી નાંખે.

પત્ની પોતાનું સર્વસ્વ પતિને અર્પણ કરી દે છે; આ રીતે મૂકેલા વિશ્વાસનો પતિ પ્રત્યુત્તર આપશે? વફાદાર થશે? તે એને અક્ષય પ્રેમથી ચહાશે? ઝંઝાવાતથી તેનું રક્ષણ કરી, દુઃખમાંથી તેનો બચાવ કરશે? પત્નીના સુખને તે કીમતી ગણી, તેની ખાતર તે દરેક ચીજ ખમશે—સહન કરશે? તેનું વધારેમાં વધારે કલ્યાણ થાય, તેનામાં ઉન્નત સ્ત્રીત્વ ખીલે, તે માટે તે પ્રયત્ન કરશે? તેનો વિશ્વાસુ પ્રેમ, તેના ચરણમાં જે જે ધરે તે સર્વ સ્વીકારવા જેટલીજ યોગ્યતા તે ધરાવે છે? તે સદાને માટે તેને આશરે આવેલીને વફાદાર રહેશે?

મીસ કૅાટર નામની એક અંગ્રેજ સ્ત્રી કવિએ, એક પરણવા તૈયાર થયેલી કન્યાના મુખમાં કવિતારૂપે નીચેના વિચાર મુકયા છેઃ—તે કાવ્યનું નામ એક સ્ત્રીનો પ્રશ્ન છે.

" મારૂં ભાવિ હું તારા હાથમાં મુકું, અથવા મારો હસ્ત
" તેને અર્પું, તારાં ભવિષ્ય સાથે મારૂં ભવિષ્ય જોડી દઉં, મારૂં
" સર્વસ્વ તારે માટે હું જોખમમાં નાખું, તે પહેલાં મારે અર્થે તું
" તારા આત્માને આજે પ્રશ્ન પૂછજે.

" હું મારાં સર્વ બંધન તોડી નાંખું છું અને તેનો મને શોક
"નથી, પણ તારા ભૂતકાળની કોઇ શૃંખલા તને હજી સુધી બાંધી રાખે
"છે? અથવા તારી વફાદારી મારા જેટલી શુદ્ધ અને સ્વતંત્ર છે?

" તારા ભવિષ્ય માટે તું એવું ઝાંખું પણ સ્વપ્નું જુવે છે કે
"તું મારા વિના એકલું જીવન ગાળી શકે કે જેમાં હું ભાગ ન લેતી
"હોઉં? જો તેમ હોય તો મારૂં સર્વસ્વ નષ્ટ થાય તે પહેલાંજ
"મને કહી દેજે; અને પછી મને ભલે દુઃખ લાગે કે કલેશ થાય!

" હજી ઉંડાણમાં તપાસ કર. તારો અંતરાત્મા તને કહે
" કે તેં મારાથી કાંઇક પણ છુપાવ્યું છે, તો ફરીને મને સત્ય
" હકીકત મહેરબાની કરી કહી દેજે; ખાલી દયા ખાઇને મારાથી
" કાંઇ છુપાવીશ નહિ.

" તારા હૃદયની કોઇ પણ માગણી એવી છે જે મારાથી "પૂર્ણ ના થાય? એક પણ સૂર એવો છે જે અન્યથીજ જાગૃત "થાય? બોલ, હમણાથીજ બોલી દે. નહિ તો ભવિષ્યમાં કોઇ "દિવસ મારૂં જીવન કરમાઇ જશે, સડી જશે.

" તારા સ્વભાવમાં નવીનતાનો રાક્ષસી મોહ રહેલો છે? જે "મોહ નવી અને વિચિત્ર વસ્તુઓ તરફ તારૂં ક્ષણિક આકર્ષણ "કરી નાંખે? ભલે તે કેવળ તારોજ વાંક ના હોય, પણ મારા "હૃદયનું તારા હૃદયથીજ રક્ષણ કર."

" ભવિષ્યમાં કોઇ પણ દિવસ તારો હાથ મારી પાસેથી "છીનવી લઇને, મારા હક્કના ઉત્તરમાં તું એમ કહીશ કે " વાંક "મારો નથી, વિધાતાનો–તથા આજની ભૂલનો છે." કેટલાએક "લોકો આમ કહી અંતઃકરણ સંતોષે છે; પણ તેમ તારે માટે "સંભવ હોય, તો મહેરબાની કરી આજથીજ મને ચેતાવીને "બચાવી દેજે."

એક નમ્ર, નાજુક, વિશ્વાસુ, યુવાન જીવનને, તેના અથવા પોતાના મૃત્યુ સુધી, રક્ષણ માટે, આનંદિત કરવા માટે, આશીષ-મય કરવા માટે, સ્વીકારવું તે ઘણીજ ગંભીર બાબત છે.

આ જોખમની ગંભીરતા તથા પવિત્રતા કેટલા બધા માણસો કદિ પણ સ્વીકારતા નથી તે કેવી અફસોસની વાત છે? આ પવિત્ર સ્વીકૃત ફરજ બજાવવામાં કેટલા બધા નિષ્ફળ નિવડે છે! જે નાજુક જીવનનું મૃત્યુપર્યંત રક્ષણ કરવાના સોગન લગ્નવેદિ સમક્ષ લીધેલા હોય છે, તે જીવનને ક્રૂર કૃત્યથી કેટલા બધા માણસો ચગદે છે! પ્રેમને બદલે સ્વાર્થનું સામ્રાજ્ય કેટલા બધા માણસો ચાલવા દે છે! મૃદુ હૃદયોને પોષવાના તથા પ્રેમથી સંતોષવાના પણ લીધા પછી, તેમ કરવા કેટલા બધા દુર્બલ મનુષ્યો નિષ્ફળ નિવડે છે! જયારે કોઇ સ્ત્રી અને તે વળી એક ઇપ્સિત પ્રિયા, પોતાનો કોમળ હસ્ત, અર્પણ કરી, પત્ની બને છે,

ત્યારે તે પોતાની આશાઓ, ભય, ભવિષ્યની શક્યતાઓ, આનંદ, દુઃખ, વિકાશના સાધનો, તથા કોમળ અને પવિત્ર ઇચ્છાઓ, આ સર્વ પોતાના પતિનાજ હાથમાં મૂકી દે છે, એમ દરેક પતિએ સમજવું જોઇએ અને આ સર્વ ફરજ અદા કરવા માટે સ્વભોગ આપવા પતિએ તત્પર રહેવું જોઇએ. આટલું કરવાની તૈયારી હોય નહિ તો "ઇસુ ખ્રિસ્તે જેવા પ્રેમથી પોતાના પંથને ચાહ્યો હતો તેટલા પ્રેમથી પતિયે પત્નીને ચહાવી જોઇએ." એ કથનનો કંઈ અર્થજ રહેતો નથી.

હિંદુ લગ્નક્રિયામાં પણ મંગળફેરાની પ્રતિજ્ઞાઓ પત્ની કરે છે, પછી પતિ કહે છે કેઃ—

मम व्रते ते हृदयं दधामि मम चित्तमनुचित्तं तेऽस्तु ।
मम वाचमेकमना जुषस्व प्रजापतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यम् ॥

"મારા વ્રતમાં તારા આ હૃદયને મુકું છું. તારા ચિત્ત જેવું મારૂં ચિત્ત હો! મારાં મન અને વાણી તારી સાથે એકતા પ્રાપ્ત કરો; પ્રજાપતિ તને અને મને એક કરી નાંખો."

આમ એકતા પ્રાપ્ત થયેલા યુગલ વચ્ચે પ્રેમ અને પૂર્ણ પ્રેમ વિના અન્ય શું સંભવે છે. પોતાની આ પ્રાર્થના દરેકે સર્વદા યાદ રાખીનેજ પત્નીસહ વર્તન કરવું જોઇએ.

વિનયપૂર્ણ વર્તણુક.

ગાઢ પ્રેમના અર્થમાં, વર્તણુકમાં અતિશય વિનય રાખવાનું આવીજ જાય છે. કોઇ માણસ હૃદયનો સાચો હોય, વફાદાર હોય, પણ વાણી અને વર્તનમાં પ્રેમપાત્રનું હૃદય ઠારવા માટે જે સ્નેહાર્દ્રતા હોવી જોઇએ તેની તેનામાં કોઈ વાર ખામી રહી જાય છે. ખ્રિસ્તિ ધર્મ પુસ્તકમાં પતિને ખાસ આજ્ઞા કરેલી છે કે તેણે પત્ની પ્રત્યે પ્રેમ રાખવો અને તેની તરફ કટુ વર્તન કરવું નહિ. આ આજ્ઞામાં કડવો સ્વભાવ, કડવી લાગણીયો માયાહીન વર્તન અને ક્રોધપૂર્ણ વાણી પણ નહિ ધારવાનું સમાઇ

જાય છે. આ આજ્ઞાનો યોગ્ય અર્થ એમ થાય છે કે હૃદયની ક્રિયામાંજ સર્વ પ્રકારની કટુતા દબાઈ જવી જોઇયે અને તેને બદલે મીઠાશ વર્તી રહેવી જોઇએ.

આ બાબતમાં બધાજ પતિ દોષહીન છે? કેટલાએ પતિ પોતાની પત્ની પ્રત્યે કટુતા નથી ધરતા? તેઓ ઘણીવાર કડવા શબ્દો–સખ્ત મહેણાં–પોતાની પત્નીના મૃદુ હૃદયમાં તીરની માફક નથી મારતા? આ બધું વગર વિચારે થઈ જતું હશે; કારણ કે જે માણસ પોતાની પ્રિયાને સાચા દિલથી ચાહે છે, તે તેને દુઃખ દઈ શકેજ નહિ. કવિ કાઉપર એક કવિતામાં કહે છે કે "કોઈ માણસ ક્રરતાથી એક કીડાને પણ ચગદી નાંખે તેવો "હોય, તો તેની દેખીતી રીતભાત ગમે તેવી સફાઈવાળી હોય "છતાંયે તેને હું મારા મિત્રમાં ગણું નહિ."

એવા પણ મનુષ્યો છે કે તેઓ એક કીડીને કે પ્રભુના છેક સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જંતુને, કોઇ પણ મુંગા પ્રાણીને લેશ માત્ર ઇજા કરવાની ઇચ્છા પણ ધરાવતા નથી, તો પણ તેઓ હર-હમેશ, તેમના ઉતાવળીયા સ્વભાવથી અને વર્તનથી તેમજ કડવા વેણથી તેમની પ્રેમાળ, સહૃદય અને સાચા દિલની સ્ત્રીનું હૃદય ચીરી નાંખે છે તથા તેને અજાણ્યે અતિશય વેદના કરે છે.

વાત એમ છે કે પોતાના ઘરમાં પુરૂષો સ્વભાવે તેમ વર્તનમાં બહુજ બેદરકાર રહે છે. ઘરની બહાર બીજાને ત્યાં તેઓ બેદરકાર નથી રહેતા; બીજે ઠેકાણે તેઓ અતિ સભ્ય રહે છે અને આ સભ્યતા માટે તેઓ ઘણું અભિમાન ધારે છે. સહેજમાં ખોટું લાગી જાય તેવી, બાઇઓ સાથે પણ વાત કરતાં પોતાની ભાષા અને બીજી રીતભાતમાં તેઓ તેને ખોટું ના લાગે તે માટે બહુ સાવધાન રહે છે, પણ ઘરમાં તેઓ બોલવામાં બેદરકાર, વર્તનમાં જંગલી અને પોતાના વર્તન તથા વાણીથી સામાને કેવું લાગશે તેનો વિચાર સરખો પણ તેઓ કરતા નથી. આખો દિવસ ઘરની બહાર તેમનો મીજાજ

ગયો હોય, ખોટું લાગેલું મનમાં દબાવી રાખ્યું હોય, તે સર્વને ઉભરો તેઓ ઘરમાં આવીને કાઢે છે, રીતસરના પ્રશ્નોના ઉત્તર ગુસ્સાથી આપે છે. જરા જરામાં ઉશ્કેરાઇ જાય છે. ચડેલું મોઢું ને ગુસ્સાભર્યું વર્તન રાખે છે. તેઓ ભૂલી જાય છે કે એમની પોતાની પત્નીને પણ લાગણીઓ હોય છે અને તેને પણ ખોટું લાગી શકે છે. તેઓ એમ જાણે છે કે એક સ્ત્રી પોતાની પત્ની થાય એટલે પતિ બહારથી ઉશ્કેરાયલો આવ્યો હોય તે પણ જાણી જ શકે અને પતિ ગમે તેવું જંગલી વર્તન રાખે તો પણ પત્નીયે તો જાણવુંજ જોઇએ કે તે તેની તરફ અગાધ પ્રેમ રાખે છે. અને પતિ ગમે તેમ વર્ત્તે, ગમે તેમ કહે, તેથી સામાન્ય રીતે કોઇ પણ સ્ત્રીને ગમે તેટલું ખોટું લાગે તેવું હોય, તો પણ પત્નીએ તો તેથી ખોટું લગાડ જ ના જોઇએ !

આના કરતાં વધારે જુઠી માન્યતા બીજી હોઇ શકેજ નહિ. ઉલટું પોતાની પત્ની સાથે તો અતિશય સભ્ય વર્તન કરવું જોઇયે. તેના શબ્દોથી વગર વિચારે બોલાયલા શબ્દોથી બીજી કોઈ પણ સ્ત્રી કરતાં તેની પત્નીનેજ વધારે માઠું લાગશે; કોઇ પણ સ્ત્રી કરતાં પોતાની પત્નીની લાગણી દુખાડવાથીજ પતિને વધારે દુઃખ થવું જોઇયે. તેણે તો બહુજ વિચારીને તથા લાગણીઓ ધ્યાનમાં લઇને તેની તરફ વર્તવું જોઇયે. પ્રેમ કાંઇ પ્રેમપાત્ર સાથે જંગલી વર્તન ચલાવવાનો અધિકાર આપી શકતો નથી. જેમ જેમ સંબંધ વધારે ગાઢ હોય, તેમ તેમ વગર વિચારે બોલાયલા અસભ્ય બોલ કે વર્તનથી ખોટું પણ વધારે લાગી જાય. પરંતુ પુરૂષો પત્ની પ્રત્યે કટુતા ધારણ ન કરે તેટલુંજ બસ નથી. દુર્ગુણની ગેરહાજરી તે કાંઈ એક સદ્ગુણ નથી. કટુ શબ્દો કરતાં અલબત્ત મૌન વધારે સારૂં છે. પત્થરના પુતળા જેવું ગાંભીર્ય પણ અવિનય કરતાં તો સારૂં છે. ફુલ ઝાડ વિનાની કોઇ વાડીમાં જરાયે ઝાંખરાં ના હોય, તે ઝાંખરાનાં

મેદાન કરતાં તો સારી લાગે. પણ તેના કરતાં સુંદર સુગંધમય ઉદ્યાન અતિશય રમણીય લાગે જ. કોઈ પતિ, પત્ની પ્રત્યે કટુતા ધારણ ના કરે તે ઘણીજ સારી વાત છે; પણ તેના કરતાંયે સારી વાત તો એ છે કે તેનું વર્તન કોમળ અને પ્રેમપૂર્ણ હોય. કેટલાએક માણસો કડવાં વેણ નથી બોલતા, મહેણાં નથી મારતા, પણ તેમના મુખમાંથી વ્હાલસોયા શબ્દો પણ નથી નિકળતા. યુવાન રમણ જેટલી પ્રેમોષ્ણતા તે દાખવતો નથી. તેના બોલ દુનિયાદારી અને ઠંડા થઇ જાય છે. આવા વર્તનથી પ્રેમ માટે તલસતા હૃદયને સંતોષ થાયજ નહિ, એમ સર્વ કોઇ કહી શકશે.

શબ્દ, સામાન્ય રીતે નિર્જીવ વસ્તુ જેવો લાગે છે અને તેથી કયો શબ્દ કેમ બોલાઇ ગયો, તેની કોઈ દરકાર કરતું નથી. શબ્દ બોલતાં કાંઇ વાર થતી નથી, એટલે તે બોલ્યાથી સાંભળનારને શું સુખ કે દુઃખ થયું હશે, તે યાદ પણ રહેતું નથી. બોલનાર તો બોલીને તે વિસરી જાય છે. પરંતુ જેને શબ્દબાણ લાગ્યાં હોય તેના તો હૃદયમાં તે શૂળની માફક સાલ્યા કરે છે; અથવા જો વેણ મીઠા હોય તો તેનો પમરાટ અત્તર માફક ફેલાયલો રહે છે. તે બોલનારને એ વાત નિર્જીવ લાગે છે કે સાંભળનારના આત્માના આનંદ અને શાંતિ તે તોડી શકતા હશે, કે વધારી શકતા હશે, એવો કાંઇ ખ્યાલજ આપણા તો મનમાં રહેતો નથી. તે મુખમાંથી જાણે સરી પડે છે, અને પછી સદાને માટે ગુમ થઇ જાય છે, એમ આપણને તો લાગે છે. એક અંગ્રેજ કવિ એક "શબ્દ" નો ચિતાર આપે છે તે વાંચવા લાયક છેઃ—

"કંટાળાભરી ચુપકી તોડનારો એક શબ્દ મેં સાંભળ્યો.
"વિજળીની ઝડપથી બોલાયલા તે શબ્દની પાંખો ઉપર નિઃસીમ
"વિનાશ હતો; તેના કરતાં તીક્ષ્ણ હથિયાર, તેના કરતાં વધારે
"દુઃખ કે મોત આણનાર, પૃથ્વી ઉપર મેં બીજું જોયું નથી,
"તેનો પ્રતિધ્વનિ વર્ષોનાં વર્ષ લગી તેટલોજ ક્રૂર પડતો હતો.

"પરંતુ એવો શબ્દ પણ મેં સાંભળ્યો છે કે નિરાશામય "જીવનમાં તે આશાના તારારૂપ થઈ રહ્યો હતો, અને દુઃખ "તથા આફતના અંધકારના સમયમાં આંસુભરી આંખે જોતાં, તે "અતિશય ચળકતો લાગતો હતો; તે વચનથીજ નિરાશ મુસાફરનું "હૃદય જીવનના અંધકારમય પથમાં પણ આશા–દિન પ્રતિદિન "વધતી જતી આશાથી–ટકી રહેતું હતું."

સામાન્ય રીતે પતિનું વર્તન પત્ની પ્રત્યે સભ્યતાપૂર્ણ હોવું જ જોઇયે, પરંતુ અમુક પ્રસંગો તો એવા છે કે તે સમયે સભ્યતા ઉપરાંત, વિશેષ વિચારપૂર્ણ વર્તન તથા સહાનુભૂતિ દર્શાવવાની ખાસ જરૂર છે. કોઈવાર પત્ની થાકી ગયેલી હોય છે; આખા દિવસમાં ચિંતાભર્યા પ્રસંગો આવી ગયેલા હોય છે; ઘરમાં બધું કાર્ય સાનુકૂળ રીતે ચાલ્યું હોતું નથી; તેની ધીરજ ખુટી ગઇ હોય છે. ગમગીનીના કાંઇ સમાચાર તેણે સાંભળ્યા હોય છે, ઘરમાં બાળક માંદું પડયું હોય છે; અથવા કોઇ બાળકે કાંઇક તોફાનથી કે કહ્યું ના માનીને તેના હૃદયમાં નિરાશા પ્રસરાવી હોય છે. આવે પ્રસંગે પતિયે શું કરવું જોઇયે? જો તેનામાં જરાયે કોમળતા હોય, તો તે દર્શાવવાનો આ સમય છે. તેના થાકેલા હૃદય ઉપર ભાર પડે તેવો એક પણ શબ્દ એણે બોલવો ના જોઇયે. પત્નીના ધ્રુજતા હૃદયને શાંત કરવા, તેને બળ અને શાંતિ અર્પવા વિચારપૂર્વક–પ્રેમપૂર્વક–તેનાથી જે કાંઇ બની શકે તે તેણે કરવુંજ જોઇયે.

એક વખતે સખ્ત વાવાઝોડામાં હું એક ઝાડ નીચે થઇને જતો હતો, તેટલામાં ઝાડ ઉપરથી એક પક્ષી, ડાળાં પાંદડાંમાંથી ફફડતું નીચે આવ્યું અને મારી છાતી સાથે અથડાઇ, મારા મોટા ડગલા નીચે ભરાઇ ગયું. સખત તોફાન વખતે તે આશ્રય ખોળવા આવ્યું હતું. દરેક પત્નીના મનમાં એવી ખાત્રી હોવી જોઇયે કે જ્યારે તેને ગમગીનીના પ્રસંગો આવશે, ત્યારે

પોતાના પતિના પ્રેમમાં તેને સલામત અને શાંત આશ્રય મળશે જ. તેને એમ પણ ખાત્રી હોવી જોઇયે કે, પતિ તેની મુશ્કેલીયો સમજી શકશે, તેની સાથે મૃદુતાથી વર્તશે, અને તેનું રક્ષણ કરવા માટે પોતાના બળનો તે ઉપયોગ કરશે, તથા તેને જે ઘસારો વેઠવો પડશે તે ઘસારાને સાટે પોતાના બળથી તેને સબળ કરશે; પત્નીના મનમાં પતિની સહાનુભૂતિ મળશે કે નહિ, તે સંબંધી શંકા રહેવી જોઇયેજ નહિ. જયારે તે આશ્રય માંગતી જાય, ત્યારે તિરસ્કાર થશે, કે ઠપકો મળશે, કે બેદરકારી બતાવશે, એવો ભય તેના મનમાં ના રહેવો જોઇયે. મનુષ્યોનાં દુઃખમાં ચિંતાને સમયે કૃપાસિંધુ ભગવાન જેમ તેમને આશ્વાસન આપે છે, તેજ પ્રમાણે દરેક પતિએ, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પોતાની પત્નીને આશ્વાસનરૂપ બનવું જોઇએ.

આપણા ઉપર આધાર રાખનારાઓ તરફ માયા નહિ બતાવી હોય, દરકાર નહિ રાખી હોય, તે બધું એક સ્થળે આપણુને યાદ આવશે, અને તે વખતે આપણી ફરજમાં ચૂકવા માટે પસ્તાવો આપણુને જ થશે; રસ્કીન કહે છે કેઃ "કોઈ માણસ પોતાના સોબતી–સ્વર્ગસ્થ સોબતી–ની કબર આગળ ઉભો રહે છે, ત્યારે તેને લાગણી થઈ આવે છે, કે મારા સોબતીના હવે ઠંડા થઈ ગયેલા હૃદયને, આનંદ આપવા, કે જરા પણ આશ્વાસન આપવા, મારો અગાધ પ્રેમ કે તીવ્ર શોક પણ શક્તિમાન નથી; અને આવી લાગણી જે હૃદયને એકવાર થાય છે, તે ફરીથી સમય આવતાં પોતાની ફરજમાં ચુકતો નથી." પરંતુ અફસોસ! આમ છતાંયે, આ શીખ લેવામાં આપણે કેટલાં ધીમાં છીએ!!

જયારે પત્નીના જીવન પથમાં, કંટક આવી પડયાં હતાં, જયારે આ નાજુક પગ લથડી ગયા હતા, તે વખતે તમે તેના માર્ગમાં પુષ્પો પાથર્યાં નહિ, તો પછી તેની કબ્રની ઉપર–કે

કબર ઉપર–ગમે તેટલાં પુષ્પો પાથરો તેથી શું વળ્યું ? તેના જીવતાં તમે તેને ઉત્સાહનો, ઉત્તેજનનો, વખાણનો, તેના ગુણનો, તેના થકી તમને કેટલી શાંતિ મળી હતી તે સંબંધીનો એક શબ્દ પણ તેને કાને નાખ્યો નહિ, પણ તેના મૃત્યુ પછી તેના ગુણગાન ઠેર ઠેર કરવાથી–કે સ્નેહાંજલિનાં કાવ્યો લખવાથી ફળ ?

આ સંબંધી અંગ્રેજીમાં એક કવિતા છે કેઃ—

"તેના મૃતિકા જેવા શીત કરમાં, આ પવિત્ર, ફીકકું, "ગુલાબ તમે મૂક્યું ? મને લાગે છે કે એ તે પોતાની બીડાઇ "ગયેલી આંખો ઉઘાડી શકત તો તે દુઃખભર્યા આશ્ચર્યસહિત તમારી "આંખ સાથે આંખ જોડી દેત અને બોલત કે તમે પહેલાં કયા "મને આમ પુષ્પ આપ્યું હતું ? અરે ! હવે બધી સમાપ્તિ થયા "પછી આ શા કામનું ?

× × × ×

"હું સર્વને પ્રાર્થી પ્રાર્થી વિનવું છું કે જ્યારે કોઇ સ્વરૂપવાન મુખ એક તારાની માફક તમારી તરફ પ્રકાશ નાખે, ત્યારે તેના પ્રેમને જો તમે પોષણ આપશો નહિ તો તે ભૂખે મરશે–સાચાં પ્રેમી હૃદયો પણ પોતાના નિત્યના રોટલા માટે તલસે છે."

જ્યારે મૃદુતાની સામાને જરૂર હોય છે, ત્યારે પ્રેમભરી રીતે તે દર્શાવવાનો સમય છે. થાકથી લચી ગયેલા હૃદયને વખતસર પ્રોત્સાહન ના આપો, અંધકાર સમયે પ્રેમનો પ્રકાશ ના નાંખો, તો પછીથી ગમે તેટલો બદલો વાળો–અગાધ પ્રેમ દર્શાવો–તે પણ જે થાક લાગ્યો, જે અંધકાર પ્રસર્યો, તે દૂર થઈ શકતો નથી જ.

"સન્માન."

("પ્રસન્ન દેવતા ત્યાં રહે, જ્યાં સન્માન પામે સુંદરી.")

પતિ પોતાની પત્નીને સન્માન આપે એવો "પ્રેમ" માંગે છે.

લગ્ન પહેલાં તે તેને અતિશય માન આપતોજ હતો. તે એને ઉદાત્ત પ્રેમપાત્ર, અને એક રાણી જેવી ગણતો હતો. બની શકે તેવી અને તેટલી રીતે તે પોતાની માનબુદ્ધિ દર્શાવતો હતો. પણ હવે જયારે તેણે તેને પોતાની હૃદય રાણીનું સ્થાન આપ્યું છે, ત્યારે શું તેને ઓછો માનને પાત્ર ગણાશે? નહિ. જો તે એક મરદ હોય, અને સાચો પતિ હોય, તો ઓછું નહિ, પણ વધારે અને વધારે માન તેને આપશે. પૃથ્વી ઉપરના નજદીકમાં નજદીક અને પવિત્ર સંબંધી તરીકે તેણે તેનો સ્વીકાર કર્યો છે. તેણે તેનું જીવન પોતાના જીવન સાથે જોડી દીધું છે, અને તે એવી રીતે કે બેમાંથી એકને કાંઇ થાય તેની અસર બીજાને લાગે. જો એકને સન્માન મળે તો બીજાને આનંદ થાય, જો એકનું અપમાન થાય, તો બીજાું હલકું પડે. લગ્ન પહેલાં પત્ની જે માનને પાત્ર હતી તેના કરતાં હવે અનેકધા વધારે આદર—સન્માન તેને આપવું જોઇયે. તેનાં આ કારણો છે.

સન્માન દર્શાવનારી રીતો અનેક છે. તેની જે જરૂરીયાતો હોય તે પોતાની આર્થિક સ્થિતિના પ્રમાણમાં બહુજ ઉદારતાથી પુરી પાડવાનો પ્રયત્ન કરીને સન્માન દર્શાવી શકાય. પોતાના સર્વસ્વ જીવનની અંદર તેને ભાગ આપીને પણ તે બતાવી શકાય. પોતાના ધંધાની વાત પણ તેની સાથે કરવી જોઇયે; કાંઈ નવી યોજના હોય, તોપણ તેની સાથે ચર્ચવી જોઇયે; અને પોતે જે કાંઈ કાર્ય ઉપાડયાં હોય તેનાં શાં પરિણામ આવ્યાં તે એને જણાવવાં જોઇયે. પત્ની તે કાંઈ બાળક નથી. જયારે તેને પત્નીનું પદ આપ્યું ત્યારે તેનું મૂલ્ય તેણે આંક્યું. ધંધાની બાબતોમાં પોતાના પતિ જેટલું ડહાપણ નહિ હોય, પણ ઘણીવાર તે કાંઈ કાંઇ નવી સૂચનાઓ કરી શકશે; કારણ કે સ્ત્રીની જલદ અંતર પ્રેરણા એવી ઘણી બાબતો જોઇ શકે છે કે જે પુરૂષની ધીમી દલીલાત્મક બુદ્ધિને સુઝી પણ શકે નહિ. ઘણા પુરૂષો, મોટે ભાગે પોતાની સ્ત્રીની ડહાપણભરી સલાહથી સફળતા મેળવી શકયા

છે અને ઘણાયે માણુસો, જો તેમણે પોતાની સ્રીની સલાહ માની હોત તો વધારે સફળતા મેળવી શક્યા હોત, અથવા તો પોતાની નિષ્ફળતા અટકાવી શકયા હોત.

પરંતુ જો સ્રી પોતાના પતિના ધંધામાં શિખામણ કે સલાહ આપવાની યોગ્યતા ધરાવતી હોય નહિ, તોપણ તે તેને ચાહ્ય છે તો ખરીજ; અને તે જે કાંઇ કરે છે તેમાં હિત ધરાવે છે. તેને વિશ્વાસમાં લેવાથી, તેને બધી વાત કરવાથી, તે સુખી થાય છે, અને પતિના જીવનકાર્ય સાથે નિકટ સંબધમાં આવે છે; અને તેથી પતિને પણ તેની ખરા મનની સહાનુભૂતિ તથા સાનંદ ઉત્સાહથી, ચંચળતાથી પોતાનું કાર્ય કરવામાં, તથા હિંમતથી અર્થ સાધવામાં, બહુ બળ મળે છે. દિવસે તે પોતાના કાર્યમાં સફળ નિવડે કે નિષ્ફળ નીવડે, તે સર્વ સાંઝે તેણે પોતાની પત્નીને જણાવવું જોઇએ. જો દિવસ ફળદાયી નિવડયો હોય તો તેના આનંદમાં ભાગ લેવાનો તેનો અધિકાર છે; જો નિષ્ફળતા મળી હોય તો પોતાના પતિને આશ્વાસન આપી મદદ કરી, તેના ભારનો કાંઈક ભાગ વેઠી લેવાનો તથા નવો ઉત્સાહ તેને આપવાનો તેને હક્ક છે. જે માણુસ પોતાના ધંધા વહેપારની વાત પોતાની પત્નીને કરતો નથી તે પત્નીને સન્માન આપતો નથી એટલુંજ નહિ પણ જે ઉત્સાહ અને મદદ મુશ્કેલીના વખતમાં દરેક સાચી સ્રી પોતાના પતિને આપી શકે છે, તેનો લાભ પણ તે ગુમાવે છે.

પોતાની પત્નીના પ્રેમને પાત્ર થઇને પત્નીને માન આપવું જોઇયે એ તો કહેવાની જરૂર નથી. પ્રેમને લીધે ઘણાયે મનુષ્યોને એવું પ્રોત્સાહન મળેલુ છે કે તેઓ હલકે સ્થાનેથી સત્તા અને લાયકાતમાં ઉચ્ચ પ્રદેશોમાં પહોંચ્યા છે. સામાન્ય કુટુંબમાં જન્મેલા ઘણાયે યુવકોએ પોતાથી ઘણી ઉંચી સામાજિક સ્થિતિમાં હોય તેવી યુવતિઓનાં ચરણોમાં પોતાનો પ્રેમ અર્પ્યો છે, અને પોતાના પ્રેમના બળથી ઉત્સાહ પામી તેના જેવીજ સામાજિક સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી તેને મેળવવા પામ્યા છે.

જાણીતો ચિત્રકાર ક્વીન્ટીન મેટસીસ, તેની ખીલતી જુવાનીમાં એન્ટવર્પમાં એક સામાન્ય લુહાર હતો. તે એક ચિત્રકારની રૂપવંતી કન્યાને ચહાતો હતો, અને તેનો પ્રેમ સંપાદન કરવા ભાગ્યશાળી પણ નિવડયો હતો; પરંતુ યુવતિનો પિતા તેને પસંદ કરતો નહતો. તેણે કહ્યું, "તું ચિતારો હોત તો તે કન્યા તારીજ થાત; પણ લુહારને તો મારી કન્યા ન આપું." તે યુવક નિરાશ ન થયો. તેણે હથોડો પડતો મુકયો. તેના અંતરમાં કાંઇક નવા જીવનનો સંચાર થયો. તેના મગજમાં હજારો યશસ્વી કલ્પનાઓ ઉડવા લાગી. તે બોલ્યોઃ "હું ચિત્રકાર થઇશ." તેને તે કલાના પોતાના અજ્ઞાનનો વિચાર આવ્યો, અને પ્રથમ તો કાંઇક નિરૂત્સાહ થયો. છતાંયે તેણે શરૂઆત કરી, અને પોતાના પ્રથમ પ્રયત્નોથી કાંઇક તેને હીંમત આવી. તેણે પીંછી પકડી અને પ્રથમ પંકિતઓ જે પડી તે તેની હૃદયવલ્લભાના મુખનીજ પડી. પ્રેમથી પ્રોત્સાહન પામી તે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. તે બોલ્યો, "હું તેનુંજ ચિત્ર ચિતરીશ." અને તેના પટ ઉપર રંગ જાણે ચિતરાયાજ કર્યા, અને છેવટે ચિત્ર આબેહુબ થયું, તે લઇને તેના પિતા પાસે ગયો, અને કહ્યું, "હવે હું મારૂં ઇનામ માગું છું, હું ચિત્રકાર બન્યો છું." અને આ રીતે પોતે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી પોતાની પ્રિયાને વર્યો. પછી પણ પ્રેમના પ્રોત્સાહનથી તેણે ચિત્રકામ ચાલુ રાખ્યું અને ધામે ધામે કીર્તિ સંપાદન કરી, અને તે મરણ પામ્યો ત્યારે જાહેર માન તેને મળ્યું. તેનો જીવન ઉદ્દેશ એકજ હતો; જેને જીતવાની ઇચ્છા હોય તેને પાત્ર થવું.

દરેક સહૃદયી પતિએ, જે પત્નીને પોતે મેળવી છે તેને પાત્ર થવા પ્રયત્ન કરવોજ જોઇયે. તેને ખાતર ઉદાત્ત પરાક્રમો કરવાં જોઇયે, તથા ઉન્નત ચારિત્ર્યને શિખરે પહોંચવું જોઇયે. તેની પત્નીને મન તો તે આદર્શ પુરૂષ છે, માટે તેવા થવા સારૂ તેણે પ્રતિદિન પ્રયત્ન કરવોજ જોઇએ; અને જે માન તેઓ આપે છે તે માટે પૂર્ણ યોગ્યતા મેળવવી જોઇયે. પોતાના આત્માની દરેક શકયતાઓ

ખીલવવી જોઇયે. પોતાના જીવનન દરેક શકિતઓને બહાર આણી તેમનો ઉપયોગ કરવો જોઇયે. પ્રેમના પ્રોત્સાહન વડે ઉત્તમોત્તમ કાર્યો કરવા તેના હાથને યોજવો જોઇયે, ચારિત્ર્યના દોષો દૂર કરવા જોઇયે, કુટેવોને જીતવી જોઇયે, અને આત્માની છુપી સુંદરતાઓને ખીલવીને પોતાની પ્રિયાની ખાતર મઘમઘતી બનાવવી જોઇયે. પત્ની તેને આદર્શ પુરૂષ લેખે છે અને તેના આ આદર્શમાં ભંગાણ પાડવા જેવું તેણે કાંઇજ કરવું જોઇયે નહિ. પત્નીએ જે ઉચ્ચ સ્થાને તેને સ્થાપ્યો છે, ત્યાંથી ગબડી પડાય તેવું કાંઇ પણ કૃત્ય તેણે કરવું જોઇએ નહિ. માણસ જે કાંઇ પાપ કરે છે તેમાં સર્વથી ગહન પાપ એ છે કે જેથી તેને દુનિયામાં સર્વ ફીટકાર આપે છે. આ પાપથી બીજા પરિણામ ઉપરાંત એક પરિણામ એ આવે છે કે જે પ્રિયા તેને ફક્ત પ્રભુ કરતાં જ બીજે નંબરે પૂજે છે, તેનું હૃદય તે ભાંગી નાંખે છે. કારણ કે તેણે કલ્પેલો આદર્શ પુરૂષ ઉચ્ચ સ્થાનેથી ગબડી પડે છે.

ઉદાર હૃદય.

દરેક પ્રેમી પતિએ મોટું હૃદય રાખવું જોઇયે. તેણે પોતાના ગૃહ-રાજયમાં જુલમી રાજાનો ભાગ ભજવવે. જોઇયે નહિ. જે માણસ આવો ભાગ ભજવે તે નાના મનનો જ હોવો જોઇએ. ખરો મરદ તો જીવનના સર્વ પ્રદેશોમાં પોતાની ઉદારતા બતાવે છે. અને ખાસ કરીને પોતાના ઘરમાં તો તે અતિશય ઉદાત્ત રહે છે. ઘણીયે પત્નીઓ, બિચારી ઘરમાં શીત વાતાવરણ હોવાને લીધે તેમની સંપૂર્ણ સુંદરતામાં પ્રકાશતી નથી. એક સન્નારીને સુંદર વસ્તુઓનું બારીકાઇથી નિરીક્ષણ કરવાની ટેવ હતી; એક દિવસ તે એક પર્વતની બાજુએથી લીલનો ગુચ્છો લાવી, અને તે પોતાના ઉષ્ણ ખંડમાં મૂકયો. થોડાજ સમયમાં તે ગુચ્છાના અંતર્ભાગમાંથી મધુરાં નાજુક, વાસંતી પુષ્પો ફુટી નીકળ્યાં. આ પુષ્પનાં બી ઘણાય સમયથી લીલમાં પડી રહેલાં હતાં. પણ પર્વતની ઠંડી હવાને લીધે તે બહાર આવી શકતાં નહોતાં. ઘણુંયે, સામાન્ય તેમજ બાદશાહી ગૃહોમાં, ઉન્નત પત્નીઓ આ લીલની માફક

વસે છે. તેમના સ્વભાવમાં, મધુરતાના, ઘણા અંશો હોય છે, પરંતુ તેમના ગૃહનું વાતાવરણ એવું શીત અને પ્રતિકૂળ હોય છે કે તેમના ઉત્તમ અંશો દબાયલાજ રહે છે, તે કદી ફુટી નીકળી શકતાજ નથી. જો ગૃહજીવનમાં [illegible] ઉષ્ણતા રેડવામાં આવે, તો આ સર્વ અણધારી સુંદરતા મો[illegible] રીતે ખીલી નીકળે. જે પતિને પોતાની પત્નીના આ સર્વ ઉત્તમ અંશો ખીલેલા જોવાની ઈચ્છા હોય તેણે પોતાના ગૃહનું વાતાવરણ આખુંયે વર્ષ વસંતઋતુ જેવું આનંદજનક રાખવું જોઇએ.

પતિ જો મોટા મનનો હશે, તો તેની અસર આખાયે કુટું-બમાં પ્રસરશે. ઘરમાં જે ગૃહસ્થ ઉદાર હશે, તે બહાર કંજુસ થઈ શકશેજ નહિ. જે હૃદય ઘરમાં ખુલ્લું હશે, તે દુઃખી દુનિ-યામાં વિચરતાં, ત્યાં પ્રસરેલા દુઃખ તરફ બીડાયલું રહી શકશેજ નહિ. એક ઉદાર મનુષ્યનું સમૃદ્ધિવાન ગૃહ, બીજાં ઓછાં ભાગ્ય-શાળી કુટુંબોને અનેક આશીશ તથા દિલાસારૂપ થઈ શકે છે. દરેક ઉત્તમ ગૃહ અનેક જીવનોને મદદ રૂપ બને છે. દરેક ઉદાર સહૃદયી પુરૂષ, આ જગતમાં વિચરતા વિચરતા, અનેક દુઃખી અને ગરીબ લોકોને આશ્વાસન અને મદદ આપી શકે છે. હિંદુ ધર્મમાં પણ ગૃહસ્થાશ્રમને ધન્ય કહ્યો છે. અને ગૃહપતિ જો યોગ્ય અને ઉન્નત રહે તો ગૃહમાંજ નહિ પણ જયાં જયાં તે વિચરે તે સર્વ જગાઓમાં સુખ અને આનંદ તે વરસાવી શકે. આવાં સુખ અને આનંદ આસપાસ વરસાવ્યાથી ઘણોજ લાભ થાય છે. કોઈકને આશ્વાસન આપ્યા હોય, કોઇકને મદદ કરી હોય, કોઇ-કને નિરાશ્રિત અવસ્થામાં પોતાને ત્યાં આશ્રય આપ્યો હોય, અનેકને સુમાર્ગે દોર્યા હોય, તે સર્વની શુભાશિષ કરતાં બીજો વધારે લાભ શો હોઇ શકે!! આવાં અનેક લોકોના આશીર્વાદ માયાભર્યા કૃત્યોવડે મેળવ્યાથી, માણસ જે નામના મેળવે છે, અને પોતાની યાદગીરી આ દુનિયામાં મુકી જાય છે, તેના કરતાં ઉત્તમ યાદગીરી, ભલભલાં સ્મારકોથી પણ સચવાતી નથી.

યુરોપના સાહિત્યમાં "શ્વેત હાથ"ની એક જુની કથા છે. જૂના કાળમાં એક રાજા થઈ ગયો તેને ખાલી ઠાઠ કે ભભકો પસંદ નહોતો પણ પ્રેમભર્યાં પરોપકારી કૃત્યોથીજ તે કૃતાર્થ થતો હતો. જ્યાં તે જાય ત્યાં આશીર્વાદ પ્રસરી રહેતા હતા. પોતાને માટે પીરસાયલાં ભોજન તે ગરીબ, ભૂખ્યા માણસોને આપી દેતો હતો. મનુષ્યોને જયારે જયારે કાંઇપણ જરૂરીયાત કે તંગી પડતી હતી, ત્યારે તે રાજાની કોઈપણ વસ્તુ આપી દેવાની આનાકાની કરવામાં આવતી નહોતી. પોતાની કોઈ છેલ્લી વસ્તુ હોય તોપણ તે રાજા કોઈનું દુઃખ ટાળવા આપી દેતો હતો.

એક દિવસ એક ધર્મગુરૂએ તે રાજાનો હાથ ઝાલીને આશીર્વાદ આપ્યો કે, "આ સુંદર હાથ, કદી વૃદ્ધ થાવ નહિ!" આ બનાવ પછી થોડા વખતમાંજ લડાઈ થઇ અને તેમાં તે રાજા મરાયો. તેને જીતી લેનાર રાજાએ, તે સમયના ક્રૂર રિવાજ મુજબ હુકમ કર્યો કે તે મરી ગયેલા રાજાનાં અંગ જુદાં કરીને તે લાકડા કે વાંસ ઉપર બાંધીને જાહેરમાં ખુલ્લાં મૂકો. તે મુજબ કરવામાં પણ આવ્યું. પરંતુ જયારે ખુલ્લા તડકામાં બધાં અંગ કરમાઇ ગયાં, ત્યારે જે પરોપકારી હાથને આશીર્વાદ મળ્યો હતો, તે એવોને એવો, આકાશ તરફ જાણે પ્રાર્થના કરતો હોય તેમ ઉંચો રહ્યો હતો.

આવી કથાઓ હિંદુ પુરાણોમાંથી પણ ઘણીયે મળે છે. પરદુઃખ ભંજન વિક્રમાદિત્ય અને પરોપકારી રાજા ભોજનાં કૃત્યોનાં સુંદર પરિણામો તેમાં દર્શાવાયલાં છે. આ સર્વમાંથી બોધ એ લેવાનો છે કે જે હાથ અને હૃદય, પ્રભુને નામે બીજાઓનું કલ્યાણ કરે છે, બીજાને શાંતિ, સુખ, મદદ અને આનંદ આપી તેમને ઉદ્ધારે છે, તેમને વધારે બળવાન, રક્ષિત, પવિત્ર, બનાવે છે, તે જયારે આ પૃથ્વી ઉપરનાં માન પણ કરમાય છે, તાજ અને જવાહીરો ધૂળ ભેગાં થઈ જાય છે, ત્યારે પણ સ્વર્ગના જયજયકારમાં સદા શ્વેત અને પવિત્ર રહે છે.

એક વાત ખાસ કહેવાની છે. દરેક ધર્મનિષ્ઠ પત્નીના પતિયે પ્રભુભક્તિમાં પણ તેની સાથે રહેવું જોઇએ. કેટલાએક પતિ આમાં નિષ્ફળ નિવડે છે. તેઓ પોતાની પત્નીને અતિશય પ્રેમથી ચાહે છે અને તેને માટે આપભોગ પણ આપે છે. જીવનના કાંઇક ઝેરી પવન સામે તેનું રક્ષણ પણ કરે છે. માયાથી તેને આશીષ આપે છે. પોતાના પરાક્રમનાં સુંદર ફળો તેને ચરણે ધરીને તેની તરફનાં માન અને મમતા બતાવે છે. આ દુનિયામાં તેમને સુખ મળે તેવાં સર્વ કાર્યો તેઓ કરે છે, તેમના દુઃખમાં ભાગ લે છે. પરંતુ જ્યારે અંગત ધર્મની વાત આવે છે, ત્યારે તેઓ પત્નીને એકલી મૂકી દે છે. તે પ્રાર્થના, પૂજા કે એવું કાંઇ કરે ત્યારે પોતે દૂર રહે છે. પ્રભુભક્તિ, અને ધર્મના કાર્યમાં તો દંપતીએ સાથેજ રહેવું જોઇએ, ત્યાં તેઓ વેગળાં રહે છે.

એક આશ્રિત, નાજુક સ્ત્રીને તેના પ્રિયતમ તરફની સહાનુભૂતિ સોબત કે સહાયવિના, જીવનની અતિ ગંભીર બાબતમાં એકલી મૂકવી તે એક અન્યાયજ છે. પોતાના જીવનના અતિ પવિત્ર વિભાગમાંથી પતિને દૂર રાખવા જેવું—બહાર રાખવા જેવું તે થાય અને તેમ થતાં પોતાના આધ્યાત્મિક જીવનની ગડભાંગો, આશાઓ અને તેના ઉચ્ચ ઉદ્દેશોની બાબતો સંબંધી તેને મૌનજ ધારણ કરવું પડે, પોતાનાં સંતાનોની આધ્યાત્મિક ખીલવણીનો બોજ બધો પોતાને શિરેજ લેવો પડે; પ્રભુ પ્રાર્થના વખતે પરમાત્માને એકલવાયાજ શિર નમાવવું પડે.

અત્યારે હિંદુ સમાજમાં આવાં દશ્ય સામાન્ય થઈ પડયાં છે. તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે અનેક કારણોને લઇને અત્યારે હિંદુ ધર્મ બહુજ કઢંગી સ્થિતિએ પહોંચ્યો છે. શુદ્ધ ધર્મની અંદર રૂઢી અને લોકાચાર અતિ વિચિત્ર રીતે ભેળાઈ ગયાં છે, અને ધર્મની બાબતોમાં તો અંધ પરંપરાથીજ કામ કરવું એવી માન્યતા ફેલાઇ ગઇ છે. સ્વતંત્ર વિચાર કરતાં શીખ્યા પછી આમ બુદ્ધિનો બહિષ્કાર થતો હોય તે ઘણાને ના જ ગમે. વળી

હાલમાં હિંદુ ધર્મમાં આધ્યાત્મિક અને સામાજીક બાબતો ભેળી નાખવામાં આવી છે. આ કારણોને લઇને ધર્મની બાબત કેળવાયલા હિંદીઓમાં અપ્રિય થવા લા અને તે સાથે પશ્ચિમનો સુધારો પણ આ જડવાદ ઉપરજ રચાયલો હોવાથી કેળવાયલા લોકો આપણી ધાર્મિક બાબતો તરફ બહુજ બેદરકાર બન્યા. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે ધાર્મિક બાબતો રૂઢી રક્ષકો અને સ્ત્રીઓનાજ હાથમાં રહી અને તેમાં તેઓએ રૂઢીને અને વિચિત્ર માન્યતાઓને ધર્મનું સ્વરૂપ આપી દીધું. આમાં ખરૂં જોતાં દોષ શિક્ષિત વર્ગનોજ કહેવાય. તેઓએ જો શ્રમ લઇને આ ધાર્મિક સ્વરૂપ સાચવ્યું હોત, પોતાના ધર્મનું અભિમાન ધાર્યું હોત, તો ધર્મની આવી સ્થિતિ થાત નહિ અને પતિ અને પત્ની વચ્ચે ધાર્મિક માન્યતામાં જે અંતર જોવામાં આવે છે, તે હોત નહિ. જેના આત્મા ધર્મથીજ જોડાયા છે, તેમની વચ્ચે આધ્યાત્મિક બાબતોમાં આમ અંતર રહે તે તો ના સંખાય તેવું છે. માટે દરેક શિક્ષિત પતિએ ધાર્મિક બાબતોમાં રસ લઈ, ધર્મમાંથી રૂઢીનું મિશ્રણ જુદું કરી, પોતાની અર્ધાંગનાને શુદ્ધ ધર્મ સમજાવીને, ધાર્મિક માન્યતાઓમાં બે વચ્ચેનું અંતર કાઢી નાંખવું જોઇએ. હિંદુ ધર્મમાં તો પત્ની વિના પતિ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરી શકતોજ નથી. રામચંદ્રજીએ મોટા યજ્ઞનો આરંભ કર્યો ત્યારે સીતાજી વનવાસ હતાં તેથી તેમની સુવર્ણની પ્રતિમા કરીને પોતાની સાથે બેસાડી ત્યારે જ તેઓ યજ્ઞ પૂજન કરી શકયા હતા. ઈશ્વરોપાસના સમયે તેમજ બીજી સર્વ ક્રિયાઓમાં પતિએ પત્નીની સાથે જ રહેવું જોઇએ, અને તેને કદી પણ આ ગહન માર્ગમાં સલાહ વિનાની અરક્ષિત મોકલવી નહિ. આમ થતાં તેમનાં જીવન કાંઇક અલૌકિક સ્વરૂપ જ ધારણ કરશે.

જીવનનો આ ગહન અને મોટો ભાગ, પતિની સહાનુભૂતિ અને સહાય વિના પત્ની ગાળે તે યોગ્ય હોઈ શકેજ નહિં. પત્નીના દરેક

પવિત્ર, દિવ્ય, અનુભવમાં સામેલ થવાનો પ્રેમી પતિએ પ્રયત્ન કરવોજ જોઇએ. એકજ પ્રભુનાં સંતાન તરીકે બન્ને જણ સાથેજ ધર્મોપાસના કરે તેના કરતાં વિશેષ આનંદજનક કાંઇ હોયજ નહિ. પત્નીનો ભાર આથી ઘણોજ હલકો થશે, કેમકે તે હવે બે જણાંયે સાથે મળીને ઉપાડવાનો છે, આથી તેના મુખ ઉપર ઓર લાલી આવશે, તેના હૃદયમાં વિષેષ શાંતિ પ્રસરશે, અને તેના આખાયે જીવનમાં ઉત્સાહ ફેલાશે. આથી તેમનું લગ્ન વધુ સંપૂર્ણ થશે; કારણ કે તેમનાં હૃદય એક બીજાની વિશેષ સમીપ રહેશે; જે હૃદયોમાં ભૌતિક સામાન્ય અનુભવોમાં એકતા હોય તેની સાથે આધ્યાત્મિક અને ઉચ્ચજીવનમાં ઐક્ય પ્રસારે, તેજ હૃદયો દરેક લાગણી, આશા અને હેતુમાં સર્વાંશે સંલગ્ન થઇ શકે છે. આથી પતિના કલ્યાણનો માર્ગ પણ ઉઘડશે. સ્ત્રીઓ સ્વભાવથીજ ધાર્મિક વૃત્તિઓવાળી હોવાથી પતિ તેની સાથે ધર્મ માર્ગે વિશેષ પ્રમાણમાં વિચરશે અને ધર્મ તેજ ખરો કલ્યાણ માર્ગ છે. તેથી આશ્વાસન, મદદ, અને આશીષ મળે છે. પત્નીની સાથે શ્રદ્ધામય અને ભક્તિમય જીવન ગાળતાં ગાળતાં પતિનું જીવન પ્રભુ સાથે જોડાઇ જશે.

આ પ્રમાણે આ પૃથ્વી ઉપર પ્રભુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધામાં એકતા અનુભવતાં, પોતાના અરસપરસના પ્રેમને પ્રભુ પ્રેમ સાથે જોડી દેતાં દંપતી, સ્વર્ગમાં પણ સંલગ્ન રહેશે અને શાશ્વત એકતા અનુભવશે. આ છાયામયી પૃથ્વી ઉપરજ બે હૃદયોના ઐક્યનો અંત આવે તેવું તેમણે શા માટે કરવું જોઇએ? આ ઐક્યને વિસ્તારીને, શાશ્વત કેમ ના બનાવવું જોઇએ?

વિભાગ ત્રીજો.

પત્નીના ધર્મ.

પત્ની થવાની લાયકાત.

સકળ કન્યાઓના જૂથમાંથી, એક સાચા દિલના સદ્‌ગૃહસ્થની પત્ની તરીકે પોતેજ પસંદ થાય તે કોઈ પણ સન્નારીને ઘણુંજ માનભર્યું છે. જાણે રાણીપદને માટે તેને નિયત કરી હોય એટલું માન મળ્યું તેમ સમજવાનું છે. તેનો પતિ પોતાનો પ્રેમ તેને ચરણે ધરીને, પોતાના મનોરાજ્યના તખ્ત ઉપર તેને પધરાવે છે. તેના હાથમાં મોટી સત્તા મૂકે છે. પવિત્ર ભવિષ્યનો કબજો તેને સોંપે છે. આ મુગટ લાભદાયી રીતે જે પહેરશે તેનું રાજ્ય, તે સૌંદર્ય અને આશીશથી ભરપૂર કરી નાંખશે કે તેનામાં મૂકેલા પવિત્ર વિશ્વાસને તે અપાત્ર નિવડશે? આનો ઉત્તર તેનું પરિણિત જીવનજ આપી શકે.

પરણતા પહેલાં દરેક કન્યાએ શાંત ચિત્તે જોવું જોઇએ કે જેને માટે સર્વત્યાગ કરવા તે તત્પર થઇ છે તે આ સર્વ માટે યોગ્ય છે કે નહિ; પોતાનું જીવન તે સુખમય બનાવી શકશે? પ્રેમ અને સહચારની સર્વ આકાંક્ષાઓ તે તૃપ્ત કરી શકશે? પોતાના હૃદયના સર્વોત્તમ સ્થાનમાં પધરાવવાની યોગ્યતા તે ધરાવે છે?" આ સર્વ પ્રશ્નો કન્યાએ પોતાના શ્રેય સારૂંજ પૂછવા જોઇયે. નહિ તો કદાચ તેને અંબોડે ગૂંથેલી વેણીના ફૂલને કરમાતાં જેટલો સમય થશે, તેટલાજ સમયમાં તેનાં સુખી સ્વપ્નો પણ કરમાઇ જશે, અને જેને માટે તેણે પોતાના સર્વ સંબંધીઓને તજ્યાં, તેનામાં પવિત્ર વિશ્વાસ પૂર્ણ કરવાની લાયકાત નથી, તેમજ તે તેનું જીવન સુખથી ભરી શકે તેમ નથી, તથા તેના હૃદયના તાર

જગાવી શકે કે આત્માનાં ઉંડાણ હલાવી શકે તેમ નથી; એ જ્ઞાન તેને ઘણુંજ મોડું–સુધારી ના શકાય તેટલું મોડું–થશે.

પરંતુ ઉપરના પ્રશ્નો ઉલટાવીને બીજી રીતે પણ કન્યાએ પોતાના હૃદયને પૂછવા જોઇયે. જે ગૃહસ્થ તરફથી પોતાના હાથની માગણી થઇ છે, તેની સાચી અને વફાદાર પત્ની પોતે બની શકશે? તેના પગ આગળ જે પ્રેમ પાથર્યો છે તેને લાયક પોતે છે? જે મનુષ્ય તેને પોતાની હૃદયરાજ્ઞી સ્થાપવા માગણી કરે છે તેને તે આશીર્વાદરૂપ થઇ શકશે? અત્યારે તે પુરૂષ તેનામાં જે કમનીયતા, જે સહચાર, જે સુસ્વભાવ, જે પ્રબળ, પ્રોત્સાહક પ્રેમ, જે આનંદસ્રોત અને સહકાર નિરખી રહ્યો છે તે ખરેખર તેને મળી શકશે? ભવિષ્યમાં તેની સાથે કોઇ પણ રીતે અસંગત થવાનો સંભવ છે? તે પુરૂષના હૃદયની કાંઇપણ ઈચ્છા તે તૃપ્ત કરી ના શકે તેવી છે? તેના હૃદયના કાંઇપણ તાર એવા છે કે તેને તેની અંગુલીઓ સ્પર્શી ના શકે?

પુરૂષના હૃદયને આ સર્વ પ્રશ્ન પૂછવાની જેટલી જરૂર છે તેટલીજ જરૂર સ્ત્રીના હૃદયને પૂછવાની છે. પરિણિત જીવન બેસુરૂં બનાવવું ના હોય તો પત્નીયે પણ તે સંગીતમાં પૂર્તિ કરવાની છે. લગ્ન દિવસે પત્નીને પવિત્ર ભવિષ્ય, ગંભીર જોખમદારી અને કીંમતી કાર્યોની સુપરત થાય છે, અને જો આ સર્વ એકદમ તેની નજર સમક્ષ મૂકી દેવામાં આવે તો બહાદૂર હૃદય પણ તે ભાર નીચે દબાઇ જવાનો સંભવ છે. તેને જે તક–જે શક્યતાઓ પ્રાપ્ત થાય છે તે એવી છે કે દેવો પણ તેની અદેખાઇ કરે. પુરૂષના જીવનનું કેવળ સુખજ નહિ, પણ તેના ચારિત્ર્યનું, તેની લાગવગનું, તેના વિકાસનું, સર્વ ભવિષ્ય તેના ઉપરજ આધાર રાખે છે.

એક પ્રખ્યાત લેખકે સુગૃહિણીનો જે ચિતાર આપ્યો છે તે જુવો.

"એક સુગૃહિણી, મનુષ્યને મળેલી ઉત્તમોત્તમ ઇશ્વરી બક્ષીસ છે, તે દેવી છે; અગાધ કલ્યાણ કરનારી છે, અને સદ્ગુણોની

આણુ છે. તેના કંઠમાં મધુરૂં સંગીત રહેલું છે, તેના સ્મિતથી દિવસો આનંદમય બને છે, તેનું ચુંબન પવિત્રતાનું રક્ષક છે, તેન હસ્ત રક્ષણ કરનારા અને રોગ હરનારા, તેના જીવનમાં અમૃત રેડનારા છે; તેના ઉદ્યમીપણામાં તેની સકળ મિલકત સમાયેલ છે, તેની કરકસર તે મિલકતની ચોકી કરે છે, તેના મૃદુ ઓષ્ઠ સુંદર સાચી સલાહ આપનારા છે. તેનું વક્ષઃસ્થળ, સકળ ચિંતાનિવારક ઓસીકું છે, અને તેની પ્રાર્થનાઓ, પ્રભુના આશીર્વાદ અપાવનાર ઉત્તમ પુરોહિત છે."

જો પત્નીયે પુરૂષ માટે આ સર્વ કરવાનું છે તો શું તેણે લગ્નવેદિ સમીપ જતા પહેલાં પોતાના હૃદયને આ સર્વ પ્રશ્ન પૂછવા ના જોઇએ ?

પત્નીનો સાચો આદર્શ શો છે ? તે કાંઇ નિત્ય જીવન બહારની અને અમૃત ઉપર જીવતી, તથા તર્ક પ્રદેશમાં મહાલતી વસ્તુ નથી. યુરોપનાં કેટલાંએક શહેરોમાં, પ્રવાસીઓને ધર્મમંદિરની નાની પ્રતિમાઓ સફેદ પદાર્થની બનાવેલી વેચવામાં આવે છે. તે બરફ કરતાં પણ વધારે શ્વેત હોય છે. પણ એટલી બધી નાજુક હોય છે કે જરા ધૂળથી તે ગંદી થઈ જાય છે, અને જરા સ્પર્શથી ખંડિત થઈ જાય છે. માટે તેને કાચનાં ઢાંકણુમાં રાખવી પડે છે. તે બહુજ સુંદર હોય છે. પણ તેનાથી કાંઇ ઉચ્ચ કાર્ય સરતું નથી. તે પ્રતિમા દેવળમાં પૂજારીઓ લઇ જઇ શકતા નથી, તેમાંથી સુંદર ભજનો નિકળી ગગનને સ્પર્શતાં નથી. તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીત્વના એવા પણ આદર્શો છે કે તે સુંદર હોય, કમનીય હોય, આહ્લાદક હોય, આકર્ષક હોય, છતાં એ એટલા નાજુક હોય કે આપણી વસ્તુતઃ અને ચઢતી પડતીવાળી દુનિયામાં તે ઉપયોગી થઇ પડે નહિં. આવા આદર્શો કવિતા અને નવલકથામાં જોવામાં આવે છે. ઝળકતા પૃષ્ટ ઉપર આલેખાયલાં આ પાત્રો ઘણાં ખેંચાણકારક લાગે છે પરંતુ તે પાત્રો હાલના નિત્ય જીવનમાં શું કરી શકે? આપણી દુનિયાના સહજ પવનથી એ તો

કરમાઇ જાય. સખ્ત મહેનતવાળા અને જીવન માટે નિત્ય મજુરી કરવી પડે એવા હાલના જીવનમાં જો તેઓ ફક્ત એકજ દિવસ ગાળે તો તેમની નાજુક ખૂબસુરતી તરતજ વિખરાઇ જાય. આપણે તો એવા આદર્શ જોઇયે કે જે, સહેજ આંચકો લાગતાં તુટી ના જાય કે પવનના જરીક ઝપાટામાં ઉડી ના જાય. પણ જીવનના મહેનતભર્યા અને ત્યાગપૂર્ણ માર્ગે આગળ વધતાં, વધુ અને વધુ કમનીયતા પ્રાપ્ત કરે. સાચી પત્ની કાંઈ કવિયોનાં સ્વપ્ન જેવી, કે ચિતારાના અણીશુદ્ધ ચિત્ર જેવી, કે અડતાંજ ભાગી જાય તેવી અલૌકિક સુંદરી જેવી ના જોઇયે, પણ એ તો તંદુરસ્ત, મજબૂત, વ્યવહારૂ, મહેનતુ સ્ત્રી જોઇયે, જીંદગીની સામાન્યમાં સામાન્ય ફરજ બજાવવા તૈયાર હોવી જોઇયે. છતાંયે, ઉચ્ચ અને ઉદાર કાર્યો કરવા માટે આત્માની જે સુંદરતા હોવી જોઇયે તેવી સુંદરતાથી અલંકૃત જોઇએ.

વફાદાર.

પત્નીમાં જે ગુણ પ્રધાનપણે હોવો જોઇએ તે વફાદારીના વિશાળ અર્થમાં વફાદારીનો છે. તેના પતિનું હૃદય તેનામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે છે. સાચા પ્રેમના મૂળમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોવોજ જોઇએ. અવિશ્વાસના અંશમાત્રથી પરિણિત જીવનની શાંતિનો ભંગ થાય છે. સાચી પત્ની, પોતાના ચારિત્રથી તેમ જ વર્તનથી પોતાના પતિના પૂર્ણ વિશ્વાસને પાત્ર થાય છે. પતિને તેના પ્રેમમાં વિશ્વાસ હોય છે. તેને ખાત્રી હોય છે કે તેની પત્ની તેને સતત પ્રેમથી ચાહ્યા છે. તેને પત્નીની વ્યવસ્થાશક્તિમાં અને તેની ગૃહવ્યવસ્થામાં પણ સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય છે. તે એમ જાણે છે કે પોતાની પત્ની સમજુ અને ડાહી છે તથા ઘરમાં બગાડ કરે તેવી કે ઉડાઉ નથી, અને તેનું હિત દરેક બાબતમાં જાળવે તેવી છે. દરેક પત્નીમાં એવી આવડત હોવી જોઇએ કે તેના પતિને એમ લાગે કે મારા ઘરની અંદરની સર્વ વ્યવસ્થા તે કરી શકશે અને મારે તેમાં કાંઈ જ ફીકર કરવા જેવું રહેશે નહિ. પત્નીના ઉડાઉપણાને લીધે તથા કસકસરની બીન આવડતને લીધે ઘણાયે કુટુંબોનાં સુખ અને શાંતિ નષ્ટ થયાં છે, અને પત્નીની કરકસર

અને ઘરની હોંશીયારીભરી વ્યવસ્થાને લીધે ઘણાયે માણસો આગળ વધી સમૃદ્ધિવાન થયા છે.

દરેક સાચી પત્ની તો પોતાના અને પતિના હિતમાં કાંઈ ભેદ જોતી જ નથી. પતિ પત્નીને માટેજ જીવે છે, તેની જ પ્રતિમા હૃદયમાં ધારીને સારો દિવસ તેને જ માટે મહેનત કર્યા કરે છે, અને પત્ની પણ સતત એજ વિચાર કર્યા કરે છે કે પતિને સારૂં કેમ લાગશે? જ્યારે પતિ મુશ્કેલીમાં હોય છે ત્યારે તે સહાનુભૂતિ આનંદ અને પ્રેમથી તેનો ભાર હળવો કરી નાંખે છે. તેની સર્વ યોજનાઓમાં તે ઉલટભર્યો ભાગ લે છે. તે ભારરૂપ થઇને પતિને તળીએ બેસાડતી નથી; પણ એ તો તેને મદદ કરનાર, ઉન્નત અને ઉત્તમ ચીજ કરવા પ્રેરનાર, તેના હૃદયનું ખરૂં બળ છે.

બધી જ પત્નીઓ કાંઇ તેમના પતિને આશીર્વાદરૂપ થતી નથી. ઘણીવાર સ્ત્રીને એક નાજુક વેલ સાથે સરખાવવામાં આવે છે અને પુરૂષને મજબુત ઝાડની ઉપમા આપવામાં આવે છે, અને ઝાડની આસપાસ વેલી વળગી રહે તેમ સ્ત્રી પુરૂષને અવલંબીને રહેતી કલ્પવામાં આવે છે. પરંતુ વેલી ઝાડને જુદી જુદી રીતે વળગી રહે છે. કેટલીએક વેલીઓ ઝાડ ઉપર તોરણની માફક રહે છે અને ઉનાળામાં પોતાનાં લીલાં પાનથી તેને ઠંડક આપે છે, તથા શિયાળામાં તેનાં ડાળાં, પોતાના સુંદર રાતા ફળના લુમખાથી શોભાવે છે. પણ કેટલીએક બીજી વેલીઓ ઝાડ ઉપર દબાઇને વીંટાય છે, તેના સર્વ રસ શોષી લે છે, અને તેને સુકવી નાંખીને પોતે વિકસે છે.

સાચી સ્ત્રી તો પોતાના પ્રેમના:પ્રભાવથી, પોતાના પતિના મનુષ્યત્વના સર્વ બળને ઉચ્ચ રસ્તે-પ્રભુતાને પથે વાળીને તેનું જીવન ઉદાત્ત, મહાન, અને બળવાન બનાવે છે. તેના પવિત્ર વિશ્વાસનું પાત્ર બનીને, તેના પ્રેમને વશ થઇ જઇને, તેના સ્વભાવમાં જે કાંઇ ઉત્તમ અંશો રહેલા હોય છે, તેને તે બહાર આણે છે, હિંમત અને ઉત્સાહની પ્રેરણા તે પોતાના પતિમાં કરે છે. તેનું જીવન તે સૌંદર્યપૂર્ણ બનાવે છે, તેના સ્વભાવમાં કાંઇ

કર્કશતા હોય, કાંઈ જંગલીપણું ાય, તે તે ઘસી નાંખે છે, તેના મનુષ્યત્વને તે સંસ્કૃતિથી અને નમ્રતાથી શણગારે છે. અને તે હંમેશાંજ કાળજીગરી રહે છે તથા તેની લેશપણ ઇચ્છાનો અનાદર કરતી નથી. તોપણ ખરી રીતે તો તેની રાણી છે, તેના સકળ જીવન ઉપર તેનુંજ સામ્રાજ્ય ચાલે છે, અને તે સતત તેને પ્રગતિને માર્ગે યોગ્યતાથી દોરે છે.

પરંતુ એવી પણ પત્નીઓ હોય છે કે વેલની માફક પતિને વળગી તેનો રસકસ ચૂસી લઈ, સુકવી નાંખે છે. તેઓ પરતંત્ર, નિર્બળ, આળસુ અને નિરાધાર હોય છે. તે ફક્ત પરાવલંબી કોઈ લેશ પણ બળ પતિને આપતી નથી. તે પતિને વળગી રહે છે, પણ ફક્ત તેનો જીવ લેવાજ. તેને તેઓ જરાયે મદદ નથી કરતી. તેઓ કાંતો ઢોલીયામાં આળોટે છે કે રસ્તામાં રઝળે છે. ઘેર ઘેર જઇ ગપ્પાં મારે છે, અને કેવળ કાલ્પનિક દુનિયામાંજ વિચરે છે. તેઓ કેવળ નકામી છે; અને તેથી કોમળ હૃદયથી ચહાતા પતિને પણ બોજારૂપ બને છે. પતિનું જીવન સબળ, સુખી, પ્રફુલ્લ બનાવવાને બદલે તેઓ તેનું બળ હરણ કરે છે, તેના કાર્યમાં વિઘ્ન નાંખે છે, અને તેનુ જીવન નિષ્ફળ બનાવી દે છે. તેઓ જાતે પણ કંગાલ જીવન જ ગાળે છે. પરતંત્રતાથી જો નિર્બળતા અને બિન આવડત એ બે વાનાં ના આવે તો જ તે સૌંદર્યપૂર્ણ રહે છે. સાચી પત્ની તો પતિપર આધાર રાખે છે, તેને વળગી રહે છે, પણ તે સાથે તેને તે મદદ કરે છે અને ઉત્તેજન આપે છે. તેનો પતિ પોતાના સકળ જીવનમાં તેના પ્યારના લીધે ઘણા જ ઉત્સાહથી વર્તન કરી શકે છે. કારણ કે ઘરની શાંતિમાં જે પ્રેમપૂર્ણ સુખ તેને માટે રાહ જોયા કરે છે, જે હૃદય તેના ગમે તેવા કાર્યની સાથે સહાનુભૂતિના ધબકારા કર્યા કરે છે, જે શબ્દો દિવસના કાર્યને અંતે આનંદ અને પ્રોત્સાહનના શબ્દો કહેવા તૈયાર છે, તે સર્વને લીધે તેને પોતાની મહેનત સહેલી થતી લાગે છે, જીવનભાર હલકો લાગે છે, અને

જીવન કલહમાંથી ક્રૂરતા જતી રહેલી લાગે છે. પોતાની વફાદારીને લીધે, તથા પોતાના મધુર જીવનના જવલંત સતત પ્રોત્સાહન વડે, પોતાના પતિને તે પુરૂષો મધ્યે કેટલાં માન આબરૂ અપાવી શકે, તથા તેનું જીવન સત્તારૂપ અને સફળ કેટલું બનાવી શકે તેનો ખ્યાલ કોઇ પણ પત્નીને હોતો નથી. એક પ્રખ્યાત લેખક તે સંબંધી નીચે પ્રમાણે લખે છેઃ—

"પોતાની મધુર સુકુમાર પ્રેમાળ પત્ની, પોતાના ઘેર પાછા ફરવાની આતુર હૃદયે રાહ જુવે છે; તેને સ્વાગત કરવા તે એક પગે થઇ રહી છે, અને ઘેર ગયા પછી તેને ખુશ કરવાનાં સાધનોની તૈયારી તે કરી રહી છે, એમ જેના મનમાં ખાત્રી છે, તેવા પતિને પોતાની સર્વ મહેનત મધુરી લાગે છે; જો તે ફક્ત કઠીયારોજ હોય તો તેની કુવાડીના ઘા તેને મન રમત જેવા લાગે છે, જો તે લુવાર હોય તો એરણપરનો અવાજ તેને સંગીન-સમ લાગે છે, જો તે ખેડુત હોય તો હળ ઉપર સુરાગમય સીસોટી મારતો તે પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે, અને જો તે કારીગર હોય તો તે પોતાનું કાર્ય ખૂબ મોજથી કરે છે. પોતાની પ્રિયતમા પોતાની ગૃહરાજ્ઞી છે, એ જ્ઞાનથી ચિત્રકારની પીંછીમાં અવનવાં દશ્યો આવે છે. જો પોતાની પ્રિયતમાની સહાનુભૂતિવાળી ટીકાથી ઉત્સાહ અને મદદ મળવાની ખાત્રી હોય તો લેખકને શુષ્ક વિષયમાં પણ, આનંદ રહે છે. જો પોતાની મધુરી સ્રીના આનંદમય અવાજનું પ્રોત્સાહન ઘરમાં મળ્યું હોય, તો ધારાશાસ્રી પણ પોતાનો મુકદ્દમો સારી રીતે તૈયાર કરી શકે છે, તે સંબંધી સ્પષ્ટ વિચાર કરી શકે છે, અને પોતાની દલીલો અસરકારક રીતે ગોઠવી શકે છે. જો વૈદ્ય પોતાના દરદીઓને જોવા જાય તે સમયે તેને ખાત્રી હોય કે તેની મધુર પ્રિયતમા તેની સફળતા માટે પ્રાર્થના કરી રહી છે, તો તેનું વર્તનજ એવું ખાત્રીભર્યું બની જાય છે કે માંદગીના બીછાના પાસે તે હાજરી આપે એટલે તેની અસર જ શાંતિમય બની જાય. અને ધર્મગુરૂ યા કીર્તનકારના મનમાં, પોતાને ઘેર પોતાની પ્રિયતમા સ્મિતભર્યાં વદને સ્વાગત કરવા હમેશાં તત્પર

છે એવાં મધુરાં સ્મરણો રમી રહ્યાં હોય તો તે દુઃખી આત્માઓને પોતાના ઉપદેશથી વધારે શાંતિ જરૂર આપી શકશે. ”

ઉત્તમ ગૃહિણીનું મુખ્ય ભૂષણ ગૃહવ્યવસ્થાની આવડત છે. મારા આ કથનથી કેટલાએક યુવકો, જેઓ લગ્નજીવનનાં સુખમય સ્વપ્ન જોયાં કરે છે, તેમને કાંઇક આઘાત લાગશે, તેઓના ભાવનાપૂર્ણ વિચારોમાં ગૃહવ્યવસ્થા કર્કશ લાગશે; પરંતુ જ્યારે ખરી જીંદગીનો અનુભવ તેમને થશે ત્યારે આ કેવળ ભાવનામય સ્વપ્નાં તેમનાં ઉડી જશે, અને તેમને ખબર પડશે કે ઘરનું ખરૂં સુખ ગૃહિણીની ગૃહવ્યવસ્થાની આવડતજ છે. “ઘર રખુ નાર” તો પતિને એક આશીર્વાદ સમાન છે.

ગ્રીસનો એક તત્વવેત્તા રાત્રે તારાઓ નિરખતો હતો એટલામાં ઠોકર વાગીને ગબડી પડયો ત્યારે તેના સોબતીએ કહ્યું કે, “ જેના પગ જમીન ઉપર હોય, તેણે માથું તારાઓમાં રાખવું તે ઠીક નથી.” કેટલીએક ગૃહિણીઓ આવીજ ભૂલ કરે છે. તેઓ ભાવનામય આદર્શો તરફ પોતાની નજર ઠેરવે છે, પણ પોતાની નજર આગળ જે ફરજો પડેલી હોય છે, અને જેમાં ખરૂં સુખ રહેલું હોય છે, તેની અવગણના કરે છે. તેમના પગ કડાકૂટ ભરેલા ગૃહજીવનમાં હોય છે, તે વખતે તેઓ તેમનું માથું ઉંચે ઉંચે આકાશ તરફ રાખે છે, એટલે તેઓ જો ગબડી પડે તો કાંઇ નવાઇ જેવું નથી. ગરીબ કે તવંગર, ઝુંપડામાં રહેનાર કે મહેલમાં વસનાર, દરેક જણ માટે આપણે એક નિયમ તરીકે કહી શકીયે કે જે ગૃહિણી જાતે પોતાના ઘરકામ તરફ લક્ષ રાખીને પોતાની ગૃહિણી તરીકેની ફરજો બજાવશે તેજ ગૃહિણી પોતે સુખી થશે અને આખા કુટુંબને સુખી કરશે.

જ્યારે યુવકયુવતી લગ્ન કરે છે, ત્યારે ગૃહવ્યવસ્થાની વિગતોનો વિચાર કરવાની તસ્દી તેઓ લેતાં નથી. આવી સામાન્ય કડાકુટીયા ચીજોથી અતિ દૂર ભાવનામય સૃષ્ટિમાં જ તેમની નજર તો ફરેલી હોય છે. રાંધવું, સાફસુફ કરવું, ઝાડકવું, ધોવું

એ બધું તેમનાં કવિત્વપૂર્ણ વાર્તાલાપમાં ઘણું કર્કશતાભર્યું લાગે છે. એ વ્હાલસોયાં દંપતીના મનમાં તે વખતે વિચાર સરખોયે નથી આવતો કે રોટલી કાચી હોય કે દાળ બરાબર રંધાયલી ના હોય, અથવા અનાજ સડી ગયેલું કે સારૂં, રસોઇ વખતસર થાય કે મોડી, તેથી પોતાના સુખમાં કાંઇ પણ ફેર પડશે. તેમને આવી બાબતોનો વિચાર કરવો તેજ તેમના પ્રેમને અણછાજતું અને અપમાનભર્યું ભાસે છે.

તેમનાં આવાં સુખમય સ્વપ્નામાં ભંગ કરવો તે ક્રૂરતા લાગે છે. પણ આ સ્વપ્નાં લગ્ન પછી કાંઇ લાંબો વખત નભી શકતાં નથી. નવાં પરણેલાં દંપતી ઘર માંડે છે એટલે થોડા સમયમાં જાણી જાય છે કે સુખ મેળવવા માટે કેવળ ભાવના શિવાય બીજી વસ્તુઓનો પણ ખપ પડે છે. નિત્યનું ઘરકામ શરૂ થાય છે, એટલે તેમનાં ગગન વિહારમાંથી નીચે, સામાન્ય મનુષ્યો જે સામાન્ય ભૂમિ ઉપર પગ રાખે છે ત્યાં, તેઓને ઉતરવું પડે છે, ત્યારે તેમને ખબર પડે છે કે ઘણી—કેવળ સામાન્ય વસ્તુઓ ઉપર તેમને આધાર રાખવો પડે છે—તેનાથી તેઓ કેવળ પરતંત્ર છે. સૌથી પહેલી તો તેઓને એ ખબર પડે છે કે લગ્નજીવન અને રસોડાને ગાઢ સંબંધ છે. પ્રેમનાં સર્વ સ્વપ્નાં સાચાં પડે—સર્વ ભાવનાઓ ખરી પડે તે માટે નવા ઘરમાં પ્રેમનો પાયો વ્યવહારૂ બાબતો ઉપર ચણવાનો છે. જે મહેલ ઉંચે આભલા સુધી ચણવાનો છે, જેના મીનારા ગગનભેદી થવાના છે, અને જેનો ચળકાટ તડકામાં આંખને આંજી નાખે તેવો અને સમસ્ત જગત વખાણે તેવો થવાનો છે, તે મહેલના પાયા તો સામાન્ય માટીમાંજ નાંખવાના છે, અને સાદા, સખ્ત પણ પ્રમાણિક ખડકનો જ તેને ટેકો આપવાનો છે. નાજુક લાગણીયો, મધુરાં દાન, ઉદાત્ત ભાવનાઓવાળો મહેલ ભલે પ્રેમ બાંધે, અને તે વાદળ જેટલે ઉંચે જાય; અને આ મહેલમાં લગ્નજીવનનાં સર્વ સુખ ભોગવતા બે આત્માઓ સુખેથી વસે, પણ આ મહેલનો પાયો તો સામાન્ય ભૂમિ ઉપર જ રહેશે, અને ભાવનાહીન પથરાનોજ તેને ટેકો

મળશે. આ પાયો તે સારી ગૃહવ્યવસ્થા છે. જુવાન પ્રેમીયોનાં મોહમય સ્વપ્નાં કરતાં સારૂં ભોજન, વખતસર વાળું, ઘરમાં ચોખ્ખાઇ, નિયમિતતા, વ્યવસ્થા, આ બધી લુખ્ખી લાગતી સામાન્ય અને વ્યવહારૂ બાબતોથી, વધારે સુખ મળે છે. પ્રેમ છે ત્યાં ધીરજ છે. માયા છે, નમ્રતા છે; અને પ્રેમીને સાદું ભોજન મળે તોપણ અમૃતસમ લાગે છે, અને તદ્દન સાદી રીતે ઘર ગોઠવેલું હોય તોપણ પ્રેમીને સુંદર લાગે છે. એક મહાપુરૂષનું કથન પણ મને ખબર છે કે "પ્રેમથી પીરસેલી ભાજી પણ ધિક્કાર સાથે મળેલા પકવાન કરતાં મધુરી લાગે છે." પરંતુ નિત્ય ભાજી જ ખાવા મળતી હોય, અને તે પણ બિન આવડતથી રાંધેલી અને ગમે તેમ પીરસેલી હોય, તો ગમે તેવો પ્રેમ છતાંયે તેથી કંટાળો આવે. આ સંસ્કૃતિના યુગમાં પકવાન અને પ્રેમ બન્ને સાથે હોય તેવું બની શકવું જોઇયે. પતિ કાંઈ આકાશમાંથી ઉતરી આવેલા કોઇ પતિત થયેલા દેવતા નથી. એ તો આ લોકના સામાન્ય મનુષ્ય છે, અને તે કારણથી પોતાનાં સુખી ઘર કુટુંબનાં સ્વપ્નાં સાચાં પાડવા માટે પોતાની સ્ત્રીને ઘરવ્યવસ્થાની આવડત સારી હશે એટલી તો આશા રાખે જ.

એક લેખકનું થોડું લખાણ નીચે ઉતારી લીધું છે તે વિચારવા લાયક છે. "પ્રેમના ઉત્સાહમાં એમ લાગે ખરૂં કે સુવ્યવસ્થિત અને હોંશીયારીથી ચલાવાતું ઘર, તે ગમે તેટલું સંપૂર્ણ હોય તોપણ કેવળ બહારના શરીર રૂપ છે, અને અંદરના સજીવ ગૃહરૂપી આત્માથી ઉત્સાહિત હોય નહિ તો સર્વ નકામું છે; પણ એટલું ભૂલવું જોઇયે નહિ કે ગૃહના જીવંત આત્માની ઉષ્મા જાળવવા માટે બહારનું શરીર સુયોગ્ય જોઇયે, અને ચિંતાઓથી, અથવા ગુસ્સાના વાવાઝોડાથી, તે જ્યોત બુઝાઈ જાય નહિ તેની પુરેપુરી સંભાળ રાખવી જોઇયે. જે ઘરમાં હલકી ભૂમિકાની ગણાતી ચીજો, ખાનપાન આદિ, વ્યવસ્થાપૂર્વક અને ઉત્તમ હોય, ત્યાંજ પ્રેમી હૃદયો એક બીજા સાથે વધુને વધુ ભેળાય છે, અને તેમની સુંદરતામાં વૃદ્ધિ થઇ તેમાંથી સુંદર ગૃહકુટુંબ

ઉભું થાય છે. જયાં નીરોગી સ્ત્રીઓ ડહાપણભરી ઉત્તમ ગૃહવ્યવસ્થા સાધે છે, જયાં તેઓ નાની સગવડોનો પણ પૂરો વિચાર કરે છે, ત્યાંજ તેમના ચારિત્ર્યના સુંદર અંશો પ્રકાશે છે, અને તેની પ્રકાશવતી છાયા નીચે તેમજ પ્રેમભર્યા પ્રભાવ નીચે, આખું કુટુંબ આનંદથી વિકસે છે; અને પતિનો આત્મા તે જોઇ પ્રસન્ન થાય છે, તથા જે પ્રેમ તેના હૃદયમાં વાવેલો હતો તેનાં મૂળ ઉંડાં ઉંડાં ઉતરે છે, અને કેવળ માનસિક કલ્પનાઓ અને હવાઇ તર્કોના તડ ભેદીને સન્માન અને પ્રતિષ્ઠાથી તે મૂળને ટેકો મળે છે; અને આવો ટેકો હોવાથી તે પ્રેમ સદા કાળને માટે તાજો અને લીલોજ રહે છે."

એવા પણ દાખલા બનેલા છે કે વ્યવસ્થામાં બેદરકારી તથા બિનઆવડતને લીધેજ ગાઢ પ્રેમથી અંકિત દંપતીઓમાં તૂટ પડી ગયેલી હોય છે. આવી તૂટની શરૂઆત ઘણુંખરૂં ભોજન સમયે શરૂ થાય છે, કે જયાં કવેળાની રસોઈ હોય અને તે પણ જેમ તેમ રાંધી હોય અને ઢંગ વગર પીરસી હોય. પ્રેમની ભાવના અને ઉર્મિઓને હાંકી કાઢવા માટે બેસ્વાદ રસોઇ બસ છે. પ્રેમથી જે પત્નીને પ્રતિમાસમ પૂજવામાં આવે છે, તે પત્ની જો ઘર ચલાવવા માટે નાલાયક નિવડે તો પૂજાભાવ જલદી નાશ પામી જાય છે. જે પત્ની પ્રેમનાં સ્વપ્નાં ખરાં પાડવા માંગતી હોય, અને લગ્નના પહેલા દિવસ જેટલુંજ સુખ રોજ તે જોવા માંગતી હોય, તેણે ગૃહવ્યવસ્થાનું જ્ઞાન બરોબર મેળવવું અને તે તરફ સતત લક્ષ રાખવું.

સેંટપોલ એક પત્રમાં સલાહ આપે છે કે જુવાન પત્નીઓએ તો ઘરમાંજ કામ કરવું. એનો અર્થ એમ થાય છે કે તેમનું મુખ્ય કાર્યક્ષેત્ર તે ગૃહ છે. પરંતુ તે સાથે હાલમાં પરોપકારની જે સંસ્થાઓ સ્ત્રીઓ સફળતાથી ચલાવે છે, તેમાં સ્ત્રીત્વની ઘણી પ્રતિષ્ઠા રહેલી છે. સ્ત્રીમાં સહાનુભૂતિ, નમ્રતા, અને પ્રોત્સાહનના ગુણ સ્વભાવથીજ રહેલા છે, અને તેને લીધે મનુષ્યનાં દુ:ખ, દિલગિરી અને ચિંતા હરવાના કાર્યમાં તે દેવદૂતસમ છે. એક કવિ લખે છે કે—

"પૃથ્વી ઉપર સ્ત્રીનું ધર્મકાર્ય શું છે? સ્વર્ગની દયાને નીચે ઉતારી લાવવી એ તેનું કાર્ય છે. પાપના સાપનું માથું મચડી નાખી, પૃથ્વી ઉપર વરસી રહેલા શાપ અને પાપમાંથી સર્વને શાંતિ પમાડનાર આશીર્વાદ આણવાનું કામ તેનું છે; માંદી પૃથ્વી જે તેને આધારે છે, તેને શાંતિ, દિલાસો અને મદદ આપવાને તેની સુશ્રુષા કરવાને તેણે જન્મ લીધો છે."

પ્રભુએ સ્ત્રીને સુશ્રુષા માટે પોતાના દૂત તરીકે નિર્મેલી છે. જેને સહાનુભૂતિ અને મદદની જરૂર હોય તેની સેવા કરવી તે તેનું ઉત્તમોત્તમ કાર્ય છે. ઘણીયે સ્ત્રીઓને નિરાધાર, અશક્ત, નિર્ધન અને માદાંઓની સેવા કરવાને ફાજલ સમય હોય છે. ભાગ્યેજ કોઇ સ્ત્રી એટલી બધી કામાર્થું હશે કે જેને આ દયાનાં કાર્યો માટે સહેજ પણ સમય મળી શકે નહિ.

પરંતુ દરેક સ્ત્રીની પ્રથમ ફરજ તો પોતાનુ ઘર સંભાળવાની જ છે, તેનું પ્રથમ અને ઉત્તમ કાર્ય ત્યાંજ થવું જોઇએ. જ્યાંસુધી તે બરોબર થાય નહિ ત્યાં સુધી બહારનું કામ ઉપાડવાનો અધિકાર નથી. પ્રથમ તો તે "ગૃહસેવિકા" બનવી જોઇએ. બહારનું કાંઇજ કાર્ય તે ઉપાડી શકે નહિ તોપણ ઘરમાં સવ કાર્ય માટે તે જોખમદાર છે; એટલું સ્વીકારીને ઘરને પ્રભુની ખાતર પ્રભુના ધામસમ સુંદર અને સંપૂર્ણ બનાવવાની તેની ફરજ છે. જ્યા સુધી તેણે આ કર્યું નથી ત્યાં સુધી જુદી જુદી પરોપકારી સંસ્થાઓની સભાઓમાં જવાનો કે ત્યાં કારભાર કરવાનો તેને કાંઇજ અધિકાર નથી. એવી પણ સ્ત્રીઓ છે, કે બહાર પરોપકારનું-પ્રભુનું કાર્ય કરવાની હોંશમાં, તેમણે ઘરની અંદર પ્રભુનાં કાર્યની અવગણના કરી છે. તેમનું ધ્યાન દૂર દૂરે દયાનાં કાર્યો તરફ દોરાયું પણ મોં આગળ પડેલા પ્રેમના કાર્ય તરફ તેમની નજર ના પડી. પરિણામ એ જ થાય, કે જ્યારે તેઓ શહેરની સંસ્થાઓમાં-શેરીઓમાં-દેવદૂતસમ કામ કરતી હોય, ત્યારે તેમના ઘરની પવિત્ર દિવાલોમાં, પડી રહેલાં કાર્યો માટે તથા અસ્વીકારાયલી ફરજ

માટે ખુદ દેવદૂતો શોક કરે. જ્યારે તેઓ નિરાધારનાં, ગરીબોનાં કે દુ:ખીયાનાં હૃદયમાં સ્થાન મેળવે ત્યારે તેમનાં કુટુંબમાં-પતિનાં હૃદયમાં મેળવેલા સ્થાનથી ભ્રષ્ટ થાય, માટે એટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઇયે કે ઘરનું અને કુટુંબનુ જે કાર્ય છે તે પ્રભુએ પત્ની માટે પ્રથમ નિર્માણ કરેલું છે, અને તેની અવગણનાનો બદલો ગમે તેટલા ઉપયોગી સામાજિક અને પારમાર્થિક કાર્યથી પણ વળી રહેતો નથી જ.

મોટું મન.

સારી પત્ની હમેશાં ઉદાર અને હેતાળ હોય છે, એકલપેટી અને કંજુસ નથી હોતી. કરકસરની ધૂનમાં તથા પોતાના ભંડારમાં ઉમેરો કરવાની લાલચથી, આજુબાજુના માણસોની તંગી અને જરૂરીયાતોને તેણે વિસરવી જોઇએ નહિ. તેણે પોતાના ગૃહકાર્ય માટે સંભાળભરી ચિંતા કરીને તે માટે સતત ઉદ્યમ કરવો જોઇયે ખરો, પણ તે સાથે આસપાસની પરિસ્થિતિ દુ:ખ અને કંગાલિયત સામે પોતાના હૃદયનાં દ્વાર બંધ કરી દેવાં જોઇયે નહિ. નમ્રતા અને સ્વાર્થત્યાગ વિનાના સ્ત્રીત્વની હું તો કલ્પના પણ કરી શકતો નથી. જે સ્ત્રીનું હૃદય આસપાસનું દુ:ખ જોઇ પીગળી જતું નથી, જે બાઇ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તે દુ:ખનું નિવારણ કરતી નથી, તેનામાં સ્ત્રીત્વને પ્રભાવશાળી બનાવનાર મુખ્ય બાબતની ખામી છે, એમ કહી શકાય.

દયાની દેવી તરીકે સ્ત્રીનું વર્ણન કરવાનું આ સ્થાન નથી -જો તેમ હોત તો સ્વાર્થત્યાગનાં ઉન્નત ઉદાહરણો આપીને પાનાનાં પાનાં ભરી શકાત. અહિં તો હું પત્ની તરીકે સ્ત્રીના ફરજોનું ધ્યાન કરૂં છું અને તેથી ઘરને આંગણે, પોતાનાજ દ્વાર આગળ જે દયાનાં અને ઉદારતાનાં કાર્ય તે કરી શકે, તે સંબંધીજ બોલવું વ્યાજબી છે. પણ આ મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં પણ તે ઘણાં ઘણાં કાર્ય કરી શકે તેમ છે.

હૃદયની ઉદારતા, અને હાથનું છૂટાપણું, પ્રથમ તો તેણે પોતાના ઘરમાંજ બતાવવાનું છે. પત્ની અને માતા તરીકે તે નમ્રતાથી પોતાનું પવિત્ર ધર્મકાર્ય બજાવી શકે છે. દુઃખને સમયે તેનો હાથ આંસુ લુછે છે. મંદવાડમાં તે ઉત્તમ પરિચારિકાનું કાર્ય કરે છે. પતિની સર્વ ચિંતાઓનો ભાર તે વહન કરી લે છે. આખો દિવસ તેનો ભલે ગમે તેવો ચિંતાભર્યો પસાર થયો હોય, પણ જયારે તે પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે તેને પ્રેમની સુવાસજ ચોતરફ લાગે. બીજા મિત્રો ભલે તેને તજી દે, પણ તેની પત્ની તેને એક વફાદારીથી વળગી રહે છે. જયારે આફત આવે છે અને દુઃખ પડે છે, ત્યારે પત્નીની વફાદાર આંખો બે આશાના તારલાની માફક તેની તરફ તે અંધકારના સમયમાં પણ પ્રકાશે છે, જયારે તેનું હૃદય કચરાઇ જાય છે, ત્યારે જેમ પવનથી પટકાઇ ગયલાં ફુલ તડકાથી પાછાં પ્રફુલ્લ બને છે, તેમ તેના સ્મિતના પ્રભાવવડે તે ફરી પ્રફુલ્લ થઇ જાય છે. ડી. ટોકવેવીલ નામે એક મહાપુરૂષ પોતાની પત્ની બાબત લખે છે કે, “આફતના સમયમાં તે શું કાર્ય કરે છે, તેની તમને તો કલ્પના પણ ના આવે. સામાન્ય રીતે તે ઘણી નરમ છે, પણ તેવે સમયે તે ચંચળ અને મજબૂત બની જાય છે. મને તો ખબર પણ ના પડે તેવી રીતે તે મારી તપાસ–સંભાળ–રાખે છે; મુશ્કેલીઓ મને નાહિંમત કરે છે, તે સમયે તે મને શાંત પાડીને નવું બળ આપે છે.” આ ગુણ-ગાન કાંઈ જેવાં તેવાં નથી, પણ હજારો પતિ આ મુજબ કહી શકશે. સાદી અને મહેનતુ પત્ની જે હમેશાં પોતાની બાજુમાં હોય છે, તેના દેવતાઈ ગુણની પરીક્ષા આફત સમયેજ થાય છે. અંધ-કારમાંજ તેના પ્રકાશની ખબર પડે છે. માતા તરીકે, બહેન તરીકે, અને પત્ની તરીકે દૈવીકાર્યો કર્યાના દાખલા આપણાં શાસ્ત્રોમાં પણ કયાં નથી? કુંતાજીએ પાંડવોને કેવી અવસ્થામાં ઉછેર્યા હતા? કૃષ્ણને છરી વાગી ત્યારે પોતાના મૂલ્યવાન પટકુળનો છેડો ફાડી દ્રૌપદીએ કેવી સુશ્રુષા કરી હતી? દશરથ રાજા યુદ્ધમાં લડતા

હતા અને રણભૂમિમાં તેમના રથનું ચક્ર નિકળી જતું હતું તે સમયે કૈકેયીએ પોતાના હાથથી તીવ્ર વેદના ખમીને તે કેવું અટકાવ્યું હતું? આફતને સમયેજ સ્ત્રી દેવદૂતનું કાર્ય કરે છે.

"જયારે મહાન આફતની છાયામાં આત્મા મૂંગો બની જાય છે,"
"ત્યારેજ પ્રભુનાં દૂત, ચુપકીથી પોતાનું કાર્ય કરી જાય છે."

આ પ્રમાણે મનુષ્યજીવનના ઘોર અંધકારમય દિવસોમાં— જયારે તે બોજા નીચે દબાઈ ગયો હોય, જયારે તેનો આત્મા ચિંતાના ભાર નીચે કચરાઇ ગયો હોય, જયારે વિપત્તિઓથી તે હતાશ થઈ ગયો હોય, અને જયારે તેના મનુષ્યત્વને હંફાવતી કટાકટી વચ્ચે તે હોય, ત્યારેજ સાચી સ્ત્રીનો સબળ પ્રેમ તેની આંખો સામે પ્રકાશે છે; ત્યારેજ તેને ખબર પડે છે કે સાચી સ્ત્રી તો પ્રભુએ મોકલેલી દયાની દેવી છે.

"ઓ સ્ત્રી! અમારા સુખના સમયમાં તું અનિશ્ચિત,
"રીસાળ, અને મહામુશ્કેલીથી પ્રસન્ન કરાય તેવી,
"તથા પડછાયા માફક બદલાઈ જાય તેવી છું;
"પણ જયારે દુઃખ અને ચિંતા આવે છે,
"ત્યારે તો તું ખરેખર સુખદાયી દેવદૂતી છું."

મંદવાડને સમયે, પ્રેમાળ પત્ની, કેવી વિચારવંત, હોંશીયારી ભરી, મૃદુતાભરી સુશ્રુષા કરે છે! જયારે લાલચ કે ગરીબાઇ સામે બાથ ભીડવાની આવે છે ત્યારે તે કેટલું બધું મનોબળ આપે છે! આફત અને દુર્ભાગ્યને સમયે તે કેટલી બધી હિંમત બતાવે છે! અને તેની હિંમત જોઇને તેના ધણીને પણ કેટલી બધી હિમત આવે છે! અણધારેલા નુકશાનથી દબાઇ જવાને બદલે તે ઉલટી પોતાના આત્માનું પૂર્ણ ઉન્નતપણું બતાવી આપે છે. તે રડતી નથી, દુઃખ સંભાર્યા કરતી નથી, નિસાસા મુકયા કરતી નથી, અને તેમ કરીને પોતાના દુઃખને અનેક ગણું વધારી મૂકતી નથી, પણ બદલાયલી સ્થિતિને અનુકૂળ થઇ જઇને તેના પતિને બળ ત [illegible]

આશા આપે છે. મોજશોખ તે મૂકી દે છે, અને સાદુ જીવન અને કરકસરવાળી રીતભાતો વગર બબડાટે ગ્રહણ કરે છે. આવા સંજોગોમાંજ સ્ત્રીના આત્મામાં રહેલી બહાદૂરી જણાઇ આવે છે. સુપત્નીના સ્વાર્થત્યાગથી, તથા તેની સબળ સહાનુભૂતિ અને પ્રેરણાથી તથા તેની મદદથી ઘણાયે પુરૂષો આફત કાળમાં ટકી ગયા છે અને ફરી પાછા સમૃદ્ધિવાન થયા છે. પત્ની તેવે સમયે જો યોગ્ય મદદ કરી શકે તેવી નથી નિવડતી તો ઘણાયે પુરૂષો આફત સમયે પડી જાય છે અને ફરી તાજા થઈ શકતા નથી.

પણ પત્નીનું દયાદાન તેના ઘરની બહાર પણ પ્રસરવું જોઇયે. દરેક સુકુટુંબ જે સ્થળે વસતું હોય તે સ્થળે આશીર્વાદરૂપ થઈ જવું જોઇયે. ત્યાંથી પ્રકાશ પડે છે, ત્યાંથી સંગીતના મધુરસ્વ સર્વત્ર પથરાય છે, અને ત્યાંનો ઉત્સાહ સર્વને ઉત્સાહિત કરે છે. પાડોશીયો સહેજમાં પારખી જાય છે કે તે કુટુંબ સત્કારી છે કે એકલસુરૂં છે, અને મળતાવડું છે કે નહિ. કેટલાંએક કુટુંબો બહારનાની બિલકુલ દરકાર કરતાં નથી; અને કેટલાંએક તો પોતાની મધુરતા અને સુવાસ સતત બહાર રેડયાંજ કરે છે. ખરૂં ધર્મમય કુટુંબ તો દૂર દૂર સુધી સર્વને આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે છે. તે કુટુંબ હમેશાં એવા કાંઇ ને કાંઇ સુકૃત્યો કરે છે કે તેથી પોતાને લાભ થાય તે સાથે બહારનાને પણ લાભ થાય. બાઈબલમાં કહ્યું છે તેમ તેઓ પોતાના દીવા બારીઓમાં મૂકે છે, એટલે તેનું અજવાળું ઘરમાં પડે છે તે સાથે બહાર રસ્તા ઉપર પણ પડે છે, અને તેથી રસ્તે જતા આવતા મુસાફરોને પ્રકાશ મળે છે, તથા મોડા થઈ ગયેલા મનુષ્યનું હ્રદય તેને લીધે પ્રફુલ્લિત બને છે. એવા સુકુટુંબના ઘરનાં બારણાં સદાયે થાકેલાને આશ્રય આપવા, દુઃખીયાને દિલાસો આપવા, અને ખપ હોય તેને મદદ કરવા, ખુલ્લાંજ રહે છે. નિર્જન રસ્તા ઉપર જેમ "વિસામા" હોય છે, તેમ આવું ઘર સર્વને વિસામો આપે છે. જે કોઇ

દુઃખમાં હોય તેને ત્યાં જવાનું મન થાય છે, અને ત્યાં જતાં તેને મદદ અને સહાનુભૂતિ મળે છે. ત્યાં બાળકો પ્રેમથી જાય છે, કારણ કે તેમનો સત્કાર તે સ્થળે સુંદર રીતે થાય છે.

પણ ઘરને આવું બનાવનાર સુપત્ની જ હોઈ શકે. તેનો જ આવો ઉત્સાહ ઘરમાં પ્રસરી જાય અને ત્યાંથી પ્રકાશ કે સુવાસની માફક બહાર ઉભરાઈ જાય. આવી ગૃહિણી સર્વનાં દિલ જીતી લે છે. એને બધા દેવદૂત સમ લેખે છે, તેનો હાથ પહોંચે ત્યાં સુધી તે બધાને આશીર્વાદો વહેંચે છે. પાડોશીયોને કાંઇક ને કાંઈક ઉપકારના ભાર નીચે તેણે મૂકેલાં હોય છે. જયારે પાડોશમાં મંદવાડ હોય છે ત્યારે તેના ઘરમાંથી સહાનુભૂતિ અને મદદ કોઇ પણ પ્રકારે તે દુઃખી ઘરમાં જઇ પહોંચે છે. પાડોશના મોટેરાંને આવી ગૃહિણી માનસહિત બોલાવે છે અને તેમને ધીરજથી સાંભળે છે. નાનાંઓને તે મદદ કરે છે અને પ્રોત્સાહન આપે છે. ગરીબને માટે તો જાણે તે પ્રભુનો જ હાથ છે. દુઃખીયાને તે બળ આપે છે. દિલગીરીમાં હોય તેને તે દિલાસો આપે છે. પાડોશમાં કાંઇ દુઃખ કે મુશ્કેલી આવ્યાં જોઇયે, એટલે તરત જ આ સન્નારીના મુખનાં દર્શન ત્યાં થવાનાંજ, અને તે સાથે તેનાથી બનતી મદદ પણ તે કરવાની જ.

હું અત્રે મી. આર્નોટના લખાણમાંથી ઉતારો કરૂં છું: 'કોઇક વાર અવિચારી ખુશામતમાં સ્ત્રીને દેવદૂત કહેવામાં આવે છે, પણ ખરેખર તે પૃથ્વી ઉપર પ્રભુએ મોકલેલી, માણસ જાતની દિલગીરી દૂર કરનારી દેવી જ છે. દૂરના રણની મુસાફરીયેથી આવેલો એકલવાયો મુસાફર, યુદ્ધમાં ઘવાઇને આવેલો લોહી વહેતો યોદ્ધો, દેશ દેશના જુદી જુદી ઉમરનાં દુઃખીયા, આ સર્વ સહજ ઇશ્વર નિર્મિત સ્ત્રીની મદદની અપેક્ષા જ રાખે છે.
દયના ઉંડાણમાં, તેવે જરૂરીયાતને સમયે, એવી ઇચ્છા
ફૂભવે છે કે, મારા ઘાને કોઈ સ્ત્રીના કોમળ હસ્તથી પાટો બંધાય,

કોઈ સ્ત્રી મારૂં માથું દાબે તથા કોઇ સ્ત્રી પોતાના મૃદુ ઓઠથી મારી સાથે સુકોમળ વાર્તાલાપ કરે તો સારૂ. ઇડનના સ્વર્ગીય બગીચામાં પણ સ્ત્રીની જરૂર પડી હતી; તો આ કંટકથી ભરેલા સંસારમાં તો તેની જરૂર કેટલી બધી હોવી જોઇએ? તેની શરીર અવસ્થા સામાન્ય રીતે નબળી હોય છે, પણ નિર્બળતામાં જ તેનું ખરૂં બળ સમાયલું છે. જો પુરૂષને માટે જ્ઞાન એ સત્તા છે, તો સ્ત્રીની બાબતમાં મૃદુતા તે સત્તા છે."

આ શબ્દો દરેક ગૃહિણીયે મનન કરવા યોગ્ય છે. દરેક ઘર "વિસામા" જેવું હોવું જોઇએ. જયાં નિરાશ, ભગ્નાશ, દુઃખી, પાપી, અને થાકેલા, સહાનુભૂતિ, સહાય, અને પવિત્ર પ્રેમના પ્રસાદ પામવાની ખાત્રીથી ગમે તે સમયે જઇ શકે.

હંગેરીની રાણી ઈલીઝાબેથ સંબંધી બે નાની વાતોથી આ વાત બરાબર સમજી શકાશે, અને આવી સેવાથી કેવું ફળ મળે છે તે પણ જાણી શકાશે. ગરીબ અને માંદા તરફ તે અગાધ માયા રાખતી હતી. એકવાર તે એક પતવાળા બાળકને પોતાના મહેલમાં લઇ આવી અને તેને સુવાડવા બીજું કાંઇ સ્થળ ના હોવાથી તેને પોતાનાજ પલંગમાં સુવાડયું. તેના પતિએ આ વાત સાંભળી, અને કાંઇક ગુસ્સા સાથે તે ત્યાં આગળ દોડી આવ્યો. અને તે બાળક કેવું ગંદું છે તે જોવા તેણે તેનું ઓઢવાનું ઉઘાડયું. પણ તેણે શું જોયું? તેણે તે પતિયા બાળકને બદલે ઇશુખ્રિસ્તનું બાળસ્વરૂપ જોયું અને તે ગભરાઇને પણ આનંદ પામીને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ઈશુખ્રિસ્તે પણ એમજ કહેલું છે કે "નિરાધાર અને હલકામાં હલકા માણસની તું જે સેવા કરે છે, તે મારીજ સેવા કરે છે." શેઠ શગાળશાએ પણ પતિયા સાધુની સેવા કરી હતી, તે પ્રભુની સેવા થઈ હતી, અને તેની સેવા અર્થે પુત્ર કેલૈયાનો જીવ આપ્યો હતો તે પણ તેને પાછો મળ્યો હતો. આ રીતે દુઃખીયાની, હતાશની, ફસાયલાની અને માંદાની જે સેવા કરવામાં આવે તે સાક્ષાત્ પ્રભુનીજ સેવા થાય છે, એમ જાણવું જોઇએ; અને સુગૃહિણીયોએ ઘેરેઘેર "સેવાસદન"

બનાવવાં જોઇએ.

કોઈ ગૃહિણી, થાકી ગયેલી, ઘરકામના અતિશય બોજામાં દબાયલી હોઇ એમ કહેશે કે, બહારનાને મદદ કરવા મને તો જરાયે નવરાશ નથી, કે તેટલું બળ પણ નથી, પરંતુ આવા પરોપકારનાં કામ પ્રેમ અને ઉત્સાહથી કરવા માંડયા પછી, તે કરવામાં બળ પણ નથી જોઈતું અને તેમાં ઘણો સમય પણ નથી જતો, તે અજાયબી ભરેલી ખબર પડે છે. હંગરીની રાણી ઈલીઝાબેથ સંબંધી એક કથા ચાલે છે. એકવાર ગરીબોને વહેંચવા માટે રોટલાનું મોટું પોટલું જાતે ઉપાડીને તે જતી હતી. એટલામાં તેના પતિ મળ્યા, અને આટલું મોટું પોટલું શેનું છે તે જોવા મન કર્યું. તેમણે પોટલું ઉઘાડીને જોયું તો અંદર સુંદર પુષ્પોજ દેખાયાં, તે ભલી બાઇને મન, તેના પ્રભુપ્રેમને લીધે, આ રોટલા પુષ્પસમ હલકા તેમજ સુવાસિત હતા, કારણ કે તે રોટલા પ્રભુના ગરીબોને વહેંચવાના હતા. તેજ પ્રમાણે પ્રભુને માટે તથા તેની દુઃખી પ્રજાને માટે હતા. પૂર્ણ પ્રેમથી જે જે કાર્યો આપણે કરીએ છીએ તે કાર્યો ઘણાં આનંદ આપનારા તથા સહેલા થઈ જાય છે. જે ગૃહિણી પરોપકારી સત્કાર્યો કરવા માટેજ જીવન ગાળે છે તેના ઘર ઉપર ઇશ્વરના આશીર્વાદ ઉતરે છે.

પતિ પ્રત્યે પત્નીના અંગત ધર્મ.

અત્યાર સુધી પત્નીના પતિ સાથેના અંગત સંબંધ બાબત તથા તેમાંથી ઉદ્ભવતા તેના ધર્મ બાબત ભાગ્યેજ કાંઈ કહેવામાં આવ્યું છે. આ સંબંધ અગણિત છે, તેમ અતિ પવિત્ર અને નાજુક છે. એટલે તે સંબંધી કાંઈ પણ બોલવું કે લખવું તે ઠીક લાગતું નથી. તેમાંના થોડા અતિ જરૂરી સ્ત્રીએ બજાવવાના ધર્મ સંબંધી કેવળ ઈશારો માત્ર જ કરી શકાય.

સાચી સ્ત્રી પોતાના પતિ પ્રત્યે પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે છે. તે કોઇ પણ વાત તેનાથી ખાનગી રાખતી નથી. પતિને અમુક વાત નહિ કહું તેવું વચન તે કોઇને આપતી નથી. કોઈ માણસ તેની

પ્રશંસા, એવા શબ્દોમાં કરે કે તે પોતાના પતિ આગળ બોલી શકે નહિ, તો તેવા માણસને તે સાંભળી રહેતી નથી. પોતાની સર્વ લાગણીઓ, ઇચ્છાઓ, આશાઓ, દુઃખ, સુખ, સર્વે તે પોતાના પતિને કહે છે. આ રીતે પતિ આગળ તે સંપૂર્ણ વિશ્વાસથી પોતાનું હૃદય ખુલ્લું કરે છે. પણ પોતાના ઘરના આંતરિક પવિત્ર જીવન સંબંધી એક અક્ષર પણ બહાર બોલતી નથી. ગૃહસંસારમાં ભલે નાના નાના કલહ થાય કે કાંઈક દુઃખ પણ હોય! ભલે તેના પતિમાં કંઈ દોષ હોય અને તેથી તેને દુઃખ પણ થતું હોય! ભલે તેનો પતિ કોઇ કોઈ ફરજોમાં ચૂકતો હોય! ભલે ઘરની શાંતિનો ભંગ થઈ જાય તેવા મતભેદ પણ પડે! પણ ગમે તેટલી લાલચ થાય તોયે આ આંતરિક દુઃખની વાત કોઇ પણ સહાનુભૂતિ ધરાવતા મિત્ર સુદ્ધાંને પણ ભૂલેચૂકે કરવી વાજબી નથી. આમ વાત બહાર કરવી તે તેના પોતાના જ હિતને નુકશાન કરતા છે, તથા તેમ કરવાથી ફરિયાદો દૂર થવાનો અને ઘરની શાંતિ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાનો સંભવ સમૂળગો જતો રહે છે. જે દુઃખની ફરિયાદો બહાર જાય છે તે અણરૂઝાયલા ઘાની માફક હંમેશાં દરદ કર્યાજ કરે છે. ડાહી પત્ની પોતાની આ ખાનગી વાતો ફક્ત એક પ્રભુનેજ કહે છે, અને ધીરજવંત પ્રેમથી કલહ અને મતભેદનાં કારણોને દૂર કરવા હમેશાં મથ્યાં કરે છે.

સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં પ્રેમ, પત્નીમાં વિશેષતાઓ જોઇ શકે છે. તેની ખામીઓ ઉપર પ્રેમ પડદો નાંખે છે. તેના સાદા ચહેરામાં તે સ્વરૂપ જોઇ શકે છે. પરિણિત જીવનનો મોટામાં મોટો પ્રશ્ન, પત્નીએ આ પ્રેમ સાચવવાનો છે; પોતે મધ્યમ વયની થાય, આધેડ ઉંમરની થાય, મોં ઉપરથી જુવાનીની ઝમક જતી રહે, અવાજમાંથી સંગીત જતું રહે, તોપણ તેના પતિને મન કાંઈ ફેર માલુમ પડે નહિ, તેના પતિને મન તો અસલની માફક તે સૌન્દર્યવતી જ લાગે. તેવો પ્રેમ તેણે જાળવવાનો છે. આ આ વાત કાંઈ અશક્ય નથી; દરેક સુંદર ગૃહમાં તે મુજબ થાય છે જ. પરંતુ આ સૌન્દર્ય કાંઇ દરજીનાં ભાતભાતનાં કપડાંથી,

કે વાળના–તેલના ઠઠારાથી આવી શકતું નથી; એ તો કલા પ્રેમની છે, તેમજ તે આણી શકે છે. લગ્નને દિવસે જે સ્થાન પત્ની વિશે પતિના હૃદયમાં હતું, તે સ્થાન જો તે હમેશાં જાળવી શકે તો તે સદાય સ્વરૂપવતી જ લાગશે. તેણે વાતચિતમાં, પોતાના વાક્યોમાં, પોતાની સમસ્ત રીતભાતમાં ઘણીજ સાવચેતી રાખવી જોઇએ, અને લગ્ન પહેલાં પતિ પ્રત્યે જેવી વર્તણુંક તે ચલાવતી હતી તેવીજ માનભરી વર્તણુંક તેણે સદાયે રાખવી જોઇએ. પોતાના જીવનમાં જે કાંઇ ઉન્નત, આકર્ષક કે હૃદયંગમ હોય તે સર્વનો તેણે વિકાસ કરવો જોઇયે. તેણે પોતાનાં લુગડાં સંભાળથી પહેરવાં જોઇયે. હમેશાં પોતાને શોભતાં તથા સ્વચ્છ કપડાં જ ધારણ કરવાં. પુસ્તક પંડિતોની વાતો ઠીક છે; પણ ગમે તેમ અને ગંદા કપડાં પહેરનાર પત્ની પોતાના પતિનો પ્રેમ સદાયે સાચવી શકે નહિ. વળી આંતરિક જીવન તરફ પણ નજર રાખવી જોઇયે. પતિ સાથે બુદ્ધિનો સહચાર કરવા જેટલી પોતાની બુદ્ધિની ખીલવણી તેણે કરવી જોઇયે. વળી આધ્યાત્મિક સૌન્દર્યથી તેણે સજ્જ થવું જોઇયે. જેમ જેમ વર્ષો વિતતાં જાય તેમ તેમ તેનો પતિ તેનામાં કાંઇને કાંઇ નવીનતા નિરખે તેવા પ્રયત્ન તેણે કરવા જોઇયે. જીવનકલહમાં રોજની જંજાળમાં ઉમર વધવા સાથે, શારીરિક સૌન્દર્ય વધે અને ક્ષીણ થતા શરીરના રૂપનું સ્થાન લે તેવી તજવીજ કરવી જોઇએ. એમ કહેવામાં આવે છે કે " જેમ કેટલાક પુષ્પો પોતાનો મધુર સુવાસ સર્વ કોઇને નથી આપતાં, પણ જે તેમને પ્રેમથી ચુંટે છે તેમનેજ આપે છે. તેજ પ્રમાણે પત્નીમાં પણ કાંઇક એવી ખાસ આકર્ષતા, એવો કોઇ ખાસ ગુણ, હોવો જોઇએ કે જેનું નિરીક્ષણ, જેનો ઉપભોગ, કેવળ તેનો પતિ જ કરી શકે. પત્નીએ પૃથ્વી ઉપરના બીજા કોઇ પણ મનુષ્ય કરતાં પોતાના પતિનેજ વધારે રીઝવવાનો યત્ન કરવો જોઇયે. પતિના મુખના અભિનન્દનનું મૂલ્ય તેણે બીજા કોઇના પણ અભિનન્દન કરતાં વિશેષ લેખવું જોઇએ, અને તેથી તેણે પોતાની સર્વોત્તમ

આકર્ષકતા કેવળ પોતાના પતિ માટે જ રાખવી જોઇએ. તેણે હમેશાં કાંઈક નવીન કમનીયતાથી પતિને સાનંદાશ્ચર્ય કરવાની તજવીજ કરવી જોઇયે; તેણે પતિને આનંદ અને મોજ આપવા માટે નવી નવી યુક્તિઓ કરવી જોઇયે. પોતાના ઘરમાં બીજું કોઇ હાજર ન હોય ત્યારે કેટલીએક સ્ત્રીઓ પોતાના પહેરવેશની તેમજ ચોખ્ખાઇની દરકાર રાખતી નથી; તેમ ન કરતાં દરેક પત્નીએ પતિ સમક્ષ તો પોતાનું સર્વોત્તમ સ્વરૂપ ધારણ કરવું જોઇયે. મહેમાનો હોય ત્યારે આનંદિત અને સૌંદર્યપૂર્ણ દેખાવાનો યત્ન કરીને, તેઓ જાય ત્યારે થાકથી મોં ચઢાવીને સૂનમૂન બેસી રહેવાને બદલે જ્યારે ઘેર એકાંતમાં પતિ પત્ની એકલા હોય, ત્યારે આનંદિત અને સૌંદર્યપૂર્ણ રહેવાની સંભાળ પત્નીએ રાખવી જોઇયે. પતિ અને પત્ની બન્નેયે પોતાના સર્વોત્તમ અંશો એક બીજા સમક્ષ આણવા જ જોઇયે.

વળી દરેક પત્ની પોતાના પતિ ઉપર કેટલી લાગવગ ધરાવે છે તેનો ખ્યાલ, તથા તેનું ચારિત્ર્ય ઘડવાની તેમની શક્તિ કેટલી હોય છે તેનો ખ્યાલ, તેને હોતો નથી. તેનું ચારિત્ર્ય, તેનું ભવિષ્ય, તેનો દરજ્જો અને તેનું આખું જીવન તે ઘણુંખરૂં ઘડી શકે તેમ હોય છે. પતિ ઉપર પત્નીની જે સત્તા—સામ્રાજ્ય છે, તે પણ ઘણી જ સબળ અને રોકી ન શકાય તેવી છે. જો તે પોતાની સત્તા સાચવી રાખે, જો તેના જીવનની રાણીનું પદ ખુવે નહિ, તો તેની પાસે જે ધારે તે કરાવી શકે: અજાણતાં પણ—પોતાની જોખમદારીનો ખ્યાલ વિના પણ—તે પોતાના પતિ ઉપર એવી સત્તા ધરાવે છે કે તેનું ભવિષ્ય ઉત્તમ કે અધમ તેનાથી ઘડાય છે. જો તેનામાં ઉચ્ચ ભાવનાઓ હોય નહિ, જો તે પોતે જ છાછરી અને અભિમાની હોય તો તેના પતિનું ગાંભીર્ય તે ઘટાડી દેશે, તેના દઢ નિશ્ચયને ચળાવી દેશે અને કોઇ ઉત્સાહિત પ્રયત્નમાંથી તેને તે પાછો પાડશે. પરંતુ તેના આત્મામાં જો ઉન્નત સ્ત્રીત્વના ગુણ હોય, જીવન સંબંધી ખરા વિચાર તે ધરાવતી હોય, જો તેનામાં હેતુ બળ અને ચારિત્ર્ય હોય, તો તે તેના પતિને

ઉન્નત, પુરુષાર્થવાળાં અને નીતિમય કાર્યો કરવાની પ્રેરણા કરી શકશે. જીવન સંબંધી તેની ઉન્નત ભાવનાથી પણ ઉન્નત થશે. તેની અચળ હેતુપુરઃસરતા તેના પતિના નિશ્ચયોને અને તેના વર્તનને દઢ કરશે. તેના આત્માની વિશુદ્ધિથી તેના પતિનો ઉત્સાહ પણ વિશુદ્ધ થાય છે. પતિના કામમાં રસ લેવાથી, તથા દરેક તેમાં ડહાપણભરી સલાહ આપવાથી તે મુશ્કેલી વખતે બહાદુરી ધારણ કરી શકે છે તથા પોતાની ફરજ બજાવવામાં સુદૃઢ રહી શકે છે. તેની સંભાળભરી ઘરની સુવ્યવસ્થા પતિના વિજયમાં કારણભૂત થાય છે. સુઘટિત, સુખી અને પ્રકાશિત ઘરથી પતિના જીવનમાં સતત શાંતિ અને આનંદ વહ્યાં કરે છે, અને ઉન્નત જીવન ગાળવા માટે પ્રેરે છે. પત્નીની અડગ વફાદારી, માયાળુ, પ્રેમાળતા, તેની કોમળ સહાનુભૂતિ, તેની આત્મિક સુંદરતા તેના પતિને આશ્રય આપનાર, રક્ષણ કરનાર, સુપંથે દોરનાર, અને આશીર્વાદ આપનાર બનીને પત્નીને પ્રભુના પેગંબર જેવી ખરેખર બનાવે છે. પત્નીનો આ આદર્શ જેટલે દરજ્જે એક પત્ની સ્વીકારશે, તેટલે દરજ્જે તે તેનું ધર્મકાર્ય દૃઢીભૂત કરશે અને તેની આશાઓનાં સુંદર સ્વપ્નાં સાચાં પાડશે.

દરેક પત્નીને શીર આ "સ્ત્રીનો બોજો" છે. તેને ગંભીર અને વિચારશીલ બનાવવા માટે તે પૂરતો છે. જે પુરૂષે પોતાનો હસ્ત ગ્રહણ કર્યો છે તેને લીધે તે તેના ધંધામાં સફળ થશે, તે ઉત્તમ મનુષ્ય બનશે, તેના ઉપરની તેની સર્વ લાગવગ એ તેના ભલાને માટે જ નિવડશે, એમ પત્ની શી રીતે કહી શકે? તે કાંઇ મોંઢેથી નીતિમય સિદ્ધાંતો બોલીને, જાણે પોતે ઉન્નત હેતુવાળી અને જીવન સંબંધી ડહાપણભર્યા વિચારો ધરાવે છે, એવું ઉપરથી બતાવીને નહી કહી શકે. ધણીના ધર્મ અને મનુષ્યત્વના આદર્શ ઉપર ભાષણ આપીને પણ તે તેમ નહી શકે. તે તો પોતે આત્માના ઉંડાણમાં, દરેક વિચારમાં, તેમજ હૃદયની ભાવનામાં, સ્વભાવની દરેકે દરેક રગમાં સાચી અને ઉદાત્ત સ્ત્રી બનીનેજ કહી શકે. તે પતિને પોતે મોંઢે કહેશે તેવો બનાવી શકશે.

આ રીતે એ સર્વ બાબતો ફરી ફરીને ચારિત્ર્ય ઉપર આધાર રાખે છે. જે સારી સ્ત્રી હોય તે જ સારી પત્ની થઇ શકે; અને જે ધર્મમય સ્ત્રી હોય તે જ સારી સ્ત્રી થઈ શકે. પત્નીત્વમાંની ગંભીર જોખમદારીને પહોંચી વળવા માટે જે ડહાપણ અને બળની જરૂર છે તે એક પ્રભુ વિના અન્ય કોઈ આપી શકે તેમ નથી. જ્યારે તેની જુવાની જતી રહે, ગાલની લાલી ચાલી જાય, આંખની ચમક હોય નહિ, ત્યારે પણ તેના પતિની દૃષ્ટિએ ખુબસુરત જણાવા માટે ચારિત્ર્યનું જે જવાહીર મેળવવું જોઇએ, આત્માનું જે સૌંદર્ય મેળવવું જોઇએ, તે કેવળ પ્રભુ વિના બીજે કોઇથી મેળવી શકાય તેમ નથી. પોતાની જાતને અને પરિણિત જીવનમાં અન્ય સર્વને આશીર્વાદરૂપ થઇ પડાય તેવું વર્તન કરતાં તે. ફક્ત પ્રભુ જ શીખવી શકે.

પ્રેમનાં પ્રથમ સ્વપ્નાં શાં હતાં પ્રેમ એટલે પ્રથમ જુવાનીમાં શો અર્થ થતો હતો, તેની સાથે પાછીના જીવનમાં ઘણીવાર જે પ્રેમની નિષ્ફળતાઓ નિવડે છે. આ સ્વપ્નાં કેવાં અલોપ થઈ જાય છે, પ્રેમનાં સાહસનું કેવું નિર્જીવ પરિણામ આવે છે, તેની સરખામણી કરવા કરતાં વધારે દિલગીરીભર્યું કાર્ય આ દુનિયામાં છે નહિ. આટલી બધી દિલગીરીભરી નિરાશાઓ શા માટે થતા હશે? આટલી બધી લગ્નમાળાઓ ધૂળમાં શાને રગદોળાતી હશે? આ સર્વ સ્વપ્નાં સાચાં પાડવાને.. આ માળાઓ તાજી અને મહેકભરી રાખવાનો શું કાંઇ રસ્તો નહિ હોય?

છે, રસ્તો છે; પણ તે ધર્મમાં-ચારિત્ર્યમાં છે.

યુવતી, લગ્નવેદી સમક્ષ હસતી, મધુરરવ ગાતી જાય છે, પણ તેને ખ્યાલ છે કે જો તે પોતાનો ધર્મ, ફરજ, જાણ્યા વિના ત્યાં જશે તો તે લગ્નવેદી નહિ રહે પણ તેના બલિદાન માટેની ભભકતી આગરૂપ નિવડશે? જે આ સૃષ્ટિનો આદિ છે. અને જે અંત છે,

તે પ્રભુ સાથે પોતાનું જીવન એક તન્મય કરતા સુધી આ વેદી સમક્ષ જતાં તેણે થોભી જવું જોઇએ. માનુષી પ્રેમ ઘણોજ મૂલ્યવાન છે, પણ તેથી કાંઇ હ્રદય સર્વદા ધરાતું નથી. કસોટીનો સમય આવશે, ગુંચવણભર્યા પ્રસંગો આવશે, ગુસ્સે થવાનો વખત આવશે, નિરાશાઓ થશે, દુઃખ અને દિલગીરીના પ્રસંગો આવશે, તે સમયે પ્રભુ વિના બીજા કશાથી શાંતિ મળશે નહિ, તેના વિના પંથ કાપવો વિકટ થઇ પડશે. પરંતુ તેની કૃપાથી, તેના સાન્નિધ્યથી. જે ફૂલો આજે કળીરૂપ દેખાય છે, તે જ આવતી કાલે ખીલશે, અને શરૂઆતના પ્રેમનાં સ્વપ્ન, વળી પાછાં શાંતિ આનંદના ગઢ રચશે, અને તે ગઢમાં ઘડપણમાં આશ્રય, નિરાંત અને શાતા મળશે.

अनुपूर्ति.

સપ્તપદી.

કન્યા. सुखदुःखानि सर्वाणि, त्वया सहविभज्यते;
यत्र त्वं तदहं तत्र, प्रथमे सा अवीदिदम् ॥ १ ॥

कुटुम्बं रक्षयिष्याम्याबाल्वृद्धकादिकम्,
अस्ति नास्तीति पश्यामि, द्वितीये सा अवीदिदम् ॥२॥

भर्तृभक्तिरता नित्यं, सदैव प्रियभाषिणी,
भविष्यामि पदे चैव तृतीये सा अवीदिदम् ॥ ३ ॥

आर्त्ते आर्त्ता भविष्यामि, सुखदु खसमभागिनी,
तवाज्ञां पालयिष्यामि, कन्या तूर्यपदे अवीत् ॥ ४ ॥

ऋतुकाले शुचिस्नाता, क्रीडयिष्यामि त्वया सह,
नाहं परतरं गच्छेः कन्या पंचपदे अवीत् ॥ ५ ॥

इहाथ साक्षी नौ विष्णुस्त्वयाहं नैव वंचिता,
उभयो प्रीतिः संभूता, कन्या षष्ठपदे अवीत् ॥ ६ ॥

होमयज्ञादिकार्येषु, भवामि च सहायिनी;
धर्मार्थकामकार्येषु, कन्या सप्तपदे अवीत् ॥ ७ ॥

સપ્તપદામાં કન્યાની પ્રતિજ્ઞાઓ.

(પુનમ ચાંદની ખીલી—એ રાગ)

સુખદુઃખ સર્વમાં હું આજ થઈ સમભાગિનીરે,
જયાં જે સ્થિતિ મહીં રહે વ્હાલા મારા પ્રાણ.
ત્યાં તે સ્થિતિ મહીં હું સદા રહીશ આનંદથી રે,
તો તો સચવાયે મુજ શીયળ અને સૌભાગ્ય,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, **પ્હેલે પગલે** લગ્નમાં રે.

[સાખી] બાળકથી વૃદ્ધો સહુ, ઉપર રાખી પ્રેમ;
ભલું કરી કુટુમ્બનું, પોષું સહુને તેમ.
ઘરમાં શું છે શું નહિ તે સર્વ સંભાળીને રે,
કરતાં યોગ્ય ખર્ચ રાખીશ તેનો હિસાબ,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, **બીજે પગલે** લગ્નમાં રે.

[સાખી] સ્વામિભક્તિ હું કરૂં, પ્રભુ ભક્તિથી વિશેષ,
સત્ય મીઠી વાણીથકી, રીઝવું પતિ હમેશ.
સબળ કારણ વિણ પતિ સન્મુખ ઉદાસ થવું નહિ રે,
જેથી પતિને દુઃખી થવાનું કારણ થાય,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, **ત્રીજે પગલે** લગ્નમાં રે.

[સાખી] પતિને કંઇ દુઃખ આવતાં, પ્હેલું મુજને થાય,
મારા સુખના સ્વાર્પણે, પતિનું સુખ સચવાય.
પતિને પ્રભુ માનીને તેની આજ્ઞા પાળવીરે,
અનુસરી આચારે આ પાળીશ સેવક ધર્મ,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, **ચોથે પગલે** લગ્નમાં રે.

\+ \+ \+ \+ \+ \+

પતિવિણુ અન્ય જનો નિજ પુત્રો ભાઈ બાપ છે રે,
કદિએ દૃષ્ટિ નહિ તેઓ સાથે જોડીશ.
એકાંત ન[illegible] હસી રમી બોલીને શીખ સાચવું રે,
સીતા અનસૂયા જોવીને અનુસરીશ,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, **પંચમ પગલે** લગ્નમાં રે.

[સાખી] આ મહુમાં સાક્ષી પ્રભુ, તેથી બદીને છેક,
શબ્દે શબ્દ પાળીશ હું, પાળી ધર્મ ને ટેક.
એમ લગ્ન પહેલાં પણ બંનેની પ્રીતિ હતી રે,
તેવી લગ્ન પછી પણ રહે નિરંતર ક્ષેમ,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, છઠ્ઠે **પગલે** લગ્નમાં રે.

[સાખી] [illegible] કર્તવ્યમાં, સદા રહીશ હું સાથ,
[illegible] સેવના–નેજ યજ્ઞ મુજ નાથ !
સમજી એ [illegible] ધર્મ સદા પાળીશ ઉમંગમાં રે,
જપ તપ [illegible] પણ નવ આજ્ઞા વિણુ મુજથી થાય,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, **છેલ્લે પગલે** લગ્નમાં રે.

‘ નૂતનશ્રી. ’